

Univerzita Karlova
Přírodovědecká fakulta

Studijní program: Demografie

Studijní obor: Demografie

Bc. Kristýna Solařová

Analýza mimomanželské plodnosti v Česku a vybraných vyspělých zemích
Non-marital fertility in Czechia and selected developed countries

Diplomová práce

Vedoucí práce: prof. RNDr. Jitka Rychtaříková, CSc.

Praha, 2021

Prohlášení:

Prohlašuji, že jsem závěrečnou práci zpracovala samostatně a že jsem uvedla všechny použité informační zdroje a literaturu. Tato práce ani její podstatná část nebyla předložena k získání jiného nebo stejného akademického titulu.

V Praze, 21. 4. 2021

.....

Poděkování:

Ráda bych tímto poděkovala prof. RNDr. Jitce Rychtaříkové, CSc. za vedení práce, cenné rady, doporučení, ochotu a věnovaný čas. Dále děkuji své rodině a blízkým za podporu během celého studia.

Analýza mimomanželské plodnosti v Česku a vybraných vyspělých zemích

Abstrakt

Cílem této diplomové práce je pojednat o změnách a vývoji reprodukčního chování v Česku, Itálii a Japonsku se zaměřením na mimomanželskou plodnost v období let 1990–2019. Práce diskutuje dosavadní odborné zdroje zabývající se změnami v reprodukčním chování ve vyspělých zemích. Pomocí nástrojů demografické analýzy je zkoumán vývoj mimomanželské plodnosti v Česku. Pozornost je zaměřena především na strukturu živě narozených dle věku, rodinného stavu a vzdělání matky a pořadí narození dítěte. Metoda binární logistické regrese, kterou je zkoumána populace mimomanželsky narozených, přináší výsledky poukazující na důležitý vliv věku a vzdělání matky na šance porodit dítě mimo manželství. Vyspělé země jsou v práci reprezentovány Itálií a Japonskem. Vedle analýzy dat je věnována pozornost i společenským a kulturním odlišnostem těchto zemí, které ovlivňují reprodukční chování daných populací. Poslední část práce porovnává výsledky analýzy ve všech vybraných zemích a ukazuje, že se odlišují především společenským vnímáním mimomanželské plodnosti, podílem dětí narozených mimo manželství a časováním plodnosti žen.

Klíčová slova: mimomanželská plodnost, Česko, Itálie, Japonsko

Non-marital fertility in Czechia and selected developed countries

Abstract

The aim of this diploma thesis is to interpret the changes and trends in the reproduction behaviour in Czechia, Italy and Japan between the years 1990 and 2019, focusing on non-marital fertility. The thesis summarizes previously published literature on the subject of reproduction behaviour in developed countries. Individual trends of non-marital fertility in Czechia are studied using several demographic analysis tools. The primary focus is directed towards the structure of live births by mother's age, legal marital status and educational attainment level, as well as child's birth order. Focusing on the population of children born out of the wedlock, the method of binary logistic regression shows that there is a link between the odds of giving birth to child out of the wedlock, and the age and educational attainment level of mother. For the purposes of this thesis, developed countries are represented by Italy and Japan. Apart from data analysis, the focus is directed towards the social and cultural dissimilarities in reproductive behaviour of these countries' populations. The final part of the thesis compares the results of the analysis of all selected countries and shows that the countries vary in social perception of non-marital fertility, percentage of children born out of wedlock and birth timing.

Key words: non-marital fertility, Czechia, Italy, Japan

Počet znaků bez mezer: 150 851

OBSAH

SEZNAM TABULEK.....	7
SEZNAM OBRÁZKŮ	8
SEZNAM POUŽITÝCH ZKRATEK.....	10
1 Úvod.....	11
1.1 Výběr států a studované období.....	11
1.2 Cíle a struktura práce.....	12
1.3 Výzkumné otázky a hypotézy.....	13
2 Mimomanželská plodnost v souvislostech.....	14
2.1 Mimomanželská plodnost v obecném měřítku	14
2.2 Mimomanželská plodnost v Česku.....	15
2.3 Kohabitace.....	17
2.2.1 Typy kohabitace.....	18
2.2.2 Kohabitace a manželství.....	19
2.2.3 Kohabitace v Česku.....	20
2.3 Osamělé mateřství.....	21
2.3.1 Osamělé mateřství v Česku.....	22
3 Teorie zaměřující se na změny rodinného a reprodukčního chování.....	24
3.1 Teorie druhého demografického přechodu.....	24
3.1.1 Kritika teorie druhého demografického přechodu	26
3.1.2 Je teorie druhého demografického přechodu aplikovatelná na českou společnost? ..	27
3.2 Teorie znevýhodnění	28
3.3 Teorie racionální volby	29
4 Zdroje dat a použité ukazatele	31
4.1 Zdroje dat.....	31
4.2 Demografické ukazatele a metody	33
4.2.1 Podíl živě narozených dle legitimacy a pořadí.....	33
4.2.1 Míra plodnosti dle věku a rodinného stavu matky	36
4.2.3 Úhmná plodnost.....	38
4.2.4 Průměrný věk matky při narození dítěte.....	39
4.2.4 Dekompozice.....	40

4.2.5 Binární logistická regrese	43
5 Analýza mimomanželské plodnosti v Česku v období let 1990–2019	45
5.1 Analýza podílů narozených dle legitimacy	45
5.2 Analýza plodnosti dle věku matky	54
5.3 Analýza úhrnné plodnosti	59
5.4 Dekompozice rozdílu úhrnné plodnosti v Česku v letech 1990 a 2019.....	61
5.5 Analýza mimomanželské plodnosti za pomoci metody binární logistické regrese.....	62
6 Analýza mimomanželské plodnosti v Itálii a Japonsku.....	68
6.1 Itálie.....	68
6.2 Japonsko.....	73
7 Analýza mimomanželské plodnosti – srovnání Česka, Itálie a Japonska	79
7.1 Srovnání ukazatelů plodnosti v Česku, Itálii a Japonsku.....	79
7.2 Dekompozice rozdílů úhrnných plodností v Česku, Itálii a Japonsku.....	83
8 Závěr.....	85
SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY	89
SEZNAM POUŽITÝCH DATOVÝCH ZDROJŮ	97

SEZNAM TABULEK

Tab. 1	Rozklad změny úhrnné plodnosti v Česku mezi lety 1990 a 2019 na efekt změny ve struktuře žen dle rodinného stavu, efekt manželské plodnosti a efekt mimomanželské plodnosti, absolutní a relativní počty v %	62
Tab. 2	Poměry šancí ($\exp(\beta)$), že se dítě narodí mimo manželství u vybraných nezávislých proměnných, Česko, 1990 a 2000	65
Tab. 3	Poměry šancí ($\exp(\beta)$), že se dítě narodí mimo manželství u vybraných nezávislých proměnných, Česko, 2010	66
Tab. 4	Poměry šancí ($\exp(\beta)$), že se živé dítě narodí mimo manželství u vybraných nezávislých proměnných, Česko, 2019	67
Tab. 5	Rozklad rozdílu úhrnné plodnosti v Česku a Itálii v letech 2005 a 2019 na efekt změny ve struktuře žen dle rodinného stavu, efekt manželské plodnosti a efekt mimomanželské plodnosti, absolutní počty	84
Tab. 6	Rozklad rozdílu úhrnné plodnosti v Česku a Japonsku v letech 2005 a 2015 na efekt změny ve struktuře žen dle rodinného stavu, efekt manželské plodnosti a efekt mimomanželské plodnosti, absolutní počty	84

SEZNAM OBRÁZKŮ

Obr. 1	Podíl živě narozených v manželství a mimo manželství, Česko, 1990–2019 (%).....	46
Obr. 2	Podíl živě narozených v manželství a mimo manželství dle pořadí, Česko, 1990–2019 (%).....	47
Obr. 3	Podíl živě narozených daného pořadí v manželství, Česko, 1990–2019 (%).....	48
Obr. 4	Podíl živě narozených daného pořadí mimo manželství, Česko, 1990–2019 (%).....	49
Obr. 5	Podíl manželsky a mimomanželsky mrtvorozených, Česko, 1990–2019 (%).....	50
Obr. 6	Podíl manželsky a mimomanželsky živě narozených dětí matkám se základním vzděláním, Česko, 1990–2019 (%).....	52
Obr. 7	Podíl manželsky a mimomanželsky živě narozených dětí matkám se středoškolským vzděláním bez maturity, Česko, 1990–2019 (%).....	52
Obr. 8	Podíl manželsky a mimomanželsky živě narozených dětí matkám se středoškolským vzděláním s maturitou, Česko, 1990–2019 (%).....	53
Obr. 9	Podíl manželsky a mimomanželsky živě narozených dětí matkám s vysokoškolským vzděláním, Česko, 1990–2019 (%).....	53
Obr. 10	Průměrný věk matky při narození živého dítěte dle legitimacy, Česko, 1990–2019	54
Obr. 11	Průměrný věk matky při narození živého dítěte dle pořadí a legitimacy, Česko, 1990–2019	56
Obr. 12	Míry plodnosti dle věku, Česko, 1990–2019	57
Obr. 13	Redukované míry manželské plodnosti dle věku, Česko, 1990–2019.....	58
Obr. 14	Redukované míry mimomanželské plodnosti dle věku, Česko, 1990–2019	59
Obr. 15	Úhrnná plodnost, úhrnná plodnost v manželství a mimo manželství, Česko, 1990–2019	60
Obr. 16	Úhrnná plodnost dle rodinného stavu ženy, Česko, 1990–2019	61
Obr. 17	Úhrnná plodnost, úhrnná plodnost v manželství a mimo manželství, Itálie, 1990–2019.....	69
Obr. 18	Podíl živě narozených v manželství a mimo manželství, Itálie, 1990–2019.....	70
Obr. 19	Průměrný věk matek při narození živého dítěte, Itálie, 1990–2019	71
Obr. 20	Redukované míry manželské plodnosti dle věku, Itálie, 1990–2019	72
Obr. 21	Redukované míry mimomanželské plodnosti dle věku, Itálie, 1990–2019.....	73

Obr. 22	Podíl živě narozených v manželství a mimo manželství, Japonsko, 1990, 1995, 2000–2019 (%).....	74
Obr. 23	Úhrnná plodnost, úhrnná plodnost v manželství a mimo manželství, Japonsko, 1990, 1995, 2000–2019.....	75
Obr. 24	Průměrný věk matek při narození živého dítěte, Japonsko, 1990, 1995, 2000–2019	76
Obr. 25	Redukované míry manželské plodnosti dle věku, Japonsko, 1990, 1995, 2000–2019	77
Obr. 26	Redukované míry mimomanželské plodnosti dle věku, Japonsko, 1990, 1995, 2000–2019	78
Obr. 27	Podíl živě narozených v manželství a mimo manželství, Česko, Itálie, Japonsko, 1990, 1995, 2000–2019 (%)	80
Obr. 28	Úhrnná plodnost, Česko, Itálie a Japonsko, 1990, 1995, 2000–2019	81
Obr. 29	Úhrnná manželská a mimomanželská plodnost, Česko, Itálie a Japonsko, 1990, 1995, 2000–2019.....	82
Obr. 30	Průměrný věk matky při narození živého dítěte v manželství a průměrný věk matky při narození živého dítěte mimo manželství, Česko, Itálie a Japonsko, 1990, 1995, 2000–2019.....	83

SEZNAM POUŽITÝCH ZKRATEK

ČSÚ	Český statistický úřad
p. b.	procentní bod

Kapitola 1

Úvod

Nárůst mimomanželské plodnosti je jednou z nejpřekvapivějších a nejvýraznějších demografických změn, která probíhala ve vyspělých zemích během posledních dekád 20. století (Perelli-Harris et al., 2010). Není tak divu, že se mimomanželská plodnost stává častěji objektem zájmu odborníků, kteří se ji snaží nejenom analyticky zkoumat, ale zároveň také pochopit kontext jejího výskytu. Stejně tak lze tematicky zařadit obsah následující diplomové práce, která je zaměřena na souvislosti spojené s počátky nárůstu podílu dětí rodících se mimo manželství ve vyspělých zemích a na současnou situaci v těchto zemích. Práce popisuje jak teoretické pozadí mimomanželské plodnosti v obecné rovině vztahované k vyspělým zemím, tak souvislosti mimomanželské plodnosti v Česku a vybraných zemích, kterými jsou Itálie a Japonsko.

1.1 Výběr států a studované období

Teoretická část práce je zaměřena na změny plodnosti, které proběhly v Česku a ve vyspělých zemích během druhé poloviny 20. století. Detailnější pozornost je věnována období po roce 1990, který je zároveň počátečním rokem studovaného období v analytické části.

Analytická část práce je zaměřena na období let 1990–2019, které především v Česku reprezentuje období výrazných změn v mnoha oblastech života. Česko zaznamenalo právě po roce 1990 výrazné změny v reprodukčním chování. Nárůst podílu mimomanželsky narozených dětí je jednou z nich.

V závěrečných kapitolách je věnována pozornost dvěma vyspělým zemím, kterými jsou Itálie a Japonsko. Populace těchto dvou zemí se vyznačují reprodukčním chováním, které je zčásti odlišné od ostatních vyspělých zemí. Itálie je v evropském kontextu reprezentantem s relativně nízkým podílem mimomanželsky narozených, zatímco Japonsko se v podílu mimomanželsky narozených dětí řadí dokonce k vyspělým zemím, kde je tento podíl nejnižší na světě. Také v Itálii a Japonsku je analýza provedena v období let 1990–2019. Avšak v Japonsku je vzhledem k dostupnosti dat období 90. let 20. století zastoupeno pouze roky 1990 a 1995. Zkoumané období v Japonsku je tedy v letech 1990, 1995 a v intervalu let 2000–2019.

1.2 Cíle a struktura práce

Práce si klade za cíl nejenom analyticky popsat mimomanželskou plodnost v Česku, Itálii a Japonsku, ale také zasadit výsledky do širšího kontextu. Prvním dílčím cílem je analyzovat vývoj mimomanželské plodnosti v Česku za pomoci nejenom demografických metod. Druhým dílčím cílem je určit, jak se mimomanželská plodnost podílí na vývoji celkové plodnosti v Česku. Třetím cílem je popsat, jak se v čase mění vlastnosti populace mimomanželsky narozených dětí a jejich matek v Česku. Posledním cílem je analyzovat mimomanželskou plodnost v Itálii a Japonsku a poznatky analýzy srovnat s Českem.

Druhá kapitola práce nese název *Mimomanželská plodnost v souvislostech* a zachycuje hlavní témata, která jsou spojována s mimomanželskou plodností. První podkapitola popisuje obecné charakteristiky mimomanželské plodnosti ve vyspělých zemích světa. Druhá se zaměřuje specificky na Česko a přibližuje souvislosti mimomanželské plodnosti v české společnosti. Třetí se zabývá tématem kohabitace, jelikož právě ta je nejčastější formou soužití, do kterého se rodí děti mimo manželství. Zahrnuje nejenom obecné rysy, které jsou společné pro kohabituující páry ve vyspělých zemích, ale také specifika kohabitací v Česku. Poslední čtvrtá podkapitola pojednává o osamělém mateřství, jež je druhou možnou formou rození dětí mimo manželství. Opět obecně shrnuje poznatky o osamělém mateřství a následně se zaměřuje na Česko.

Třetí kapitola *Teorie zaměřující se na změny rodinného a reprodukčního chování* shrnuje hlavní teoretické směry, které kromě změn rodinného a reprodukčního chování zahrnují také teoretická vysvětlení nárůstu mimomanželské plodnosti v druhé polovině 20. století. První podkapitola pojednává o teorii druhého demografického přechodu, její kritice a aplikovatelnosti na českou společnost. Druhá shrnuje myšlenky teorie znevýhodnění a třetí stejně tak myšlenky teorie racionální volby.

Čtvrtá kapitola *Zdroje dat a použité ukazatele* detailně zahrnuje veškerou metodologii použitou v analytické části práce. První podkapitola pojednává o zdrojích dat a jejich úpravě pro účely této práce. Druhá podkapitola popisuje a definuje demografické ukazatele a použité metody.

Pátá kapitola *Analýza mimomanželské plodnosti v Česku v období let 1990–2019* je první analytickou kapitolou, která se zaměřuje výhradně na vývoj plodnosti v Česku. Pojednává o vývoji nejenom mimomanželské plodnosti, ale také o celkové a manželské plodnosti v Česku. První podkapitola se zaměřuje na podíly živě narozených dle legitimacy a jejich vývoj během studovaného období. Podíly živě narozených dle legitimacy jsou dále specificky zkoumány dle pořadí a vzdělání matky při porodu. Druhá podkapitola pojednává o plodnosti dle věku. Věková struktura matek je zobrazena za pomoci ukazatelů průměrného věku matky při narození živého dítěte, průměrného věku matky při narození živého dítěte daného pořadí a specifických měr plodnosti dané legitimacy. Třetí kapitola zobrazuje ukazatel úhrnné plodnosti, který je specifikován dle legitimacy narození živého dítěte a rodinného stavu matky při narození živého dítěte. Čtvrtá podkapitola pomocí metody dekompozice rozkládá rozdíl úhrnné plodnosti na jednotlivé efekty. Poslední pátá podkapitola za pomoci binární logistické regrese porovnává šance narodit se mimo manželství s ohledem na nezávislé proměnné užívané v modelu.

Šestou kapitolou je *Analýza mimomanželské plodnosti v Itálii a Japonsku*, která na základě dostupné literatury a dostupných dat popisuje mimomanželskou plodnost v těchto vybraných vyspělých zemích. První podkapitola je věnována Itálii, druhá pak Japonsku.

Sedmá kapitola *Analýza mimomanželské plodnosti – srovnání Česka, Itálie a Japonska* je souhrnnou kapitolou, která srovnává poznatky o mimomanželské plodnosti v jednotlivých analyzovaných zemích. Výsledky analýzy dat za jednotlivé země jsou interpretovány vedle sebe, díky čemuž lze odhalit, v jakých aspektech se tyto země podobají, respektive odlišují.

1.3 Výzkumné otázky a hypotézy

Práce si vedle výšepopsaných dílčích cílů klade za cíl odpovědět na výzkumné otázky a hypotézy definované v této podkapitole.

První výzkumná otázka se vztahuje k myšlenkám teorií zaměřujících se na změny v reprodukčním chování, které jsou v práci popsány v kapitole 3. Dle Hamplové (2003) lze tyto teorie rozdělit do dvou hlavních přístupů, přičemž první z nich poukazuje především na posun hodnotového systému a druhý z nich naopak zdůrazňuje objektivní faktory. První výzkumnou otázkou této práce je: *Měl nárůst mimomanželské plodnosti v Česku po roce 1990 spojitost se změnou hodnotového systému, nebo spíše s ekonomickými změnami?*

První z hypotéz jsou orientovány výhradně na Česko a vztahují se ke struktuře žen, které porodí dítě mimo manželství. Rychtaříková (2007) uvádí, že nejvyšší procento dětí narozených mimo manželství se rodí svobodným ženám. První hypotéza zní: *Mimomanželskou plodnost lze v Česku spojit převážně se svobodnými ženami*. Další hypotéza se vztahuje ke změně věkové struktury žen dle věku. Autoři mimomanželskou plodnost častěji spojují s mladými ženami. Druhá hypotéza zní: *Děti narozené mimo manželství se častěji rodí mladším ženám*.

Další hypotéza vychází z tvrzení Sobotky (2011), podle něhož existují specifické charakteristiky lidí majících dítě mimo manželství. Sobotka (2011) shledává jako jednu z hlavních charakteristik vzdělání matky. Třetí hypotéza zní: *V Česku lze mimomanželskou plodnost asociovat s nejvyšším dosaženým vzděláním matky*. Z této hypotézy vychází výzkumná otázka založená na poznatcích mnoha autorů, kteří asociují mimomanželskou plodnost především se ženami, které dosáhly nižšího stupně vzdělání. Druhá výzkumná otázka zní: *Byla v Česku vyšší šance porodit dítě mimo manželství ženou, která dosáhla nižšího stupně vzdělání?*

Poslední výzkumná otázka spojená s Českem se zaměřuje na to, jak mimomanželská plodnost ovlivňuje celkovou plodnost, která je v práci reprezentována ukazatelem úhrnné plodnosti. Třetí výzkumná otázka zní: *Přispěl nárůst mimomanželské plodnosti k nárůstu úhrnné plodnosti?*

Výzkumné otázky zaměřené na všechny analyzované země se zaměřují především na srovnání Česka, Itálie a Japonska. Čtvrtá výzkumná otázka tedy zní: *Liší se charakteristiky žen majících dítě mimo manželství v Česku, Itálii a Japonsku?* Vzhledem k tomu, že Itálie a Japonsko jsou zástupci zemí s nízkou mimomanželskou plodností, zní pátá výzkumná otázka následovně: *Jak odlišuje efekt mimomanželské plodnosti hodnotu úhrnné plodnosti v Česku od hodnot úhrnných plodností v Itálii a Japonsku?*

Kapitola 2

Mimomanželská plodnost v souvislostech

Následující kapitola se zaměřuje na mimomanželskou plodnost v souvislostech. První podkapitola popisuje obecné charakteristiky mimomanželské plodnosti ve vyspělých zemích. Druhá podkapitola se zaměřuje na popisa specifika mimomanželské plodnosti v Česku především po roce 1990. Zbylé dvě podkapitoly se zabývají tématem kohabitací a osamělého mateřství, které významně souvisejí s fenoménem mimomanželské plodnosti. Obě podkapitoly se zaměřují jak na obecnou charakteristiku, tak na specifika kohabitací a osamělého mateřství v české společnosti.

2.1 Mimomanželská plodnost v obecném měřítku

Nárůst mimomanželské plodnosti byl jedním z hlavních faktorů, které se podílely na formování rodiny v takové podobě, v jaké ji známe a vnímáme v současnosti (Perelli-Harris et al., 2010). Mimomanželská plodnost zahrnuje děti, jejichž matka byla v době jejich narození neprovdaná. To znamená, že v době porodu byla buďto svobodná, rozvedená nebo ovdovělá. Evidence mimomanželsky narozených dětí tak zohledňuje pouze rodinný stav matky při porodu, nikoliv to, zda a v jaké formě soužití matka žije, či bude žít. Z tohoto důvodu je obtížné odhadovat, zda jsou děti narozené mimo manželství vychovávány oběma rodiči, kteří žijí v nesezdaném svazku, nebo jsou vychovávány osamělou matkou.

Za nárůstem mimomanželské plodnosti vidí Perelli-Harris et al. (2010) dvě důležité skupiny faktorů. První skupina zahrnuje nedostatek financí a sociální znevýhodnění, které přiřazuje především populaci USA. Do druhé skupiny patří ideologická změna a odmítání tradičních hodnot, které spojuje s evropskými populacemi. Více se tématem teoretického vysvětlení změn reprodukčního chování zabývá kapitola 3.

Zvýšení podílu mimomanželsky narozených dětí během druhé poloviny 20. století je trend společný všem vyspělým zemím. Přesto se individuální vývoj odvíjel odlišně dle místa a času. Nejprve jej lze zaznamenat v zemích severozápadní Evropy a USA od 70. let 20. století. Ve zbylých částech Evropy došlo k nárůstu se zpožděním. Státy střední a východní Evropy prošly změnou až během období celkové společenské transformace v 90. letech 20. století, přičemž ani tato skupina postsocialistických států nebyla homogenní. K největšímu nárůstu podílu

mimomanželsky narozených dětí došlo především v zemích střední Evropy, kdežto ve východní Evropě nebyl tento nárůst tak strmý (Sobotka, 2011).

V současnosti nelze úroveň mimomanželské plodnosti ve vyspělých zemích zobecnit, jelikož se odvíjí od několika faktorů, které jsou založeny na individualitě sociálních, kulturních a politických hodnot jednotlivých států. Svoji roli hraje také náboženství, kdy protestantské země tradičně vykazují vyšší podíl nemanželských soužití a mimomanželských dětí (Sobotka, 2011). Společným trendem však je, že podíl mimomanželsky narozených dětí narůstá a stabilně se drží na vysoké úrovni. Odlišné nahlížení na mimomanželskou plodnost a její specifika je spjato také s historickými souvislostmi. V minulosti nebyla práva manželských a mimomanželských dětí rovnocenná. Tento problém již není aktuální, ale v některých společnostech stále ovlivňuje to, zda se děti rodí spíše tradičně manželským pářům, nebo naopak v rámci nových moderních forem soužití.

Důležité jsou také osobní předpoklady předurčující, které skupiny lidí mají děti spíše mimo manželství, a které v manželství. I zde je samozřejmě obtížné hledat obecně platný vzorec aplikovatelný na všechny jedince. Existují ale specifické charakteristiky lidí majících dítě mimo manželství. Jsou jimi především vzdělání a etnicita (Sobotka, 2011). Právě vzdělání je často užívanou proměnnou při výzkumu mimomanželské plodnosti. Často se uvádí, že děti narozené mimo manželství mají spíše jedinci s nižší úrovní vzdělání, avšak ani toto pravidlo není univerzální vzhledem k místu (státu, regionu) a času (Trimarchi a Van Bavel, 2017).

2.2 Mimomanželská plodnost v Česku

Stejně jako v ostatních zemích, tak také v Česku se v posledních dekádách výrazně zvýšil podíl dětí narozených mimo manželství. Česko přitom řadíme do skupiny středoevropských zemí, v nichž reprodukční změny započaly teprve v 90. letech 20. století, tedy se zhruba dvacetiletým zpožděním oproti zemím severozápadní Evropy. Názory na to, jaké podněty přispěly k nárůstu mimomanželské plodnosti se různí. Nejčastěji jsou diskutovány s odvoláním na teorii druhého demografického přechodu a teorii znevýhodnění (viz kapitola 3), které zdůrazňují hodnotové změny (teorie druhého demografického přechodu) a ekonomickou nestabilitu (teorie znevýhodnění).

V období mezi lety 1950 a 1980 byl podíl dětí rodících se mimo manželství velice malý. Stabilně se pohyboval kolem 5 %. Od 80. let 20. století narůstá až na současných téměř 50 % (ČSÚ, 2020a). Nízké procento dětí narozených mimo manželství před rokem 1990 bylo výrazně ovlivněno rodinnou politikou tehdejšího socialistického zřízení. Systém rodinné a bytové politiky spolu s dostupností zařízení péče o děti podporovaly především manželské páry s dětmi. Výhody, které tyto systémy přinášely, podporovaly brzkou sňatečnost, která byla téměř univerzální (Sobotka, 2011). Přestože bylo postavení mimomanželských dětí v roce 1950 zrovnoprávněno s postavením dětí manželských, tak na ně nebylo ve společnosti stále nahlíženo rovnocenně (Pavlík et al., 1986; Rychtaříková, 2013). Proto byl vyvíjen velký tlak na ženy, které otěhotněly svobodně, aby se ještě před narozením dítěte provdaly. Typickým znakem formování rodiny se tak stala předmanželská koncepce, tedy „procentuální podíl prvních dětí v manželství,

které se narodily do osmi měsíců od sňatků, ze všech manželských dětí prvního pořadí“ (ČSÚ, 2020b).

Celková společenská transformace v 90. letech 20. století přeměnila zaběhlé rodinné a reprodukční chování, které již nemohlo být stavěno na stejných pilířích jako za předchozího režimu. Proměnil se životní styl obyvatel, který byl obtížněji kombinovatelný s péčí o rodinu a děti (Sobotka, 2011). Nové možnosti v oblasti vzdělávání a kariéry přispěly k liberalizaci názorů na formování a fungování rodiny. Ekonomická situace a růst nezaměstnanosti zase vnesly nejistotu do života lidí, kteří v důsledku toho vykazovali nové reprodukčního chování, včetně nárůstu mimomanželské plodnosti.

Proměna životního stylu žen byla podpořena rozšířením antikoncepční pilulky. Nejen, že se díky ní zamezilo nechtěnému početí, ale také umožnila ženám kontrolovat vlastní životní dráhy. Zároveň se i snížila frekvence umělých přerušení těhotenství. Ve státech severozápadní Evropy k jejímu rozšíření došlo již během 70. let 20. století. Antikoncepční pilulka sehrála zásadní roli také v proměně reprodukčního chování českých žen po roce 1990. Do té doby nebylo její užívání v Česku běžné. Díky liberálnímu přístupu politiky týkající se indukovaných potratů byla před rokem 1990 reprodukce žen kontrolována především umělými přerušeními těhotenství, jejichž počet se po rozšíření antikoncepční pilulky výrazně snížil. Sobotka (2011) uvádí, že během období let 1990–2004 narostlo v Česku procento žen ve věku 15–49 let užívajících antikoncepční pilulku ze 4 % na 44 %.

Socioekonomické podmínky předurčující podíl mimomanželsky narozených dětí. Ekonomická nejistota, typická hlavně pro mladší a méně vzdělané matky, zvyšuje riziko narození dítěte mimo manželství (Hamplová a Řeháková, 2006). Vzhledem k tomu, že nelze přímo měřit za jakých socioekonomických podmínek nejčastěji rodí ženy děti mimo manželství, přistupuje se k výzkumu pomocí faktorů, které o tomto fenoménu nepřímo vypovídají. Nejčastěji je diferenciací mimomanželské plodnosti přiblížena pomocí ukazatele nejvyššího dosaženého vzdělání matky (Zeman, 2007). Úroveň dosaženého vzdělání podle odborníků podmiňuje nejenom ekonomickou situaci žen, ale zároveň jejich společenské a rodinné smýšlení. Ženy s vyšším dosaženým vzděláním upřednostňují model, kdy se nejprve vdají a až posléze mají děti. Celkově lze jejich chování označit za konzervativnější. Naopak ženy s nižším stupněm dosaženého vzdělání mají jiné časování fází formování rodiny. První děti mají častěji již v mladém věku, kdy jsou většinou stále svobodné. To dokazuje dle Zemana (2007) také statistika podílu prvních porodů z roku 2006. U vysokoškolaček se čtyři pětiny dětí prvního pořadí rodí do manželství. S nižším stupněm vzdělání se podíl snižuje, a to až na jednu pětinu u žen se základním vzděláním. „Tento jev může souviset jednak s věkem při vstupu do partnerství či manželství a s věkem při prvním porodu, který je obecně pozdější u žen, které absolvovaly delší dobu vzdělávání“ (Zeman, 2007, s. 20). Převažujícím typem svobodné matky je v Česku mladá žena žijící v regionu s vyšší nezaměstnaností, která v době narození svého prvního dítěte měla dosaženo pouze nižšího stupně vzdělání (Hamplová, 2010; Rychtaříková 2007, 2013).

Rychtaříková (1999, 2007, 2013) zdůrazňuje, že je třeba nárůst mimomanželské plodnosti interpretovat v souvislostech, které ukazují, že se nejednalo o zas tak dramatickou změnu samotné intenzity mimomanželské plodnosti. „Vzestup procenta dětí narozených mimo manželství může být výsledkem rozdílnosti trendů mimomanželské a manželské plodnosti nebo odrazem změny

struktury obyvatelstva podle rodinného stavu“ (Rychtaříková, 2007, s. 2). Jako nejdůležitější faktor se ukázala právě změna struktury podle rodinného stavu, kdy se zvýšil podíl neprovdaných matek (Rychtaříková, 2013).

2.3 Kohabitace

Kohabitace, nebo též nesezdané soužití, je forma faktického soužití partnerů, které je v literatuře definováno několika různými způsoby. Dle Paloncyové (2009, s. 5) je nesezdané soužití „možné definovat jako soužití dvou jedinců opačného pohlaví žijících ve svazku podobném manželství bez formálního uzavření sňatku“. Problematické je také právní vymezení kohabitace. Právní řády některých států kohabitaci jako takovou nekodifikují vůbec (včetně Česka), jiné ano, ale nejednotným způsobem (Paloncyová, 2009; Ondřejová, 2015). Důsledkem nejasností ohledně definování kohabitací jsou absence záznamů o kohabitaci v evidenci demografických dat (Paloncyová, 2009). Z těchto důvodů je obtížné získat a srovnávat data v mezinárodním kontextu. Dalším úskalím při výzkumu je různé všeobecné chápání a odlišná institucionalizace kohabitace v rámci jednotlivých států.

Obecně je kohabitace označována jako moderní alternativa k tradičnímu svazku pro ty, kteří z různých důvodů nechtějí nebo nepotřebují formální stvrzení svého vztahu (Hamplová a Pikálková, 2002). V posledních dekáдах se počet kohabitací navýšil ve většině evropských zemí. Dle Di Giulio et al. (2019) je vnímání kohabitace v industriálních zemích během posledních 30 let jednou z důležitých sociálních změn. Přes rozdílné chápání a definice kohabitací v jednotlivých státech lze vymezit několik společných prvků, které jsou zobecnitelné pro kohabitace napříč vyspělými zeměmi. Individuální podoba těchto společných vlastností je pak ovlivněna hodnotovým klima v jednotlivých zemích (Soons et al., 2009). Prvním důležitým aspektem, který společensky umožnil nárůst počtu kohabitací ve vyspělých zemích, je dle Sobotky (2011) oddělení vztahu sex-manželství a děti-manželství. S tím souvisí také rozvoj moderní antikoncepce, jejíž vynalezení umožnilo změnu sexuálního chování. Druhým společným aspektem je přijímání kohabitace jako normativního startu formování partnerství (Žilinčíková, 2017). Třetím je aspekt stěžejní pro tuto práci, a to rození dětí mimo manželství. Také v tomto případě se kontext liší napříč zeměmi, ale trend je všude stejný – nárůst mimomanželské plodnosti, která je většinou realizovaná právě v rámci kohabitací, nikoliv svobodnými matkami (Žilinčíková, 2017; Trimarchi a Van Bavel, 2017). Posledním shodným rysem je aktuální trend, kdy se mění vnímání kohabitace z předmanželské fáze na stabilní formu soužití, která je alternativou k manželství. Di Giulio et al. (2019) uvádí, že ačkoliv není intenzita tohoto trendu stejná napříč zeměmi, tak jeho směr ano.

Kohabitace nejsou z historického hlediska novou formou partnerského uspořádání (Hiekel et al., 2014; Di Giulio et al., 2019). Byly známy již v minulých staletích, avšak jejich povaha byla od té současné výrazně odlišná. Zatímco v současné době je kohabitace svobodnou volbou partnerů, tak v minulosti byla tato forma soužití spíše výsledkem sociálních nerovností. V mnohých společnostech byla kohabitace považována za deviantní jev, který se vychyluje od obecně přijímané normy. Dle Hiekela et al. (2014) byla kohabitace výsadou především znevýhodněných lidí, kterým nebylo umožněno vstoupit do manželství. Mezi takové se řadili lidé

chudí, kteří si z finančních důvodů nemohli dovolit sňatek, nebo také lidé rozvedení, kterým dobové konvence nedovolovaly opětovně vstoupit do manželství. Další méně početnou skupinou byli podle Hiekla et al. (2014) intelektuálové, kteří instituci manželství odmítali z vlastního přesvědčení.

Počátek proměn ve vnímání kohabitací ve vyspělých zemích lze datovat přibližně do druhé poloviny 20. století. Výrazně se na tom podílely celkové změny, které právě zažívaly společenské konvence. Di Giulio et al. (2019) zasazují zvýšení počtu kohabitací na pozadí společenských změn, jako jsou individualizace, sekularizace, genderová revoluce a s tím související postavení žen na pracovním trhu. Tyto myšlenky Sobotka et al. (2003) shrnují jako ideologické změny a odmítání tradičních institucí. Druhý přístup je založen na ekonomickém aspektu problematiky. Sobotka et al. (2003) shledávají znevýhodnění a finanční obtíže jako možné důvody pro odklad či odmítání manželství. Tyto důvody přiřazují především populaci USA, kde se kohabitační nejvíce rozšířila právě u znevýhodněných skupin obyvatelstva.

Rozšíření kohabitační bylo a je závislé na společenském smýšlení, kulturním pozadí, institucionálním nastavení, ekonomické situaci či na působnosti aparátů sociálního státu. Stejně tak jako v předchozích jmenovaných ohledech jsou země heterogenní, tak i vývoj počtu kohabitací probíhal v jednotlivých zemích individuálně. Prvními zeměmi, které v 70. a 80. letech 20. století zažily výrazný nárůst kohabitujiících párů byly země severní a západní Evropy. Souvislosti tohoto nárůstu jsou popsány v kapitole 3, která mimo jiné pojednává o teorii druhého demografického přechodu, jejíž autoři první koncepci založili právě na těchto regionech. Východoevropské země zažily tyto změny sice se zpožděním, ale zato s vyšší intenzitou v 90. letech 20. století. Dle autorů (Di Giulio et al., 2019) bylo však pozadí změn v těchto zemích odlišné. Kromě hodnotových posunů hrála velkou roli ekonomická nestabilita, kterou považují za hlavní důvod nárůstu počtu kohabitací. Kohabitační ve východní Evropě se tak stala velmi častou, ale oproti severozápadním zemím spíše krátkodobou a přechodnou fází formování partnerství (Žilínčiková, 2017). V evropském kontextu se vymykají státy jižní části kontinentu, kde je vnímání kohabitační odlišné. Přestože i v těchto zemích jejich počet v posledních letech roste, tak stále přetrvávají především tradiční formy soužití. Kohabitační je pro obyvatele těchto zemí často pouhou krátkodobou fází před uzavřením manželstvím, ale nikoliv jeho alternativou (Di Giulio et al., 2019; Coleman, 2004).

2.2.1 Typy kohabitační

V odborné literatuře neexistuje jedna typologie kohabitací, která by byla používána univerzálně. Existuje několik typologií, které jsou autory specificky aplikovatelné na jednotlivé populace. Následující oddíl popisuje vybrané příklady typologií a následně shrnuje jejich společné znaky.

Hiekel et al. (2014) definují dvě hlavní skupiny kohabitací. První skupinou jsou takové kohabitační, které jsou fází v procesu formování manželství. Do této skupiny řadí kohabitační párů, které již plánují sňatek a pro něž je kohabitační *předstupněm manželství*. Dále tzv. *kohabitační na zkoušku*, které párům napoví, zda do manželství vstoupit či nevstoupit. Posledním typem z této skupiny jsou *kohabitační z ekonomických důvodů* zastoupené páry, které by rády vstoupily do manželství, ale neumožňuje jim to finanční situace. Druhou skupinou jsou takové kohabitační, které jsou dlouhodobé a jsou alternativou manželství. Mezi takové se řadí kohabitační, ve kterých

lidé setrvávají z ideologických důvodů, neboť *odmítají instituci manželství* a její pravidla. Posledním pak kohabitace osob, pro které *manželství není důležitým* ukazatelem kvality vztahu.

S další typologií přichází Villeneuve-Gokalp (1991), která podle postojů páru klasifikuje pět typů kohabitace. První dva typy mají společný cíl uzavření manželství. Prvním je *předstupeň manželství* reprezentovaný páry, které jsou již dohodnuté na sňatku a kohabitace je krátkodobou fází před jeho formálním uzavřením. Druhým typem je tzv. *manželství na zkoušku*, ve kterém páry testují svůj vztah a v případě souznění plánují vstoupit do manželství. Třetím typem je *přechodná kohabitace bez závazků*, která nemá dlouhého trvání. Čtvrtým *dlouhodobá kohabitace bez závazků*. Posledním typem *dlouhodobá kohabitace bez aspirace na manželství*, ve které jsou vychovávány děti.

Heuveline a Timberlake (2004) svoji typologii vytvořili na základě populace USA. Rozlišují šest základních typů. *Marginální*, kde kohabitace není společensky přijímanou formou partnerského soužití. *Předstupeň manželství*, ve kterém pár testuje společné soužití. *Fáze v procesu formování manželství*, kdy se pár může rozhodnout pro vstup do manželství po narození dítěte. *Alternativa k svobodnému životu*, kdy není vztah páru nikterak vážný a je nástrojem odsunu vstupu do manželství do vyššího věku. *Alternativa k manželství*, ve které žijí partneři dlouhodobě a nevstupují do manželství po narození dětí, protože tuto instituci odmítají. A v neposlední řadě *nerozeznání od manželství*, kdy páry žijí podobně jako předchozí typ, ale instituci manželství neodmítají.

Ačkoliv se v jednotlivých společnostech četnost jednotlivých typů a samotná typologie částečně liší, tak lze nalézt vzorec, který lze obecně aplikovat. Na jedné straně škály jsou nejčastěji kohabitace jako předstupně manželství, na druhé pak kohabitace jako jejich alternativa.

2.2.2 Kohabitace a manželství

„Existují nejen rozdíly mezi dvojicemi, které žijí v manželství a nesezdaném soužití, ale liší se i charakter těchto svazků a principy, které partnerské dvojice spojují“ (Hamplová a Pikálková, 2002, s. 127). Kohabitace jsou dle Hamplové a Pikálkové (2002) typicky orientovány spíše individualisticky, zatímco manželství se zakládají především na kolektivním základu. Autorky také zdůrazňují, že manželé jsou častěji nakloněni společným investicím, které mají jak materiální, tak nemateriální charakter. Právě nemateriální, psychologický, aspekt manželství je výrazným pojítkem, který ho stále odlišuje od kohabitace. Třebaže se kohabitace staly stabilnějším a serióznějším svazkem (Sobotka et al., 2003), stále jsou ve srovnání s manželstvím méně stabilní formou soužití (Žilinčíková, 2017). Důvodem nižší stability kohabitací mohou být dle Žilinčíkové (2017) menší bariéry pro ukončení vztahu a také to, že lidé žijící dlouhodobě v kohabitaci vykazují nestabilní chování v oblastech jako je například zaměstnání. V neposlední řadě ovlivňuje stabilitu vztahů přítomnost dětí. Obecně lze říci, že v tomto ohledu jsou nejstabilnější manželství s dětmi, naopak nejméně stabilní kohabitace bez dětí. Narození dítěte nesezdanému páru je dle výzkumu Žilinčíkové (2017) důležitým mezníkem, díky kterému je do vztahu vnášena stálost. Především v zemích kde je kohabitace vnímána jako alternativa manželství, je stabilita kohabitací s dětmi nejvyšší (Žilinčíková, 2017).

Soons et al. (2009) zjistili, že lidé žijící v kohabitaci mají nižší úroveň osobní pohody, a to právě kvůli nestabilitě jejich vztahu a celkově menší spokojenosti s partnerským soužitím.

Negativně jejich spokojenost ovlivňuje také vyšší nezaměstnanost a nižší religiozita. Z jejich výzkumu také vyplývá, že pokud je pro pár kohabitace vědomě pouze přechodnou fází před plánovaným sňatkem, pak je jejich soužití šťastnější.

To, zda je kohabitace přechodnou, nebo trvalou životní fází, je ovlivněno především ekonomickou situací partnerů, jejich vzděláním, nátlakem sociálních norem a v neposlední řadě také přítomností dětí. Pro většinu kohabituujících párů je cílem vstoupit do manželství a naplnit tak svoje osobní ambice, či sociální normy vyžadované okolím (Goldscheider et al., 2015). Rozhodnutí pro sňatek může být založeno také na racionálních důvodech, jako je právní ochrana dětí a majetku (Perelli-Harris et al., 2012; Goldscheider et al., 2015). V dlouhodobé kohabitaci setrvávají spíše páry s nižším dosaženým vzděláním a horší ekonomickou situací (Sobotka a Toulemon, 2008; Trimarchi a Van Bavel, 2017), pro které je sňatek nákladnou událostí či manželství finančně nevýhodné (Hamplová, 2010). Naopak lidé s vyšším dosaženým vzděláním vykazují častější a časnější vstup do manželství (Trimarchi a Van Bavel, 2017). To platí i v případě, že pouze jeden z páru dosáhnul vyšší úrovně vzdělání. Vyšší šanci na přechod z kohabitace v manželství je také u svazků, ve kterých je muž starší než žena. Impulsem pro vstup do manželství může být narození dítěte. Časování sňatku je opět ovlivněno především úrovní dosaženého vzdělání a ekonomickou situací rodičů. Lidé s nižším dosaženým vzděláním častěji setrvávají v kohabitaci a zastupují vyšší procento osob, které nejenom že přivede dítě na svět mimo manželství, ale také ho mimo manželství vychovává (Trimarchi a Van Bavel, 2017).

2.2.3 Kohabitace v Česku

Nárůst počtu kohabitací v Česku je stejně jako nárůst mimomanželské plodnosti jedním z hlavních rysů reprodukčního chování po roce 1990. Vlivem nezakotvení tohoto typu svazku v českém právním řádu je obtížné získat datovou základnu pro zkoumání tohoto fenoménu. V Česku dosud neexistuje přímý způsob, díky kterému by bylo možné sbírat data o počtu a struktuře kohabituujících párů. Jedinou možnou cestou je sběr absolutních počtů kohabitací, jež jsou deklarovány samotnými jedinci a „získávány při sčítání lidu, domů a bytů jako typ domácnosti“ (Paloncyová, 2009, s. 39). Data ze sčítání jsou však dle Paloncyové (2009) nespolehlivá, jelikož podhodnocují skutečný stav. Problémem je především, že „data ze sčítání zachycují pouze ty páry, kde měli oba partneři společné trvalé bydliště“ (Paloncyová, 2009, s. 40) a také obecná nevole sdělovat údaje o soukromém životě. Další cestou sběru dat jsou výběrová šetření, která však také nezahrnují kompletní data pro celou populaci.

Přestože také v české společnosti nebyla v historii kohabitace ničím výjimečným, tak až po roce 1990 se stala rutinní součástí intimního života Čechů (Sobotka a Toulemon, 2008; Rabušic, 2001). Před rokem 1990 byla pro životní partnerské dráhy Čechů typická spíše časná a téměř univerzální sňatečnost. Jedním z důvodů toho bylo vnímání tradiční rodiny jako exkluzivního zázemí umožňujícího relativní svobodu ve svázané komunistické společnosti (Rabušic, 2001). Dle výzkumů provedených v 90. letech se tento postoj poměrně rychle změnil.

Z výsledků šetření postojů Čechů ke kohabitacím vyplývá, že manželství již není v očích respondentů jedinou možnou formou partnerského soužití (Rabušic, 2001; Hamplová a Pikálková, 2002). Respondenti shledávají kohabitaci v mladém věku za běžnou

životní etapu, která by neměla být společensky znevýhodňována. Z výsledků dat šetření dle Hamplové a Pikálkové (2002) však vyvstává zajímavý poznatek o postoji dotazovaných k dlouhodobým kohabitacím, a to ten, „že jde spíše o toleranci vůči odlišnému způsobu života než o touhu v takovém svazku žít“ (Hamplová a Pikálková, 2002, s. 131).

Kohabitace tak začala být vnímána jako alternativní forma soužití, a to dokonce i ve výchově dětí. Díky tomuto postoji se rapidně snížil tlak na ženy, aby se po otěhotnění mimo manželství ihned provdaly (Sobotka, 2011). Opačně tomu bylo právě před rokem 1990, kdy byly předmanželské koncepce častým jevem. S nárůstem počtu kohabitací v 90. letech 20. století se úměrně snížil počet předmanželských koncepcí (Hamplová, 2010) a těhotenství tak přestalo být determinantem pro uzavření sňatku (Sobotka a Toulemon, 2008).

Rabušic (2001) za těmito změnami mimo jiné vidí vliv nárůstu počtu osob s vysokoškolským vzděláním. Především u ženské části populace dosažená úroveň vzdělání udává, jakým způsobem mladé ženy smýšlí o formování rodiny. Ženy s vysokoškolským vzděláním jsou více emancipované, považují manželství za neatraktivní a častěji dávají přednost nezávislosti na muži a osobnímu kariérnímu růstu. Nutno zdůraznit, že závěry Rabušice (2001) jsou v rozporu s empirickými daty, které ukazují spíše opačný trend. V Česku jsou dlouhodobá nesezdaná soužití a také mimomanželská plodnost typické spíše pro ženy s nižším vzděláním (Hamplová, 2010). Navíc výše dosaženého vzdělání přímo úměrně ovlivňuje šance, zda se žena po narození dítěte mimo manželství vdá (Polášek, 2006).

2.3 Osamělé mateřství

Spolu s nárůstem mimomanželské plodnosti a počtu kohabitací lze v industrializovaných zemích pozorovat také zvyšující se podíl rodičů, kteří svoje děti vychovávají sami bez partnera. Osamělé rodičovství je možno definovat jako situaci, kdy rodič žije a hospodaří v domácnosti s jedním nebo více závislými dětmi bez partnera (Duncan a Edwards, 1997). Takový rodič může být ve vztahu, avšak důležité je, že s partnerem nesdílí jednu společnou domácnost. Vzhledem k tomu, že se jedná o silně genderově podmíněný jev, nejčastěji se o něm mluví jako o osamělém mateřství.

Osamělou matkou se žena může stát třemi možnými způsoby. Buďto se nikdy neprovdá a je tak *svobodnou osamělou matkou*, nebo může být *rozvedenou osamělou matkou* či *ovdovělou osamělou matkou*. Samotné zkoumání osamělého mateřství s sebou nese spoustu úskalí. Zprv je obtížné získat relevantní srovnatelná data, která by jasně říkala, zda neprovdaná matka po narození dítěte žije se svým partnerem, nebo je skutečně osamělou matkou. Matriční záznamy totiž zohledňují pouze stav při porodu, který nevypovídá o skutečné situaci a nereflektují možnost budoucího sňatku (Rychtaříková, 2007). Proto je osamělé mateřství častěji zkoumáno za pomoci dat z výběrových šetření, která mohou více napovědět o skutečnosti. Překážky výzkumu způsobují to, že ani v odborné literatuře není jeden společný konsenzus, který by říkal, zda je dominantní část mimomanželských dětí rozena nesezdaným pářím, nebo osamělým matkám. Jedním z názorů je, že mimomanželské děti jsou primárně spíše vychovávány nesezdanými rodiči, než osamělou matkou (Trimarchi a Van Bavel, 2017; Di Giulio et al., 2019). Opačný názor zastávají Heuveline et al. (2003), kteří tvrdí,

že univerzálním trendem (především v západních industrializovaných zemích) je přesunutí výchovy od manželského páru k osamělým matkám spíše než k nesezdanému páru. Jisté však je, že obecně roste procento mimomanželských dětí, které se narodí a vyrůstají s osamělou matkou (Ruggeri a Bird, 2014; Nieuwenhuis, 2020). Typickou osamělou matkou je žena s nižším vzděláním, která má omezené socioekonomické zdroje (Maldonado a Nieuwenhuis, 2019). V nedávné době však narostl také podíl vysokoškolsky vzdělaných matek samoživitelek (Nieuwenhuis, 2020).

Postavení osamělých matek se hodně proměnilo. Ve většině vyspělých zemí již nejsou společensky stigmatizovány, avšak stále čelí celé řadě výzev a znevýhodnění. Jejich postavení je ovlivněno především sociálním, kulturním a náboženským klimatem ve společnosti a ekonomickými vlivy (González, 2007). Domácnosti vedené osamělou matkou jsou častěji vystaveny riziku chudoby než domácnosti, na jejíž chodu se podílejí oba partneři. Negativní dopady na osamělé mateřství jsou často výraznější v zemích, kde je vyšší nezaměstnanost a nižší míra sociálního zabezpečení (Casey a Maldonado, 2012). Právě situace na trhu práce a sociálního zabezpečení je hlavním determinantem ovlivňujícím postavení žen samoživitelek v jednotlivých zemích. Maldonado a Nieuwenhuis (2019) tyto dva faktory shledávají stěžejními a dodávají k nim třetí vázaný na individuální zdroje matek, které mohou souviset například s rodinným zázemím. Systém sociálních dávek je hodně individuální v závislosti na rodinné politice jednotlivých států a je těžké jeho vliv zobecnit. Má však významný vliv na to, jak jsou matky samoživitelky ekonomicky zajištěné (Maldonado a Nieuwenhuis, 2019). Misra et al. (2007) se domnívají, že spíše než výše samotných dávek jsou pro osamělé matky z dlouhodobého hlediska přínosné služby péče o děti. Díky nim si mohou osamělé matky dovolit pracovat tak, aby nezanedbávaly péči o děti. Důležitou roli hraje také nastavení pracovního trhu a možnosti zapojení v zaměstnání. Osamělé matky spíše potřebují poloviční úvazky a zkrácenou pracovní dobu, díky kterým se mohou starat o své děti. Při vstupu na pracovní trh se však často setkávají s diskriminací, která je o to vyšší v případě, že jejich děti jsou ještě malé (Ruggeri a Bird, 2014). Důsledkem znevýhodnění je následná zranitelnost, která je pro osamělé matky aktuální (Van Gasse, 2020).

2.3.1 Osamělé mateřství v Česku

Osamělé mateřství v Česku není jevem ani ojedinělým. Stejně tak jako se od 90. let 20. století zvyšuje mimomanželská plodnost, zvyšuje se také procento matek, které se o své děti starají samy mimo jakékoliv partnerské soužití (Hamplová, 2007a). Zatímco před rokem 1990 tvořily významnou část populace osamělých matek rozvedené ženy, tak v porevolučním období jsou to především ženy svobodné. Typickou osamělou matkou v Česku je tak žena svobodná, která dosáhla nižší úrovně vzdělání. Avšak nárůst se týká všech vzdělanostních skupin žen. Lze tak říct, že v Česku nesouvisí nárůst procenta osamělých matek s modernizací společnosti jak o tom mluví teorie druhého demografického přechodu (viz podkapitola 3.1), protože typickou matkou samoživitelkou není žena emancipovaná, která by se pro tuto formu rodičovství rozhodla ze svého přesvědčení (Němečková a Šťastná, 2016; Hamplová, 2007a). Ženy vyznávající moderní a liberální hodnoty jsou většinou vysokoškolsky vzdělané a v rodinném chování konzervativní (Rychtaříková, 2007). Navíc mají vysokoškolsky vzdělané neprovdané ženy nejvyšší pravděpodobnost, že po narození dítěte vstoupí do manželství (Hamplová a Řeháková, 2006;

Chaloupková, 2011). Z těchto důvodů je nárůst osamělých matek v Česku spíše vysvětlován teorií znevýhodnění (viz podkapitola 3.2).

Data vypovídají pouze o počtu svobodných matek u porodu dítěte. Dále při výzkumu může napovědět procento dětí, které nemají uvedeného otce, přičemž data o otci jsou sbírána od roku 2007 (Rychtaříková, 2013). Pro neuvedení otce se dle Němečkové a Šťastné (2016) rozhodují především ženy s nižším vzděláním a nízkým věkem. Reálný podíl osamělých matek je však vyšší než podíl matek, které se rozhodly anonymizovat otce svého dítěte (Němečková a Šťastná, 2016).

Znevýhodnění a další sociální rizika jsou častým synonymem užívaným v kontextu osamělého mateřství v Česku. Matky samoživitelky a jejich rodiny jsou často vystaveny riziku chudoby a sociálního vyloučení (Němečková a Šťastná, 2016). Obtížné je také začlenění na pracovním trhu (Šťastná, 2009), který nenabízí dostatečné množství flexibilních pracovních pozic. V roce 2014 pracovalo více než 80 % českých žen na plný úvazek (Ruggeri a Bird, 2014), který je obtížně kombinovatelný především s péčí o malé děti.

Nárůst osamělého mateřství byl dle Katrňáka (2006) důsledkem nastavení sociálního systému. Vyplácení sociálních dávek nedostatečně motivovalo především lidi s nižšími příjmy pro vstup do manželství. Stejný názor sdílí také Soukupová (2006), která však zdůrazňuje, že názor o nerentabilním sňatku není univerzální. Oba autoři vyzdvihují právě finanční rovinu, neboť se domnívají, že ideologicky je pro ženy s nižším vzděláním rodina stále důležitým cílem. Svobodné matky, ať už jsou skutečně samoživitelkami, nebo to jen předstírají, mají v českém sociálním systému nárok na pobírání vyšších dávek (Hamplová, 2007b). Soukupová (2006) dokonce mluví o tzv. účelovém nesezdaném soužití, tedy situaci, kdy se matce vyplatí předstírat, že je svobodná, i když reálně žije s partnerem. Tímto trikem dosáhnou na vyšší dávky sociálního zabezpečení, které jsou pro ně finančně výhodnější. Dle Vaškové (2006) mohou dokonce sociální dávky vyplácené osamělým matkám představovat motivaci k mateřství pro ženy, které mají nejisté vyhlídky na pracovním trhu.

Svobodné matky, které jsou skutečně matkami samoživitelkami, však dle výzkumů (Chaloupková a Soukupová, 2007) zůstaly na výchovu dětí samy z úplně jiných důvodů. Ne na základě osobní volby, ale nejčastěji kvůli problému najít vhodného partnera pro rodinný život. Mnohdy se s tímto problémem potýkají ženy, které dosáhly nižší úrovně vzdělání. Naopak ženy s vysokoškolským vzděláním častěji zdůrazňovaly ideologické důvody.

Kapitola 3

Teorie zaměřující se na změny rodinného a reprodukčního chování

Jako reakce na změny rodinného a reprodukčního chování ve vyspělých zemích vznikla celá řada teoretických koncepcí, které různými způsoby vysvětlují, proč daná situace nastala. Názorů odborníků je celá řada, avšak pro účely této práce byly vybrány pouze ty nejvýraznější. Dle Hamplové (2003) lze rozlišit dvě hlavní skupiny teorií – normativní (kulturní) přístupy a teorie racionální volby. Normativní teorie poukazují především na posuny hodnotového systému společnosti. Teorie racionální volby zdůrazňují objektivní faktory, mezi které řadí mimo jiné ekonomickou situaci a s ní související příležitosti na pracovním trhu. Následující oddíly blíže popisují jednotlivé teoretické směry, přičemž do první skupiny lze zařadit druhý demografický přechod (viz 3.1), do druhé pak teorii znevýhodnění (viz 3.2) a teorii racionální volby (viz 3.3).

3.1 Teorie druhého demografického přechodu

Teorii druhého demografického přechodu lze považovat za jednu z nejvýraznějších demografických koncepcí druhé poloviny 20. století. Přestože našla ve vědeckých kruzích několik kritiků, stále je nejdiskutovanější teorií, a to především z hlediska plodnosti a formování rodiny. První myšlenky teorie druhého demografického přechodu definovali ve svém článku Dirk van de Kaa a Ron Lesthaeghe v roce 1986. Van de Kaa tyto myšlenky poté shrnuje v dalších odborných příspěvcích, z nichž nejznámější je článek z roku 1987 (Van de Kaa, 1987), který je nejčastěji označován jako původní ucelená koncepce teorie druhého demografického přechodu. Tato komplexní teorie byla dále rozvíjena v dalších příspěvcích nejenom původních autorů.

Teorie druhého demografického přechodu se snaží popsat a vysvětlit, proč na konci 60. let 20. století došlo ke změnám v reprodukčním, rodinném a partnerském chování obyvatel vyspělých zemí. Svoji pozornost především zaměřili na státy severní a západní Evropy (Sobotka, 2008). Lesthaeghe (2010) pozoruje první náznaky změn rodinného chování jedinců již v 50. letech, kdy ve zemích severní Evropy narostla rozvodovost a došlo tak k destabilizaci rodiny. Právě odklon od instituce tradiční rodiny je považován za jeden ze zásadních aspektů druhého demografického přechodu. Snížená motivace mít děti a odklad

mateřství jsou hlavními pilíři této teorie. Dalším výrazným rysem je pokles motivace párů mít více než 2 děti (van de Kaa, 2002). Van de Kaa (1987) shrnuje čtyři hlavní proměny, na kterých je koncepce založena. Jsou jimi:

1. přesun od zlatého věku manželství k novým alternativním formám soužití
2. přesun od modelu dítě-rodič (*king-child with parents*) k modelu pár-dítě (*king-pair with children*)
3. přesun k moderní antikoncepci, která umožňuje plánování životních drah
4. přesun od uniformních k pluralizovaným rodinným formám

Následkem těchto nových reprodukčních preferencí došlo ve vyspělých zemích k poklesu plodnosti pod hranici prosté reprodukce, což v praxi znamená, že počet narozených dětí není dostačující pro zachování početního stavu populace a dochází k populačnímu úbytku. Jinými slovy je prostá reprodukce také definována jako situace, kdy je „počet matek nahrazen stejným počtem dcer“ (Rychtařiková, 1997, s. 39).

Van de Kaa a Lesthaeghe se snaží demografické změny vysvětlit pomocí popisu transformace hodnotového a postojového systému. Společnosti industriálních států zaznamenaly během 60. let 20. století několik změn či revolucí, které ovlivnily jak fungování společností jako celků, tak i osobní životy jednotlivců. První strukturální změny s sebou přinesly modernizaci, růst terciárního sektoru služeb a posílení sociální role státu. Sekularizace, touha po seberealizaci a celkové upřednostňování individuálních hodnot ovlivnily vzorce chování. Lesthaeghe (2010) zdůrazňuje, že druhý demografický přechod by nenastal, kdyby společnost právě neprocházela několika společenskými revolucemi. Sexuální revoluce liberalizovala postoj k sexuálnímu chování, které díky tomu přestalo být akceptováno pouze jako součást manželského svazku. Genderová revoluce spolu s antikoncepční revolucí umožnila ženám mít větší právo na kontrolu vlastních reprodukčních plánů. Tím se proměnily životní dráhy žen. Díky antikoncepční pilulce bylo ženám umožněno změnit také partnerské chování. Mladé ženy začaly stále více upřednostňovat neformální nesezdaná soužití a odsouvat sňatek do vyššího věku. Tradiční instituce manželství byla v začátcích soužití partnerů nahrazena nesezdaným soužitím, jež bylo do této doby vnímáno jako nestabilní svazek nevhodný pro plození dětí. Avšak díky tomu, že stále více nesezdaných párů přivedlo do vztahu dítě, se nesezdané soužití proměnilo ve stabilnější a serióznější svazek (Sobotka et al., 2003). Narození dítěte mimo manželství se tak stalo pro mnohé páry plánovanou událostí. Celkově je nárůst mimomanželské plodnosti považován za jednu z pozdějších fází druhého demografického přechodu (Lesthaeghe, 2010).

Van de Kaa (1997) na základě pozorování demografických dat z období let 1965–1995 konkrétně vymezuje patnáct fází průběhu druhého demografického přechodu, přičemž nárůst počtu nesezdaných párů řadí do šesté a sedmé fáze a zvýšení mimomanželské plodnosti zařazuje do fáze desáté. Jednotlivé sekvence druhého demografického přechodu definuje následovně (Van de Kaa (1997, s. 10):

1. pokles úhrnné plodnosti způsobený snížením plodnosti ve vyšších věcích; pokles počtu dětí narozených ve vyšším pořadí
2. snížení počtu narozených dětí počatých před sňatkem a tím také pokles počtu vynucených sňatků
3. pokles věku při prvním sňatku

4. odklad mateřství do vyššího věku matky, pokles plodnosti mladých žen
5. zvýšení počtu separací a rozvodů
6. odkládání vstupu do manželství do vyššího věku, zvýšení věku při prvním sňatku; nárůst počtu nesezdaných soužití
7. vzestup popularity nemanželských soužití; zvýšení počtu předmanželských koncepcí; zvýšení počtu dětí rodičů se před sňatkem rodičů; zvýšení průměrného věku matky při narození prvního dítěte
8. legalizace sterilizace a interrupce jako nástrojů snižujících počet nechtěných těhotenství; pokles plodnosti žen na začátku a konci reprodukčního období
9. nesezdaná soužití častěji preferována také u rozvedených a ovdovělých
10. nesezdaná soužití stále více vnímána jako rovná alternativa manželství; nárůst podílu dětí narozených mimo manželství
11. úhrnná plodnost stabilně na nízkých hodnotách
12. úhrnná plodnost mírně roste, a to díky navýšení plodnosti žen, které mateřství odložily z důvodu kariérního růstu; nárůst počtu dětí narozených v nižších pořadích u žen ve vyšších věcích
13. neschopnost některých žen nahradit odloženou plodnost ve vyšším věku
14. nárůst počtu dobrovolně bezdětných žen
15. pokles úhrnné plodnosti pod hladinu prosté reprodukce

Výše zmíněná časová posloupnost je však dle Lesthaeghe (2010) spíše obecným přehledem, který nemusí být vhodný pro popis změn ve všech státech. Dle Rychtaříkové (1997, 1999) a Kuprové (2015) tento scénář neodpovídá ani vývoji v Česku a dalších postsocialistických zemích východní a střední Evropy, kde výše zmíněné fáze nastaly s řadou odlišností.

3.1.1 Kritika teorie druhého demografického přechodu

Jak již bylo zmíněno, teorii druhého demografického přechodu lze považovat za jednu z nejvýraznějších teorií na poli demografického zkoumání. Stejně tak výrazná je její rozporuplnost. V demografických kruzích se nesečkala s jednohlasným přijetím. Naopak na její teoretické pilíře se vytvořila celá řada názorů, které její hlavní myšlenky staví do opozice k dalším myšlenkovým směrům. Jedním z výrazných kritiků teorie druhého demografického přechodu je David Coleman, který shledává jednotlivé části teorie jako nesprávně konstruované.

V jednom ze svých příspěvků (Coleman, 2004) kritizuje samotný název teorie a její postavení vůči teorii demografické revoluce. Zde je třeba odbočit a zdůraznit, že česká demografie pracuje s pojmy demografická revoluce a druhý demografický přechod jinak, než jak je tomu v mnohých anglických textech. Zahraniční literatura operuje s pojmy, které lze přeložit jako první demografický přechod (first demographic transition) a druhý demografický přechod (second demographic transition). Na základě pojmenování pak mnozí autoři tyto dvě teorie interpretují jako na sebe navazující a významově rovnocenné. V českém jazyce jsou tyto dvě teorie zřetelněji jazykově a především významově oddělené. Podle Colemanova však (2004) byla teorie druhého demografického přechodu nevhodně pojmenována a nelze ji z několika důvodů stavět na úroveň demografické revoluce. Druhý demografický přechod není podle autora

procesem navazujícím na první demografický přechod, ale spíše druhotným jevem, který byl způsoben proměnou společnosti. Změny v reprodukčním a sňatkovém chování jsou navíc v historii poměrně časté, tudíž je nelze považovat za nikterak revoluční. Coleman především vyzdvihuje ideologické změny v 19. století, kdy lidé převzali racionální a vědecké smýšlení ohledně plánování rodiny. V tomto období nebyl primární důvod v osobních preferencích, ale spíše v rovině ekonomického zabezpečení a zdraví dětí.

Coleman poukazuje na to, že teorie druhého demografického přechodu, není ze své podstaty demograficky konstruována. Změny ve smýšlení společnosti jsou spíše sociologického a psychologického rázu a jsou irelevantní k biologickým faktorům ovlivňujícím plodnost. Navíc teorie opomíjí zbylé demografické procesy, kterými jsou například úmrtnost a migrace.

V neposlední řadě Coleman zpochybňuje to, zda lze změny v reprodukčním chování popsané v teorii považovat za definitivní. Jedním z předpokladů tranzice je právě její nevratnost a permanentnost, které vylučují cyklické změny. Jak již bylo řečeno, podobné změny byly ve společnosti zaznamenány již mnohem dříve, než je datuje teorie druhého demografického přechodu. Je tedy možné, že změny popsané v teorii druhého demografického přechodu jsou pouhou přechodnou fází populačního vývoje. Problémem může být podle Colemanů zúžení teorie na období počínající v 60. letech 20. století. V tomto období počínají mnohé teorie, a to především proto, že právě v této době se začaly publikovat datové řady, na kterých lze tyto myšlenky stavět. Kdybychom se však podívali hlouběji do minulosti, tak dle Colemanů zjistíme, že některé země zaznamenaly pokles hodnot úhrnné plodnosti pod hranici prosté reprodukce již v 30. letech 20. století. Vysoký nárůst počtu dětí v poválečném období považuje za výchylku, která by neměla být základem pro teorii druhého demografického přechodu.

3.1.2 Je teorie druhého demografického přechodu aplikovatelná na českou společnost?

Potom co se začaly projevovat změny v reprodukčním chování české společnosti, objevilo se několik názorů, které se snažily tyto změny vysvětlit. Nejvýrazněji se projeví dva přístupy, které odlišně zdůvodňují pokles plodnosti započatý v 90. letech 20. století. První přístup se přiklání k teorii druhého demografického přechodu a jako hlavní podnět tohoto vývoje vidí proměnu hodnotového a postojového systému české populace. Druhý pak zdůrazňuje faktory ekonomického charakteru, které v nestabilní době celkové transformace nenahrávaly prorodinnému smýšlení. Ačkoliv si tyto dva přístupy v mnohém odporují, tak se v posledních letech uplatňuje syntéza jejich hlavních myšlenek (Polesná a Kocourková, 2016).

Dle Rabuše (2001) je hlavním důvodem změn v reprodukčním chování posun myšlení mladých věkových kohort. Ve svém přístupu se tak přiklání k myšlenkám teorie druhého demografického přechodu, ve kterých Van de Kaa a Lesthaeghe zdůrazňují, že věkové kohorty nesou stejný mentální přístup k životu, který mají tendenci stereotypně sdílet. Hlavními nositeli těchto změn jsou dle něj lidé narození v 70. letech 20. století, kteří socioekonomickou transformaci prožívali ve věku mladé dospělosti. Těmto lidem bylo umožněno nalézt nové životní cíle a aspirace, jež byly před rokem 1989 výsadou pouze úzké skupiny společnosti. Náhlá změna přístupu k životním drahám u velké části populace se projevila významným poklesem plodnosti. Význam rodiny nabyt nových rozměrů. Dle šetření porovnávající postoje lidí k otázkám rodinného života je zřejmé, že rodinný život

již není tak atraktivní jako byl dříve. Mezi lety 1991 a 1999 narostl počet lidí považujících instituci manželství za zastaralou a také těch, kteří plnohodnotný život ženy nespojují s mateřstvím a péčí o děti (Rabušic, 2001). Tyto postoje pak zastávali především lidé, kteří se právě nacházeli ve věku, kdy se jich samotných zakládání a formování vlastní rodiny týkalo. Mnozí mladí lidé upřednostňovali alternativní formy soužití, které se vymykaly tradičním formám. Nejčastější formou se pak stala kohabitace, která nebyla ničím výjimečným ani před rokem 1989. Avšak v 90. letech 20. století podíl kohabitací natolik narostl, že se stala běžnou součástí životní fáze formování partnerství. Tomuto nárůstu nahrávalo hned několik faktorů. Dle Rabušice (2001) je hlavním z nich nárůst podílu osob s vysokoškolským vzděláním, kterým doba jejich studia přirozeně oddaluje věk vstupu do manželství a tím podporuje alternativní formy soužití.

S aplikovatelností myšlenek druhého demografického přechodu na českou společnost nesouhlasí autoři domnívající se, že změny reprodukčního chování Čechů v 90. letech 20. století byly zapříčiněny především ekonomickou a společenskou nestabilitou, nikoliv hodnotovými změnami. Proti lze postavit také reálná data, která spíše nezapadají do koncepce této teorie. Dle Rychtaříkové (1997, 1999) se teorie druhého demografického přechodu rozchází se situací v Česku v několika aspektech. Odlišné je samotné časování a průběh transformací. Zatímco v zemích severozápadní Evropy probíhaly změny v období ekonomického blahobytu, tak v Česku a dalších částech postsocialistické střední a východní Evropy tomu bylo spíše naopak. Ekonomická nestabilita a nejistota zapříčinily prudké výkyvy, které se dle Rychtaříkové (1997, 1999) odrazily v krizovém jednání obyvatel ztrácejících životní jistoty zažité z předchozího režimu. Nová forma státního zřízení přestala favorizovat a finančně podporovat rodinu. V důsledku toho se zvýšily reálné náklady rodičů na péči o děti a poklesla výše dávek sociální podpory. Stále komplikovanější byla také situace na bytovém trhu, který nezvládal uspokojit poptávku mladých lidí po bydlení ve větších městech. Tím bylo ztíženo mladým lidem žít v kohabitaci. Z toho vyplývá, že situaci lze obtížně vysvětlit pouze ideologickými důvody teorie druhého demografického přechodu. Dalším důkazem je také fakt, že se v české společnosti natolik nezměnilo postavení rodiny. Ideál rodiny přetrval, avšak se stal pro mnohem větší část obyvatel obtížně dosažitelným. Rozdíl shledává Rychtaříková (1997, 1999) také v časování fází, které definoval van de Kaa a které jsou popsány v úvodní části kapitoly. Například vysoký počet rozvodů byl pro českou společnost typický již před počátkem transformace. Stejně tak tomu bylo s umělými přerušeními těhotenství, která byla běžnou formou ochrany před nechtěným těhotenstvím. Ze všech výše popsaných faktorů Rychtaříková (1997, 1999) vyvozuje, že se v Česku skutečně jednalo spíše o krizové jednání způsobené novými pořádky než o posun hodnotového systému popsaného teorií druhého demografického přechodu.

3.2 Teorie znevýhodnění

Teorie znevýhodnění se zaměřuje na proměnu formování rodin, kterou manifestuje na základě výzkumu nemanželského soužití a mimomanželské plodnosti (Perelli-Harris et al., 2010). Za nejzásadnější faktor ovlivňující rodinné chování považuje ekonomickou situaci jedinců. Nárůst počtu dětí narozených mimo manželství je dle této teorie způsoben především

ekonomickou a sociální nestabilitou, kterou zažívali obyvatelé vyspělých zemí v 80. a 90. letech 20. století. S nástupem globalizace došlo k destabilizaci pracovního trhu, která s sebou přinesla velkou míru nestability pro zaměstnance (Štípková, 2015). Nové požadavky firem tak nepřímo ovlivnily formování partnerských a rodinných vztahů. Stále více byla vyžadována pracovní a časová flexibilita obtížněji kombinovatelná s rodinným životem (Štípková, 2015). Narození dítěte mimo manželství tak není dle Perelli-Harris et al. (2010) svobodnou volbou jedince, ale spíše důsledek ekonomické nejistoty.

V této tezi se teorie staví proti teorii druhého demografického přechodu, ve které se dle Perelli-Harris et al. (2010) nedostatečně zohledňují právě ekonomické vlivy. Teorie druhého demografického přechodu vysvětluje nárůst mimomanželské plodnosti volbou nového životního stylu typického pro obyvatele s vyšším dosaženým vzděláním. Tyto sociální skupiny jsou dle autorů první, které přijímají nové vzorce společenských chování a hodnot. Perelli-Harris et al. (2010) na základě výzkumu plodnosti ve vybraných evropských zemích ukazují, že se nejvíce mimomanželských dětí rodí ženám s nižším dosaženým vzděláním. To je tak hlavním bodem rozporu s předešlou teorií, která kvůli tomu dle Perelli-Harris et al. (2010) nestačí na vysvětlení nárůstu počtu narozených dětí nesezdaným pářům ve všech zemích.

Perelli-Harris et al. (2010) nakonec zdůrazňují, že nesezdané páry projevují nejistotu odsunem sňatku a nikoliv plozením dětí. Manželství přesto zůstává životním cílem mnohých z nich. Představuje symbol životní stability dosažitelným až po překonání ekonomicky obtížného období (Perelli-Harris et al., 2010; Štípková, 2015).

3.3 Teorie racionální volby

Teorie racionální volby se dle Hamplové (2003) zaměřují na objektivní podmínky a analýzu faktorů, „které vstupu do manželství brání nebo ho naopak podporují bez ohledu na to, jaké hodnoty člověk zastává“ (Hamplová, 2003, s. 12). Tato skupina teorií vysvětluje demografické chování bez zahrnutí hodnotového systému, jenž je dle autorů ve své základní podobě společensky stabilní.

Jedním z autorů zabývajících se demografickými změnami je Gary S. Becker. Chování jedinců na sňatkovém trhu popisuje jako volbu, kterou si partneři vybírají v tom případě, že manželstvím získají více výhod, než kdyby zůstali svobodnými. Změnu reprodukčního chování v druhé polovině 20. století vysvětluje pomocí dvou hlavních faktorů (Becker, 1996). Prvním z nich je větší zapojení žen na trhu práce, které s sebou nese dilema, zda by ženy měly svůj čas věnovat rozvoji kariéry, nebo chodu domácnosti a péči o děti. Tím, že roste ekonomická nezávislost žen, se mateřství a manželství stává nerentabilní a je nahrazeno novými formami soužití. Druhým faktorem je rozvoj „moderního státu a tržní ekonomiky, které do značné míry převzaly od rodiny zodpovědnost za vzdělání, péči o děti, staré a nemocné, ochranu před nezaměstnaností atd., a tedy snížily význam rodiny v životě člověka“ (Hamplová, 2003, s. 13).

Také Beckerova teorie se nevyhnula kritice. Oppenheimer (1994) je další představitelkou, jejíž koncepce se řadí mezi teorie racionální volby. Ve svých pracích navazuje především na myšlenky říkající, že je v dlouhodobém časovém horizontu vyšší podíl svobodných než

zcela běžným (Hamplová, 2003). Zvýšení průměrného sňatkového věku žen je dle Oppenheimer (1994) spíše náhoda ignorující ekonomické postavení mužů pro formování rodiny. Nástup žen na pracovní trh „změnil kritéria výběru a posunul sňatkový věk žen, protože i u nich začíná být důležité, jak uspějí na pracovním trhu a jakou ekonomickou perspektivu muži nabídnou“ (Hamplová, 2003, s. 16). Proměnily se také normy, podle kterých si ženy vybírají partnera. Ekonomicky nezávislé ženy jsou ve svém výběru více selektivní a vdávají se teprve ve chvíli, kdy naleznou partnera vyhovujícího jejich představám.

Kapitola 4

Zdroje dat a použité ukazatele

Následující kapitola pojednává o metodologii na jejímž základě jsou zpracovány analytické části práce. První část kapitoly zaměřená na datové zdroje popisuje nejenom z jakých zdrojů jsou čerpána vstupní data, ale zároveň také jakým způsobem jsou upravena a zpracována. Druhá podkapitola definuje použité ukazatele a způsob, jakým jsou v práci vypočítány.

4.1 Zdroje dat

Data jsou zpracována výlučně ve věkovém intervalu 15–49 let, který je obvykle považován za reprodukční období ženy (Pavlík et al., 1986). Vzhledem k tomu, že některá data jsou dostupná pouze v pětiletých věkových intervalech, jsou téměř všechny ukazatele vypočítány právě v těchto věkových skupinách. Konkrétně se jedná o věkové skupiny 15–19, 20–24, 25–29, 30–34, 35–39, 40–44 a 45–49 let. Počty narozených ve věcích 14 let a nižších jsou přičteny k počtům narozených ve věkové skupině 15–19 let a počty narozených ve věcích 50 let a vyšších jsou přičteny k počtům narozených ve věkové skupině 45–49 let.

Veškerá data pro Česko jsou převzata z pramenných děl s názvem Demografická ročenka České republiky (ČSÚ, 2021a, 2021b), která jsou vydávána Českým statistickým úřadem (dále jen ČSÚ). Demografické ročenky jsou „základním zdrojem podrobných dat o pohybu obyvatelstva, také o jeho početní velikosti a složení podle pohlaví, věku a rodinného stavu v daném roce“ (ČSÚ, 2021a). Obecná analýza je provedena na základě dat z demografických ročenek z období let 1990–2019. Veškeré hodnoty měř plodnosti a úhrnných plodností za dané roky jsou vypočítány, nikoliv převzaty z demografických ročenek, které tyto údaje na základě vlastních výpočtů také publikují. Dále je na základě dat z demografických ročenek provedena podrobnější analýza dle věku, rodinného stavu a vzdělání matky. Vzhledem k tomu, že demografické ročenky poskytují data o počtu narozených dle rodinného stavu a vzdělání matky při porodu od roku 1992, tak bylo nutné data pro roky 1990 a 1991 získat z jiného zdroje. Data z demografických ročenek v letech 1990 a 1991 jsou doplněna údaji o rodinném stavu matky a vzdělání matky při porodu z dat ČSÚ o narozených. Soubor individuálních anonymizovaných záznamů o narozených poskytla pro zpracování práce Katedra demografie a geodemografie.

Data ze zpřístupněných souborů individuálních anonymizovaných záznamů o narozených (ČSÚ) byla dále použita při statistické analýze za použití metody binární logistické regrese.

Konkrétně se jedná o datové soubory z let 1990, 2000, 2010 a 2019, které zahrnují informace o všech narozených v daném roce.

Z demografických ročenek jsou převzata data o živě narozených dle věku, rodinného stavu a vzdělání matky při porodu, která jsou tříděna do pětiletých věkových skupin a kategorií rodinného stavu vdaná, svobodná, rozvedená a ovdovělá. Data o vzdělání matky jsou tříděna do kategorií základní, středoškolské bez maturity, středoškolské s maturitou a vysokoškolské. Kategorie žen se základním vzděláním zahrnuje i ženy s nedokončeným základním vzděláním. Vysokoškolské vzdělání je do roku 2014 samostatnou vzdělanostní kategorií, ke které jsou od roku 2015 připočteny také ženy s vyšším odborným vzděláním. Od roku 2007 nejsou ženy při narození dítěte povinny hlásit svoje nejvyšší dosažené vzdělání, tudíž se ve statistice od téhož roku objevuje také doplňková kategorie nezjištěno, která je v práci brána jako další kategorie vzdělání. Dále analýza pracuje s daty o živě narozených dle legitimacy a pořadí narození ve věku matky 15–49 let. Děti jsou dle legitimacy rozděleny na živě narozené v manželství a na živě narozené mimo manželství. Zkoumáno je první, druhé a třetí a vyšší pořadí živě narozených dané legitimacy. Pořadí narození je zároveň biologickým pořadím, které ukazuje pořadí narozených z celkového počtu narozených dané ženě. Od roku 2014 byl změněn způsob metodiky vykazování pořadí narozených. Pořadí je od roku 2014 zjišťováno pouze u živě narozených dětí (ČSÚ, 2015). Střední stavy žen dle věkových skupin a rodinného stavu jsou dopočítány za pomoci aritmetických průměrů dat k 31.12. daného a předchozího roku. Analýza převážně pracuje s daty o živě narozených, jelikož je v Česku nízká mrtvorozenost. Není tak nutné zahrnovat mrtvorozené do výpočtů, výsledky ukazatelů by se jejich zahrnutím výrazně nezměnily (Rychtaříková, 2013). Data o mrtvorozených jsou zahrnuta pouze ve výpočtu podílů narozených dle legitimacy a vitality a také ve výpočtech binární logistické regrese.

Kapitola 6 a 7 je zaměřena na analýzu mimomanželské plodnosti ve vybraných vyspělých zemích, kterými jsou kromě Česka také Itálie a Japonsko. Analýza plodnosti v těchto zemích zahrnuje pouze data o živě narozených. Data pro Itálii jsou převzata ze dvou zdrojů. Prvním z nich je databáze Eurostatu, která poskytuje data o počtech živě narozených dětí dle věku matky a legitimacy (Eurostat, 2021a) a data o věkovém složení populace dle pohlaví a věku k 1.1. daného roku (Eurostat, 2021b). Z datového souboru populace dle pohlaví a věku byly převzaty počty žen ve věkových skupinách v rozmezí reprodukčního období 15–49 let. Vzhledem k tomu, že se jedná o údaje k 1.1., počty žen k 1.7. byly dle věkových skupin dopočteny pomocí aritmetického průměru. Data o celkových počtech živě narozených dle věku matky a legitimacy obsahují v letech 1999–2012 také kategorii unknown (anglický výraz pro *nezjištěno*), která zahrnuje všechny živě narozené, u kterých nebyl zjištěn rodinný stav matky. Kategorie unknown představuje maximálně 2,3 % (2012) živě narozených ze všech živě narozených, a tudíž lze předpokládat, že její zastoupení neovlivňuje negativně kvalitu výsledných hodnot daných ukazatelů. Počty živě narozených zařazených do kategorie unknown jsou rovnoměrně rozděleny do sedmi věkových skupin. Obdobná nepřesnost se objevuje také ve statistice počtu živě narozených dětí mimo manželství dle věku matky, která mezi lety 1990–1998 také obsahuje kategorii unknown, jež zahrnuje všechny živě narozené mimo manželství, u kterých není znám věk matky. Tato kategorie představuje maximálně 5,9 % (1990) živě narozených ze všech živě narozených mimo manželství. Stejně tak jako v předchozím případě, také počty živě narozených této

kategorie byly rovnoměrně rozděleny mezi sedm věkových skupin. V databázi Eurostat lze najít také počty žen dle věku a rodinného stavu, ale v případě Itálie nejsou data úplná. Z tohoto důvodu jsou počty žen dle věku a rodinného stavu převzaty z druhého zdroje užitého pro analýzu Itálie, kterým je portál Demo-Geodemo. Tato databáze vznikla a je spravována ve spolupráci se statistickým úřadem Itálie ISTAT. Prvotním zdrojem dat publikovaných v této databázi je italský populační registr, jehož fungování zajišťuje ISTAT. Z portálu Demo-Geodemo byly převzaty údaje o počtech žen dle věku a rodinného stavu, které jsou v práci užity výhradně k výpočtům metody dekompozice.

Data pro Japonsko jsou převzata z databáze e-Stat, která je oficiální platformou japonské statistiky. V databázi nejsou dostupná data za celé studované období, ale za jednotlivé roky 1990 a 1995 a následně období 2000–2019. Z tohoto důvodu jsou ukazatele pro Japonsko zobrazeny právě v těchto letech. Stejně tak tomu je také v 7. kapitole, která srovnává hodnoty ve všech analyzovaných státech. Počty živě narozených jsou získány z šetření Vital Statistics, jež jsou prováděna každoročně a jejichž výsledky publikuje e-Stat v letech 2009–2019. Výsledky jednotlivých šetření zahrnují také časové řady, které byly použity pro analýzu mimomanželské plodnosti v Japonsku. Počty narozených dle věku matky jsou převzaty v letech 2000–2009 z Vital Statistics of Japan 2009 (e-Stat, 2010) a v letech 2010–2019 z Vital Statistics of Japan 2019 (e-Stat, 2020). Počty živě narozených mimo manželství dle věku matky jsou převzaty z Vital Statistics of Japan 2019 (e-Stat, 2020). Počty živě narozených v manželství jsou dopočítány na základě předchozích jmenovaných zdrojů. Struktura populace žen ve věku 15–49 je převzata z databáze Population Estimates (e-Stat, 2021), která udává počty žen dle věku k 1.7. roku t. Nezahrnuje však data pro roky, kdy v Japonsku proběhl census. Z tohoto důvodu je struktura žen dle věku a také rodinného stavu doplněna daty z populačního censu (e-Stat, 2019). Struktura žen dle věku a rodinného stavu je užita také pro metodu dekompozice.

4.2 Demografické ukazatele a metody

4.2.1 Podíl živě narozených dle legitimacy a pořadí

Podíl živě narozených dle legitimacy je jednoduchým ukazatelem zobrazujícím procentuální zastoupení živě narozených dětí dané legitimacy z celkového počtu živě narozených. Analogicky lze vypočítat také podíl živě narozených dané legitimacy a daného pořadí z celkovém počtu živě narozených. Legitimita vypovídá o rodinném stavu matky při narození dítěte, na jehož základě jsou rozlišovány děti manželské a mimomanželské (Pavlík et al., 1986). Procentuální podíly živě narozených dětí v manželství ${}_t p^{man}$ a mimo manželství ${}_t p^{mimoman}$ v roce t jsou vypočítány na základě následujících vzorců:

$${}_t p^{man} = \frac{{}_t N^{v,man}}{{}_t N^v} * 100$$

kde:

${}_t p^{man}$	je procentuální podíl živě narozených v manželství v roce t
${}_t N^{v,man}$	je počet živě narozených v manželství v roce t
${}_t N^v$	je celkový počet živě narozených v roce t ;

$${}_t p^{mimoman} = \frac{{}_t N^{v,mimoman}}{{}_t N^v} * 100$$

kde:

- ${}_t p^{mimoman}$ je procentuální podíl živě narozených mimo manželství v roce t
 ${}_t N^{v,mimoman}$ je počet živě narozených mimo manželství v roce t
 ${}_t N^v$ je celkový počet živě narozených v roce t .

Dále je zobrazen procentuální podíl živě narozených dětí v manželství dle biologického pořadí ${}_t p^{man,i}$ a procentuální podíl živě narozených dětí mimo manželství dle pořadí ${}_t p^{mimoman,i}$ v roce t . Výpočet podílů je založen na následujících vzorcích:

$${}_t p^{man,i} = \frac{{}_t N^{v,man,i}}{{}_t N^{v,i}} * 100$$

kde:

- ${}_t p^{man,i}$ je procentuální podíl živě narozených i -tého pořadí v manželství v roce t
 ${}_t N^{v,man,i}$ je počet živě narozených v manželství i -tého pořadí v roce t
 ${}_t N^{v,i}$ je celkový počet živě narozených i -tého pořadí v roce t ;

$${}_t p^{mimoman,i} = \frac{{}_t N^{v,mimoman,i}}{{}_t N^{v,i}} * 100$$

kde:

- ${}_t p^{mimoman,i}$ je procentuální podíl živě narozených i -tého pořadí mimo manželství v roce t
 ${}_t N^{v,mimoman,i}$ je počet živě narozených mimo manželství i -tého pořadí v roce t
 ${}_t N^{v,i}$ je celkový počet živě narozených i -tého pořadí v roce t .

Součet výsledných podílů živě narozených i -tého pořadí v manželství ${}_t p^{man,i}$ a mimo manželství ${}_t p^{mimoman,i}$ je roven 100 %. Jedná se o strukturu dle legitimacy v rámci daného pořadí.

Analogicky jsou vypočítány také procentuální podíly živě narozených v manželství ${}_t p^{i,man}$ a mimo manželství ${}_t p^{i,mimoman}$ daného pořadí. Výpočet podílů v roce t je konstruován na základě následujících vzorců:

$${}_t p^{i,man} = \frac{{}_t N^{v,man,i}}{{}_t N^{v,man}} * 100$$

kde:

- ${}_t p^{i,man}$ je procentuální podíl živě narozených v manželství i -tého pořadí v roce t
 ${}_t N^{v,man,i}$ je počet živě narozených v manželství i -tého pořadí v roce t
 ${}_t N^{v,man}$ je celkový počet živě narozených v manželství v roce t ;

$${}_t p^{i,mimoman} = \frac{{}_t N^{v,mimoman,i}}{{}_t N^{v,mimoman}} * 100$$

kde:

- ${}_t p^{i,mimoman}$ je procentuální podíl živě narozených mimo manželství i -tého pořadí v roce t
 ${}_t N^{v,mimoman,i}$ je počet živě narozených v manželství i -tého pořadí v roce t
 ${}_t N^{v,mimoman}$ je celkový počet živě narozených mimo manželství v roce t .

Součet podílů živě narozených v manželství ${}_t p^{i,man}$, respektive mimo manželství ${}_t p^{i,mimoman}$, v 1., 2. a 3. a vyšším pořadí je roven 100 %. Jedná se o strukturu podle pořadí v rámci daného rodinného stavu matky.

Pro zobrazení vitality dětí narozených v manželství a mimo manželství jsou zobrazeny podíly mrtvorozených dle legitimacy. Jak již bylo řečeno, tak v Česku byl po celé zkoumané období velice nízký počet mrtvě narozených, tudíž není třeba jejich počet zahrnovat do dalších výpočtů. Data o mrtvorozených jsou tak použita pro demonstraci rozdílů ve vitalitě manželsky a mimomanželsky narozených dětí. Podíly manželsky ${}_t p^{D,man}$ a mimomanželsky ${}_t p^{D,mimoman}$ mrtvorozených v roce t jsou vypočítány následovně:

$${}_t p^{D,man} = \frac{{}_t N^{D,man}}{{}_t N^{man}} * 100$$

kde:

- ${}_t p^{D,man}$ je procentuální podíl manželsky mrtvorozených v roce t
 ${}_t N^{D,man}$ je počet mrtvě narozených v manželství v roce t
 ${}_t N^{man}$ je celkový počet narozených v manželství v roce t ;

$${}_t p^{D,mimoman} = \frac{{}_t N^{D,mimoman}}{{}_t N^{mimoman}} * 100$$

kde:

- ${}_t p^{D,mimoman}$ je procentuální podíl mimomanželsky mrtvorozených v roce t
 ${}_t N^{D,mimoman}$ je počet mrtvě narozených mimo manželství v roce t
 ${}_t N^{mimoman}$ je celkový počet narozených mimo manželství v roce t .

Konečně jsou zobrazeny podíly živě narozených v manželství ${}_t p^{man,VZ}$ a mimo manželství ${}_t p^{mimoman,VZ}$ dle nejvyššího dosaženého vzdělání matky při narození dítěte. Vzdělání je při výzkumu plodnosti významnou a často užívanou proměnnou, díky které lze přiblížit socioekonomické charakteristiky matek, které se stupněm nejvyššího dosaženého vzdělání úzce souvisejí. Jak již bylo řečeno v podkapitole 4.1, data o vzdělání matky jsou tříděna dle nejvyššího dosaženého vzdělání do kategorií základní, středoškolské s maturitou, středoškolské bez maturity, vysokoškolské a nezjištěno. Tyto kategorie jsou ve vzorci pro výpočet podílu označeny jako VZ . Výpočet podílů živě narozených v manželství ${}_t p^{man,VZ}$ a mimo manželství ${}_t p^{mimoman,VZ}$ dle nejvyššího dosaženého vzdělání matky VZ v roce t dle následujícího vzorce:

$${}_t p^{man,VZ} = \frac{{}_t N^{v,man,VZ}}{{}_t N^{v,VZ}} * 100$$

kde:

- ${}_t p^{man,VZ}$ je procentuální podíl živě narozených v manželství matkám s daným stupněm nejvyššího dosaženého vzdělání VZ při narození dítěte v roce t
- ${}_t N^{v,man,VZ}$ je počet živě narozených v manželství matkám s daným stupněm nejvyššího dosaženého vzdělání VZ při narození dítěte v roce t
- ${}_t N^{v,VZ}$ je celkový počet živě narozených matkám s daným stupněm nejvyššího dosaženého vzdělání VZ při narození dítěte v roce t ;

$${}_t p^{mimoman,VZ} = \frac{{}_t N^{v,mimoman,VZ}}{{}_t N^{v,VZ}} * 100$$

kde:

- ${}_t p^{mimoman,VZ}$ je procentuální podíl živě narozených mimo manželství matkám s daným stupněm nejvyššího dosaženého vzdělání VZ při narození dítěte v roce t
- ${}_t N^{v,mimoman,VZ}$ je počet živě narozených mimo manželství matkám s daným stupněm nejvyššího dosaženého vzdělání VZ při narození dítěte v roce t
- ${}_t N^{v,VZ}$ je celkový počet živě narozených matkám s daným stupněm nejvyššího dosaženého vzdělání VZ při narození dítěte v roce t .

4.2.1 Míra plodnosti dle věku a rodinného stavu matky

Obecně jsou míry plodnosti dle Pavlíka et al. (1986) vhodné pro analýzu plodnosti, jelikož jejich výpočet pracuje pouze s údaji o ženách v reprodukčním období. Reprodukční období označují Pavlík et al. (1986, s. 288) jako „věkové rozpětí, během kterého je žena schopna родit“. Obvykle se v demografické analýze pracuje s věkovým rozpětím 15–49 let a stejně tak tomu je i v této práci. Veškeré míry plodnosti jsou vypočítány pro pětileté věkové skupiny, tudíž je nutné pro výpočet úhrnné plodnosti podíly živě narozených ve všech věkových skupinách x a středního stavu žen ve věkových skupinách x vynásobit pěti. Pro zobrazení samotných měr plodnosti není podíl násoben pěti.

Základní jsou míry plodnosti podle věku f_x , které odpovídají úrovní plodnosti v závislosti na věku v reprodukčním období (Pavlík et al., 1986) a jsou nutné pro výpočet celkové úhrnné plodnosti. Udávají „poměr počtu živě narozených ženám ve věkové skupině x ke střednímu stavu žen ve věkové skupině x “ (Pavlík et al., 1986). Pro rok t lze vypočítat pomocí vzorce:

$${}_t f_x = \frac{{}_t N_x^v}{{}_t P_x^{\bar{z}}}$$

kde:

- ${}_t f_x$ je míra plodnosti ve věkové skupině x v roce t
- ${}_t N_x^v$ je počet živě narozených ženám ve věkové skupině x v roce t
- ${}_t P_x^{\bar{z}}$ je počet žen ve věkové skupině x k 1.7. roku t .

Obdobně lze definovat a vypočítat věkově specifické redukované míry manželské f_x^{man} a mimomanželské $f_x^{mimoman}$ plodnosti. Jedná se tedy o míry druhé kategorie, v jejichž

jmenovateli jsou všechny ženy v dané věkové skupině x bez ohledu na rodinný stav. Pro rok t jsou redukované míry vypočítány dle vzorců:

$${}_t f_x^{man} = \frac{{}_t N_x^{v,man}}{{}_t P_x^{\bar{Z}}}$$

kde:

${}_t f_x^{man}$ je redukovaná míra manželské plodnosti ve věkové skupině x v roce t
 ${}_t N_x^{v,man}$ je počet živě narozených v manželství ženám ve věkové skupině x v roce t
 ${}_t P_x^{\bar{Z}}$ je celkový počet žen ve věkové skupině x k 1.7. roku t ;

$${}_t f_x^{mimoman} = \frac{{}_t N_x^{v,mimoman}}{{}_t P_x^{\bar{Z}}}$$

kde:

${}_t f_x^{mimoman}$ je redukovaná míra mimomanželské plodnosti ve věkové skupině x v roce t
 ${}_t N_x^{v,mimoman}$ je počet živě narozených mimo manželství ženám ve věkové skupině x v roce t
 ${}_t P_x^{\bar{Z}}$ je celkový počet žen ve věkové skupině x k 1.7. roku t .

Redukované míry plodnosti dle legitimacy jsou zobrazeny také dle pořadí narozených. Výpočet se od předchozích definovaných liší pouze čitatelem, kterým jsou počty narozených daného pořadí i a dané legitimacy v roce t . Výsledné redukované míry manželské ${}_t f_x^{man,i}$ a mimomanželské ${}_t f_x^{mimoman,i}$ plodnosti pro narozené v 1., 2. a 3. a vyšším pořadí.

Pro důslednější analýzu mimomanželské plodnosti jsou spočítány také redukované míry plodnosti pro vdané $f_x^{vdané}$, svobodné f_x^{svobo} , rozvedené f_x^{rozve} a ovdovělé f_x^{ovdo} ženy, které jsou využity pro výpočet úhrnných plodností dle rodinných stavů. Svobodné, rozvedené a ovdovělé ženy dohromady tvoří skupinu nevdaných žen. Redukované míry plodnosti v roce t jsou pro věkovou skupinu x vypočítány následovně:

$${}_t f_x^{vdané} = \frac{{}_t N_x^{v,vdané}}{{}_t P_x^{\bar{Z}}}$$

kde:

${}_t f_x^{vdané}$ je redukovaná míra plodnosti vdaných žen ve věkové skupině x v roce t
 ${}_t N_x^{v,vdané}$ je počet živě narozených vdaným matkám ve věkové skupině x v roce t
 ${}_t P_x^{\bar{Z}}$ je počet žen ve věkové skupině x k 1.7. roku t ;

$${}_t f_x^{svobo} = \frac{{}_t N_x^{v,svobo}}{{}_t P_x^{\bar{Z}}}$$

kde:

${}_t f_x^{svobo}$ je redukovaná míra plodnosti svobodných žen ve věkové skupině x v roce t
 ${}_t N_x^{v,svobo}$ je počet živě narozených svobodným matkám ve věkové skupině x v roce t
 ${}_t P_x^{\bar{Z}}$ je počet žen ve věkové skupině x k 1.7. roku t ;

$${}_t f_x^{rozve} = \frac{{}_t N_x^{v,rozve}}{{}_t P_x^{\bar{z}}}$$

kde:

${}_t f_x^{rozve}$ je redukovaná míra plodnosti rozvedených žen ve věkové skupině x v roce t
 ${}_t N_x^{v,rozve}$ je počet živě narozených rozvedeným matkám ve věkové skupině x v roce t
 ${}_t P_x^{\bar{z}}$ je počet žen ve věkové skupině x k 1.7. roku t ;

$${}_t f_x^{ovdo} = \frac{{}_t N_x^{v,ovdo}}{{}_t P_x^{\bar{z}}}$$

kde:

${}_t f_x^{ovdo}$ je redukovaná míra plodnosti ovdovělých žen ve věkové skupině x v roce t
 ${}_t N_x^{v,ovdo}$ je počet živě narozených ovdovělým matkám ve věkové skupině x v roce t
 ${}_t P_x^{\bar{z}}$ je počet žen ve věkové skupině x k 1.7. roku t .

4.2.3 Úhrnná plodnost

Na základě měr plodnosti dle věku je vypočítána úhrnná plodnost ${}_t \dot{p}$, která udává průměrný počet živě narozených dětí jedné ženě během jejího reprodukčního období za podmínky, že by se intenzita plodnosti nezměnila a zároveň platila nulová úmrtnost (Pavlík et al., 1986). Výsledná suma úhrnné plodnosti pro rok t je součtem jednotlivých měr plodnosti ve všech věcích reprodukčního období žen v roce t . Vzorec lze zapsat následovně:

$${}_t \dot{p} = \sum_{x=15}^{49} {}_t f_x$$

kde:

${}_t \dot{p}$ je úhrnná plodnost v roce t
 $\sum {}_t f_x$ je suma měr plodnosti ve věcích 15–49 let v roce t .

Vedle úhrnné plodnosti jsou vypočítány také hodnoty úhrnné manželské ${}_t \dot{p}^{man}$ a mimomanželské ${}_t \dot{p}^{mimoman}$ plodnosti, které udávají průměrný počet živě narozených dětí v manželství, respektive mimo manželství, na jednu ženu během jejího reprodukčního období za podmínek neměnné plodnosti a nulové úmrtnosti. Součet manželské a mimomanželské plodnosti udává úhrnnou plodnost. Pro rok t jsou vypočítány následovně (Pavlík et al., 1986; Rychtaříková, 2013):

$${}_t \dot{p}^{man} = \sum_{x=15}^{49} {}_t f_x^{man}$$

kde:

${}_t \dot{p}^{man}$ je úhrnná manželská plodnost v roce t
 $\sum {}_t f_x^{man}$ je suma redukovaných měr manželské plodnosti ve věcích 15–49 let v roce t ;

$${}_t\acute{u}p^{mimoman} = \sum_{x=15}^{49} {}_t f_x^{mimoman}$$

kde:

${}_t\acute{u}p^{mimoman}$ je úhrnná mimomanželská plodnost v roce t
 $\sum {}_t f_x^{mimoman}$ je suma redukovaných měř mimomanželské plodnosti ve věcích 15–49 let v roce t .

Výpočet celkové úhrnné plodnosti v roce t lze zapsat také v následujícím tvaru (Rychtařková, 2013, s. 23):

$${}_t\acute{u}p = \sum_{x=15}^{49} ({}_t\acute{u}p^{man} + {}_t\acute{u}p^{mimoman})$$

Obdobně jako úhrnné manželské a mimomanželské plodnosti jsou zobrazeny také úhrnné plodnosti dle rodinných stavů žen při narození dítěte. Výpočet vychází z redukovaných měř. Výsledkem je úhrnná plodnost vdaných $\acute{u}p^{vdané}$ žen, jejíž hodnota se rovná úhrnné manželské plodnosti. Dále jsou výsledkem úhrnné plodnosti svobodných $\acute{u}p^{svobo}$, rozvedených $\acute{u}p^{rozve}$ a ovdovělých $\acute{u}p^{ovdo}$ žen, které dohromady tvoří skupinu nevdaných žen a hodnota součtu jejich úhrnných plodností se rovná úhrnné mimomanželské plodnosti. Úhrnné plodnosti dle rodinného stavu rs v roce t jsou vypočítány následovně:

$${}_t\acute{u}p^{rs} = \sum_{x=15}^{49} {}_t f_x^{rs}$$

kde:

${}_t\acute{u}p^{rs}$ je úhrnná plodnost daného rodinného stavu žen v roce t
 $\sum {}_t f_x^{rs}$ je suma měř plodnosti dle daného rodinného stavu věcích 15–49 let v roce t .

Součet úhrnných plodností dle rodinného stavu v roce t je roven celkové úhrnné plodnosti v roce t .

$${}_t\acute{u}p = \sum_{x=15}^{49} ({}_t\acute{u}p^{vdané} + {}_t\acute{u}p^{svobo} + {}_t\acute{u}p^{rozve} + {}_t\acute{u}p^{ovdo})$$

4.2.4 Průměrný věk matky při narození dítěte

Průměrný věk při narození dítěte demonstruje časování plodnosti žen. Vypočteny jsou průměrné věky žen při narození živého dítěte. Dále průměrné věky při narození živého dítěte dle legitimacy, tedy při narození živého dítěte v manželství a mimo manželství. Průměrný věk při narození živého dítěte je vypočítán pomocí měř plodnosti dle věku, zahrnuje tedy pouze živě narozené. Průměrný věk matky při živého narození dítěte \bar{x} v roce t je vypočítán na základě následujícího vzorce:

$$\overline{t\bar{x}} = \frac{\sum x_c * {}_t f_x}{\sum {}_t f_x}$$

kde:

$\overline{t\bar{x}}$	je průměrný věk matky při narození živého dítěte v roce t
x_c	je střed intervalu věkové skupiny
${}_t f_x$	je míra plodnosti dle věku v roce t .

Obdobně jsou vypočítány také průměrné věky žen při narození živého dítěte v manželství a mimo manželství, a to s tím rozdílem, že do výpočtu vstupují redukované míry manželské a mimomanželské plodnosti. V roce t jsou průměrný věk ženy při narození živého dítěte v manželství $\overline{t\bar{x}}^{man}$ a průměrný věk ženy při narození živého dítěte mimo manželství $\overline{t\bar{x}}^{mimoman}$ vypočteny následovně:

$$\overline{t\bar{x}}^{man} = \frac{\sum x_c * {}_t f_x^{man}}{\sum {}_t f_x^{man}}$$

kde:

$\overline{t\bar{x}}^{man}$	je průměrný věk matky při narození živého dítěte v manželství v roce t
x_c	je střed intervalu
${}_t f_x^{man}$	je redukovaná míra manželské plodnosti dle věku v roce t ;

$$\overline{t\bar{x}}^{mimoman} = \frac{\sum x_c * {}_t f_x^{mimoman}}{\sum {}_t f_x^{mimoman}}$$

kde:

$\overline{t\bar{x}}^{mimoman}$	je průměrný věk matky při narození živého dítěte mimo manželství v roce t
x_c	je střed intervalu
${}_t f_x^{mimoman}$	je redukovaná míra mimomanželské plodnosti dle věku v roce t .

Konečně jsou zobrazeny také průměrné věky matek při narození živého dítěte i -tého pořadí v manželství $\overline{t\bar{x}}^{man,i}$ a mimo manželství $\overline{t\bar{x}}^{man,i}$ v roce t . Výpočet je založen na obdobném principu s tím rozdílem, že do něj vstupují redukované míry manželské ${}_t f_x^{man,i}$ a mimomanželské ${}_t f_x^{mimoman,i}$ plodnosti pro narozené v 1., 2. a 3. a vyšším pořadí.

4.2.4 Dekompozice

Metoda dekompozice je v práci užita pro rozklad rozdílu úhrnných plodností mezi dvěma kalendářními roky. Pomocí metody dekompozice lze dle Gibsona (1976) určit, jaký vliv mají změny v struktuře žen dle rodinného stavu, změny v intenzitě manželské plodnosti a změny v intenzitě mimomanželské plodnosti. Rozklad rozdílu úhrnné plodnosti do těchto tří komponent a jejich interakcí umožňuje blíže pochopit souvislosti změn hodnot úhrnné plodnosti (Rychtaříková, 2013). Úhrnná plodnost je pro potřeby dekompozice vypočítána na základě specifických měr manželské a mimomanželské plodnosti a podílů vdaných a nevdaných žen. Výpočet dle následujícího vzorce (Gibson, 1976; Křest'ánová, 2016, s. 144):

$$\dot{p} = \sum_{x=15}^{49} f_x^{vdané} * p_x^{vdané} + f_x^{nevdané} * p_x^{nevdané}$$

kde:

$f_x^{vdané}$ je míra manželské plodnosti ve věku x , počítána následovně:

$$f_x^{vdané} = \frac{N_x^{v,vdané}}{P_x^{\check{z},vdané}}$$

$f_x^{nevdané}$ je míra mimomanželské plodnosti ve věku x , počítána následovně:

$$f_x^{nevdané} = \frac{N_x^{v,nevdané}}{P_x^{\check{z},nevdané}}$$

$p_x^{vdané}$ je podíl vdaných žen ve věku x , který je počítán následovně:

$$p_x^{vdané} = \frac{P_x^{vdané}}{P_x^{\check{z}}}$$

$p_x^{nevdané}$ je podíl nevdaných žen ve věku x , který je počítán následovně:

$$p_x^{nevdané} = \frac{P_x^{nevdané}}{P_x^{\check{z}}}$$

Dekompozice rozdílu úhrnné plodnosti v roce t a $t+h$ lze rozložit do výše definovaných komponentů, a to na základě následujících vzorců (Gibson, 1976; Křesťanová, 2016, s.144–145):

$$efekt^{stav} = \sum_{x=15}^{49} (f_x^{vdané,t} * p_x^{vdané,t+h} + f_x^{nevdané,t} * p_x^{nevdané,t+h}) - \dot{p}^t$$

kde:

$efekt^{stav}$ je efekt změny rodinného stavu na změnu úhrnné plodnosti;

$$efekt^{man} = \sum_{x=15}^{49} (f_x^{vdané,t+h} * p_x^{vdané,t} + f_x^{nevdané,t} * p_x^{nevdané,t}) - \dot{p}^t$$

kde:

$efekt^{man}$ je efekt změny úrovně manželské plodnosti na změnu úhrnné plodnosti;

$$efekt^{mimoman} = \sum_{x=15}^{49} (f_x^{vdané,t} * p_x^{vdané,t} + f_x^{nevdané,t+h} * p_x^{nevdané,t}) - \dot{p}^t$$

kde:

$efekt^{mimoman}$ je efekt změny úrovně mimomanželské plodnosti na změnu úhmné plodnosti.

V dalším kroku dekompozice byly vypočítány vzájemné interakce, a to na základě následujících vzorců (Gibson, 1976; Křest'ánová, 2016, s. 145):

$$interakce^{celkem} = \left(\dot{p}^{t+h} - \sum_{x=15}^{49} f_x^{vdané,t} * p_x^{vdané,t} \right) - (efekt^{stav} + efekt^{man})$$

kde:

$interakce^{celkem}$ je celkový efekt interakce faktorů;

$$interakce^{stav,man} = \left\{ \left(\sum_{x=15}^{49} f_x^{vdané,t+h} * p_x^{vdané,t} \right) - \dot{p}^t \right\} - (efekt^{stav} + efekt^{mimoman})$$

kde:

$interakce^{stav,man}$ je efekt interakce změny rodinného stavu a úrovně manželské plodnosti;

$$interakce^{stav,mimoman} = \left\{ \left(\sum_{x=15}^{49} f_x^{vdané,t} * p_x^{vdané,t+h} \right) - \dot{p}^t \right\} - (efekt^{man} + efekt^{mimoman})$$

kde:

$interakce^{stav,mimoman}$ je efekt interakce změny rodinného stavu a úrovně mimomanželské plodnosti.

Výsledné efekty se zahrnutím interakcí jsou vypočítány následovně (Gibson, 1976; Křest'ánová, 2016, s. 145):

$$efekt^{stav+interakce} = \left(efekt^{stav} + \frac{interakce^{celkem}}{2} + \frac{interakce^{stav,man}}{2} \right)$$

kde:

$efekt^{stav+interakce}$ je výsledný efekt na změny struktury dle rodinného stavu na rozdíl úhmné plodnosti;

$$efekt^{man+interakce} = \left(efekt^{man} + \frac{interakce^{celkem}}{2} + \frac{interakce^{stav,mimoman}}{2} \right)$$

kde:

$efekt^{man+interakce}$ je výsledný efekt na změny úrovně manželské plodnosti na rozdíl úhmné plodnosti;

$$\text{efekt}^{\text{mimoman}+\text{interakce}} = \left(\text{efekt}^{\text{mimoman}} + \frac{\text{interakce}^{\text{stav,man}}}{2} + \frac{\text{interakce}^{\text{stav,mimoman}}}{2} \right)$$

kde:

$\text{efekt}^{\text{mimoman}+\text{interakce}}$ je výsledný efekt na změny úrovně mimomanželské plodnosti na rozdíl úhrnné plodnosti.

Součet výsledných efektů je roven rozdílu úhrnné plodnosti v roce t a v roce $t+h$.

4.2.5 Binární logistická regrese

Detailnější analýza mimomanželské plodnosti je provedena za pomoci metody binární logistické regrese, která je jednou z možných regresních metod užívaných k popisu vztahu „mezi závislou (vysvětlovanou, predikovanou) a skupinou nezávislých (vysvětlujících, predikujících) proměnných“ (Řeháková, 2000, s. 475). Binární logistická regrese pracuje se závislou (vysvětlovanou) proměnnou, která nabývá pouze dvou hodnot, jež jsou obvykle označeny 0 a 1 (Řeháková, 2000).

V 5. kapitole práce je přistoupeno k binární logistické regresi, která je modelována na souboru individuálních anonymizovaných záznamů o narozených v Česku v letech 1990, 2000, 2010 a 2019 (ČSÚ). Binární závislou proměnnou je stav matky při narození dítěte. V původních datových souborech jsou narození tříděni do 4 kategorií dle rodinného stavu matky. Pro účely této práce byly údaje sloučeny do dvou kategorií. Kategorie 0 zahrnuje všechny narozené děti vdaným ženám a jedná se tedy o všechny manželsky narozené. Kategorie 1 zahrnuje všechny děti narozené svobodným, rozvedeným a ovdovělým ženám, jež dohromady tvoří mimomanželsky narozené.

Nezávislými kategorizovanými proměnnými jsou věk matky, vzdělání matky, pořadí narození, vitalita a porodní hmotnost. Pro účely regresní analýzy byly původní individuální anonymizované záznamy překódovány na následující kategorie. Věk matky zahrnuje kategorie méně než 19 let, 20–24 let, **25–29 let**, 30–34 let, 35–39 let a 40 a více let. Referenční kategorií je zvolena věková skupina žen 25–29 let, jelikož představuje věkovou skupinu, která dlouhodobě vykazuje vysoké míry plodnosti (viz kapitola 5.2). Vzdělání matky je děleno do kategorií základní, střední bez maturity, **střední s maturitou**, vysokoškolské a nezjištěno. Referenční kategorií je střední s maturitou. Vzhledem k tomu, že během studovaného období byl vícekrát změněn způsob klasifikace vzdělání matky při porodu (viz podkapitola 4.1), tak původní datové soubory narozených za jednotlivé roky zobrazují jiné vzdělanostní kategorie. Datové soubory z let 2010 a 2019 zahrnují také kategorii nezjištěno, která je v modelu zařazena jako další kategorie vzdělání. V datovém souboru o narozených z roku 2019 přibývá kategorie žen s vyšším odborným vzděláním, která je sloučena s kategorií žen s vysokoškolským vzděláním. Další nezávislou proměnnou je pořadí narození, které je děleno do kategorií 1. pořadí, **2. pořadí** a 3. a vyšší pořadí. Za referenční je zvoleno 2. pořadí. Také u pořadí došlo během zkoumaného období ke změně způsobu klasifikace, kdy se od roku 2014 zjišťuje pořadí pouze u živě narozených. Tato změna se konkrétně projevuje pouze na datovém souboru narozených 2019. Z důvodu změny v klasifikaci pořadí narozených je celý model pro rok 2019 počítán pouze za živě narozené. Zbylé modely za roky 1990, 2000 a 2010 zkoumají celý soubor narozených, včetně mrtvorozených. Proto je v modelu zahrnuta také vitalita, která ukazuje, zda bylo dítě narozeno **živě** či mrtvě. Živě narozené děti jsou referenční kategorií. Předposlední nezávislou

proměnnou je porodní hmotnost, jež je kategorizována na narozené s porodní hmotností do 2 499 gramů a na narozené s porodní hmotností vyšší než **2 500 gramů**. Narození s porodní hmotností vyšší než 2 500 gramů jsou referenční kategorií a představují narozené s normální hmotností, zatímco narození s porodní hmotností nižší spadají do kategorie novorozenců s nízkou porodní hmotností (Šídlo et al., 2019).

Interpretovány jsou poměry šancí $\exp(\beta)$, které udávají „násobek, o který se změní šance, jestliže hodnota nezávislé proměnné X_k se změní o jednotku a hodnoty ostatních nezávislých proměnných se nezmění“ (Řeháková, 2000, s. 479). Regresní rovnici pro závislou proměnnou Y lze dle Řehákové (2000, s. 477) zapsat následovně:

$$\text{logit}(Y) = \alpha + \beta_1 X_1 + \dots + \beta_K X_K$$

Dle Řehákové lze *logit* pomocí exponenciální funkce převést na šance. Výslednou rovnici lze s ohledem na výše definovanou závislou proměnnou *Mimoman* a nezávislé proměnné zapsat následovně (Řeháková, 2000):

$$\begin{aligned} \text{šance}(\text{Mimoman}) = & \exp(\alpha) * \exp(\beta_{1,-19} \text{Vek}_{-19}) * \exp(\beta_{1,20-24} \text{Vek}_{20-24}) \\ & * \exp(\beta_{1,25-29} \text{Vek}_{25-29}) * \exp(\beta_{1,30-34} \text{Vek}_{30-34}) \\ & * \exp(\beta_{1,35-39} \text{Vek}_{35-39}) * \exp(\beta_{1,40+} \text{Vek}_{40+}) * \exp(\beta_{2,1} \text{Vzde}_1) \\ & * \exp(\beta_{2,2} \text{Vzde}_2) * \exp(\beta_{2,3} \text{Vzde}_3) * \exp(\beta_{2,4} \text{Vzde}_4) * \exp(\beta_{3,1} \text{Por}_1) \\ & * \exp(\beta_{3,2} \text{Por}_2) * \exp(\beta_{3,3} \text{Por}_3) * \exp(\beta_{4,1} \text{Vit}_1) * \exp(\beta_{4,2} \text{Vit}_2) \\ & * \exp(\beta_{5,1} \text{Hmot}_1) * \exp(\beta_{5,2} \text{Hmot}_2) \end{aligned}$$

Referenční kategorie jsou vyznačeny tučně. Vzhledem k výše popsaným změnám v jednotlivých kategoriích přibývá do vzorce v roce 2010 a 2019 také kategorie vzdělání nezjištěno a pro rok 2019 ubývá kategorie vitalita.

Kvalita modelu a síla vztahu mezi závislou a nezávislými proměnnými je kontrolována za pomoci následujících často užívaných statistik. První statistikou je koeficient R^2 Nagelkerke, jehož hodnota udává „procento variability v závislé proměnné vysvětlené uvažovanými nezávislými proměnnými“ (Řeháková, 2000). Druhou statistikou je Hosmer-Lemeshow test, který jakožto test dobré shody umožňuje ověřit vhodnost modelu (Řeháková, 2000). Poslední je souhrnné procento uvedené v klasifikační tabulce, které udává „kolik případů bylo klasifikováno správně“ (Řeháková, 2000, s. 479). V tabulce označeno jako podíl úspěšně zařazených případů.

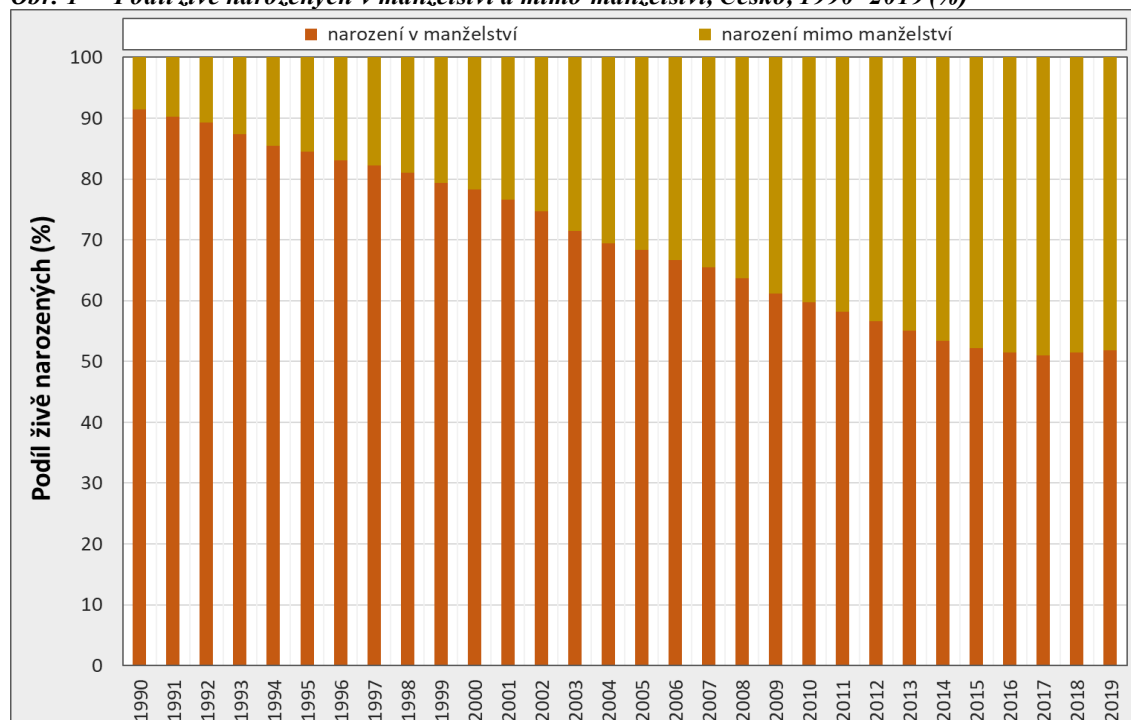
Kapitola 5

Analýza mimomanželské plodnosti v Česku v období let 1990–2019

Nárůst mimomanželské plodnosti je jedním z hlavních rysů vývoje plodnosti v Česku po roce 1990. Následující kapitola práce analyticky zpracovává a hodnotí dostupná data nejenom o mimomanželské plodnosti. První podkapitola pojednává o procentuálních podílech dětí dané legitimacy dle pořadí a vzdělání matky při porodu. Druhá podkapitola popisuje vývoj věku matek, který je zobrazen pomocí průměrného věku matky při narození živého dítěte dle legitimacy a pořadí a specifických měr plodnosti dle legitimacy. Třetí podkapitola uvádí vývoj úhmné plodnosti dle legitimacy narozených a rodinného stavu žen. Ve čtvrté podkapitole je za pomoci metody dekompozice rozložen rozdíl úhmných plodností v roce 1990 a 2019 na jednotlivé efekty. Poslední pátá podkapitola vyhodnocuje pomocí metody binární logistické regrese šance narodit se mimo manželství v Česku v letech 1990, 2000, 2010 a 2019.

5.1 Analýza podílů narozených dle legitimacy

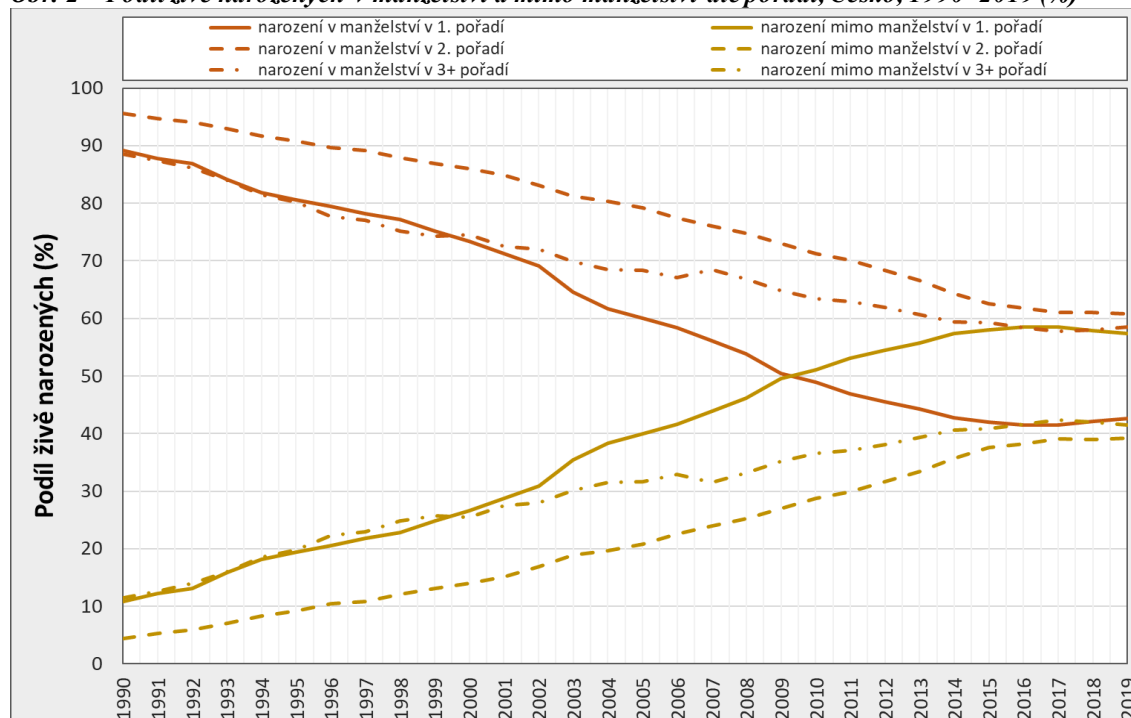
Vývoj plodnosti ve vyspělých zemích má společný trend nárůstu podílu mimomanželsky narozených dětí. Stejně tomu tak je také v Česku, kde se mezi lety 1990 a 2019 zvýšil podíl živě narozených dětí mimo manželství z 8,5 % na 48,2 % (viz obr. 1). Meziroční tempo růstu podílů mimomanželsky narozených dětí se téměř po celé období drželo přibližně mezi 1 a 2 procentními body (dále jen p. b.), přičemž maximum nárůstu lze pozorovat při porovnání podílu mimomanželsky narozených mezi lety 2002 a 2003, kdy rozdíl činil 3,21 p. b. Z toho lze vyvodit, že Česko zaznamenalo v posledních 30 letech stabilní nárůst podílu živě narozených mimo manželství, avšak s výjimkou posledních dvou let zkoumaného období. V letech 2018 a 2019 se totiž podíl mimomanželsky živě narozených nepatrně snížil, a to poté co dosáhl svého maxima 49,0 % v roce 2017, přičemž zpomalení tempa růstu lze pozorovat již od roku 2014.

Obr. 1 – Podíl živě narozených v manželství a mimo manželství, Česko, 1990–2019 (%)

Zdroje dat: ČSÚ, 2021a, 2021b; vlastní zpracování

Vedle proměny celkových podílů živě narozených v manželství a mimo manželství je také zajímavé pozorovat změnu podílů živě narozených dle legitimacy a pořadí. Mezi lety 1990 a 2019 poklesl podíl všech kategorií živě narozených dle pořadí v manželství ve prospěch nárůstu podílu živě narozených daných pořadí mimo manželství (viz obr. 2). Nejvýrazněji se tento trend projevuje u mimomanželsky živě narozených prvního pořadí, jejichž podíl se zvýšil z 10,9 % v roce 1990 na 57,3 % v roce 2019. Více než polovina živě narozených dětí prvního pořadí se rodí mimo manželství již od roku 2010. Zajímavý je také vývoj podílu živě narozených mimo manželství v druhém pořadí, který je po celé zkoumané období nejnižší, a to i přes jeho vzrůstající trend. Tento fakt mohou podporovat názory, že je v Česku i nadále typická dvoudětná rodina a že lidé po narození prvního dítěte mimo manželství často vstoupí do manželského svazku a druhé dítě se již narodí v manželství. Přesto při další analýze vyplývá, že vnímání ideálu dvoudětné rodiny se také částečně proměnilo.

Obr. 2 – Podíl živě narozených v manželství a mimo manželství dle pořadí, Česko, 1990–2019 (%)

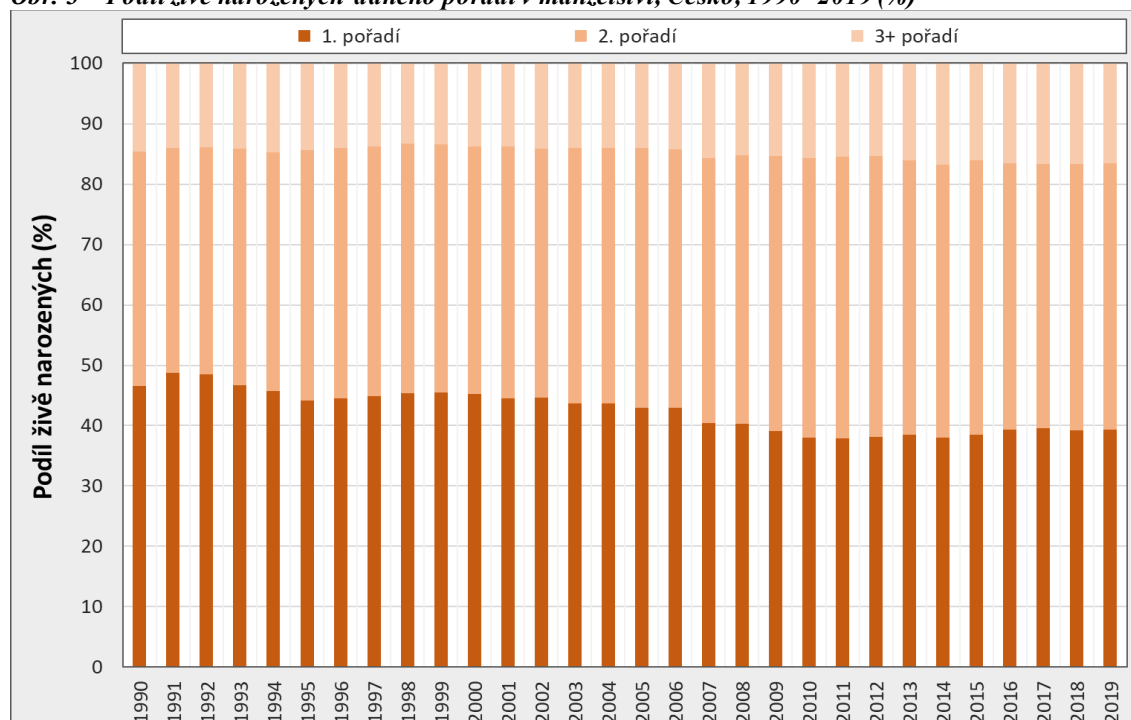

Poznámky: podíl živě narozených dané legitimacy a daného pořadí vztažen k celkovému počtu živě narozených daného pořadí; od roku 2014 pořadí určováno pouze ze živě narozených, v přechozích letech ze všech narozených.

Zdroje dat: ČSÚ, 2021a, 2021b; vlastní zpracování

Tomu napovídají také podíly dle pořadí ze všech živě narozených dané legitimacy, které jsou vypočítány odděleně pro živě narozené v manželství a živě narozené mimo manželství. Podíly pořadí živě narozených dětí v manželství jsou relativně stabilní a neměnné. Téměř 50% podíl živě narozených dětí prvního pořadí na počátku období byl v roce 2005 vystřídán dětmi druhého pořadí (viz obr. 3), jež se od tohoto roku staly převládajícími co do podílu manželsky živě narozených. To znamená, že vzrůstal počet žen majících první dítě mimo manželství a následně vstupujících do manželství, přičemž druhé dítě již porodily jako vdané. Podíl živě narozených manželských dětí třetího a vyššího pořadí se v čase příliš neměnil a mezi lety 1990 a 2019 se pohyboval mezi 14,5 a 16,5 %.

Obr. 3 – Podíl živě narozených daného pořadí v manželství, Česko, 1990–2019 (%)

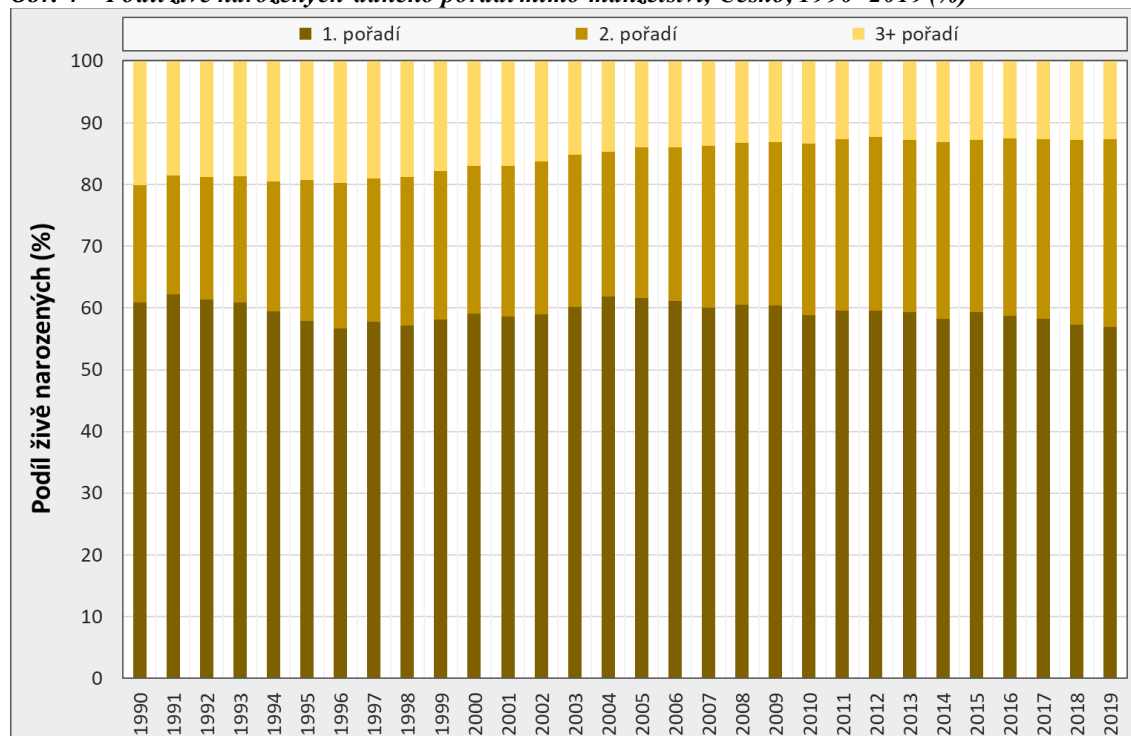

Poznámky: podíl živě narozených dané legitimacy a daného pořadí vztažen k celkovému počtu živě narozených dané legitimacy, od roku 2014 pořadí určováno pouze ze živě narozených, v přechodných letech ze všech narozených.

Zdroje dat: ČSÚ, 2021a, 2021b; vlastní zpracování

Struktura dle pořadí dětí živě narozených mimo manželství byla více proměnlivá. Z obrázku 4 je patrné, že mezi mimomanželskými dětmi po celé zkoumané období výrazně dominují živě narození v prvním pořadí. Po celé období tvoří více jak 50 % ze všech živě narozených mimo manželství. Naopak nejmenší podíl z živě narozených mimo manželství tvoří narození ve 3. a vyšším pořadí, jejichž podíl se mezi lety 1990 a 2019 dokonce propadl o 7,5 p. b. Nejvýrazněji se mezi mimomanželsky živě narozenými proměnil podíl dětí živě narozených v druhém pořadí, který se během zkoumaného období zvýšil o 11,5 p. b. Z toho lze soudit, že ačkoliv byl podíl živě narozených mimo manželství v druhém pořadí po celé období nejnižší (viz obr. 4), tak se jejich zastoupení v populaci mimomanželských živě narozených dětí zvýšilo. To znamená, že se během zkoumaného období zvýšil počet žen, které se po narození prvního dítěte rozhodly nevstoupit do manželství a lze tak soudit, že plození dětí již nespojují výlučně s institucí manželství. Navíc při konfrontaci s daty zobrazenými na obrázku 3 byl tento způsob smýšlení stále silící, ačkoliv ne dominantní.

Obr. 4 – Podíl živě narozených daného pořadí mimo manželství, Česko, 1990–2019 (%)

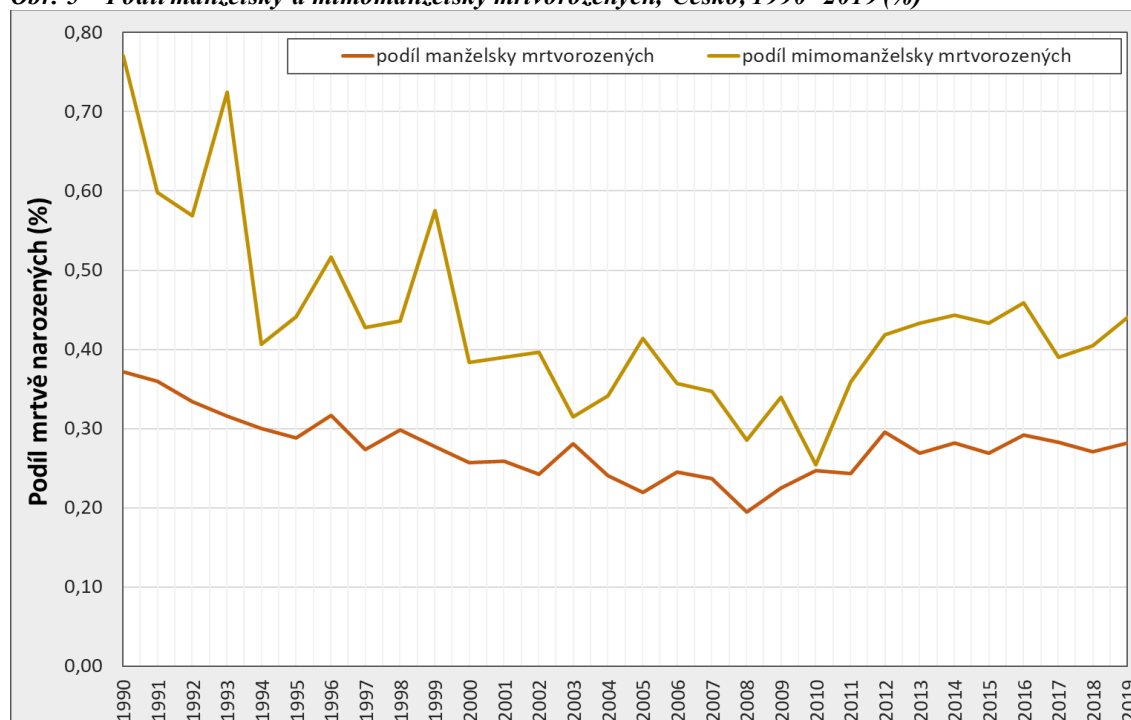
Poznámky: podíl živě narozených dané legitimacy a daného pořadí vztažen k celkovému počtu živě narozených dané legitimacy, od roku 2014 pořadí určováno pouze ze živě narozených, v přechodných letech ze všech narozených.

Zdroje dat: ČSÚ, 2021a, 2021b; vlastní zpracování

V populaci manželsky živě narozených dětí došlo během studovaného období k situaci, kdy podíl manželských živě narozených dětí 2. pořadí vzrostl nad podíl manželských dětí 1. pořadí, čímž lze opět podpořit názor o přetrvávajícím ideálu dvoudětné rodiny v Česku. Navíc křivky manželsky živě narozených 1. a 2. pořadí se po celé období pohybují na podobných hodnotách, z čehož lze soudit totéž. Konečně podíly manželských živě narozených dětí v 3. a vyšším pořadí se nijak výrazně nezměnily a pohybovaly se v rozmezí přibližně 13,5 a 16,5 % z celkového počtu živě narozených v manželství.

V Česku je dlouhodobě velmi dobrá úroveň péče o novorozence, ale ani ta nedokáže plně eliminovat počet mrtvě narozených. Celkový podíl mrtvě narozených (ze všech narozených) během zkoumaného období v žádném roce nepřekročil 0,4 %. Z analýzy podílu manželsky a mimomanželsky mrtvě narozených (z celkového počtu narozených dané legitimacy) vyplývá, že po celé období je vyšší procento mrtvorozených v populaci mimomanželsky narozených dětí, a to i přes to, že se během zkoumaného období podíl spíše snižoval (viz obr. 5). Rychtaříková (2007, 2013) uvádí, že mimomanželsky narozené děti mají častěji nižší porodní hmotnost, která negativně ovlivňuje jejich zdravotní stav. Vyšší procento mimomanželsky mrtvorozených než manželsky mrtvorozených může být „důsledkem horšího ekonomického zázemí a psychického stavu nevdaných potenciálních matek, ale také zodpovědnějším přístupem a významnější podporou širší rodiny u vdáných žen, u kterých bylo těhotenství buď plánováno, nebo mnohdy právě z důvodu těhotenství do manželství vstoupily“ (Válková, 2014, s. 13). Detailnější analýza vitality mimomanželsky narozených dětí v podkapitole 5.2 přináší další poznatky k tomuto tématu.

Obr. 5 – Podíl manželsky a mimomanželsky mrtvorozených, Česko, 1990–2019 (%)

Zdroje dat: ČSÚ, 2021a, 2021b; vlastní zpracování

Nejvyšší dosažené vzdělání je jednou z proměnných užívanou při výzkumu plodnosti, s jejíž pomocí lze zohlednit socioekonomické podmíněnosti reprodukčního chování žen. Právě proto je stupeň vzdělání zahrnut v teoriích zaměřujících se na plodnost. Na vztah mezi vzděláním ženy a faktem, zda se ženě narodí dítě v manželství, nebo mimo manželství, nahlíží teorie odlišně. Jak již bylo řečeno v kapitole 3, teorie druhého demografického přechodu asociuje vyšší podíl dětí narozených mimo manželství s vyšším vzděláním, jehož dosahují ženy s liberálnějším rodinným smýšlením a nezávislejším životním stylem. V opozici tomuto názoru stojí teorie znevýhodnění, která naopak spojuje vzrůstající podíl mimomanželských dětí s nižším vzděláním a s tím vázanou ekonomickou nejistotou ovlivňující nemožnost vstupu do manželství. Jak ukazují obrázky 6, 7, 8 a 9, na základě dat za Česko lze podpořit spíše teorii znevýhodnění. Při hodnocení těchto dat je však nutné zdůraznit fakt, že nezahrnují a nezohledňují změnu vzdělanostní struktury obyvatelstva, která není součástí běžné evidence. I přes tyto překážky mohou podíly živě narozených dětí v manželství a mimo manželství u populací žen s daným stupněm vzdělání být vodítkem pro odhad vlivu dosaženého vzdělání na legitimitu narozených dětí.

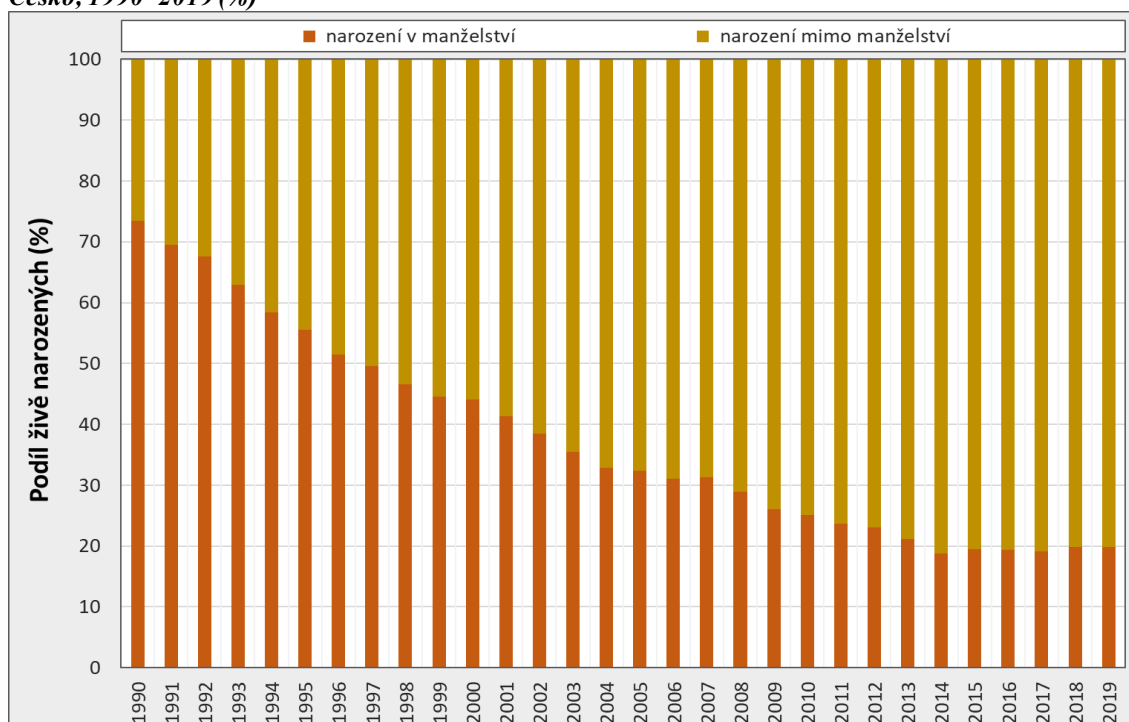
Před interpretací samotných dat je nutné připomenout, že statistika narozených byla od roku 2007 doplněna o kategorii nezjištěno, do které jsou zařazeny všechny ženy, které při narození dítěte neuvedly svoje nejvyšší dosažené vzdělání (více v podkapitole 4.1). Zastoupení kategorie nezjištěno během let roste. V roce 2019 neuvedlo svoje vzdělání přibližně 13 % matek. Lze pouze spekulovat, z jakých důvodů se ženy rozhodnou svoje vzdělání neuvést. Jednou z možných příčin by mohlo být dosavadní neukončené vzdělání v době porodu dítěte. Takových případů ale pravděpodobně nebude příliš mnoho zastoupeno, jelikož průměrný věk matek při narození živého dítěte byl po roce 2007 ve všech případech vyšší než 25 let (viz obr. 10). Jedná se tedy o věk, kdy již většina žen svoje vzdělání ukončené má. Dalším možným důvodem je, že tento údaj je dobrovolný, a proto se může jednat o nedbalost při zápisu nebo o prosté odmítnutí svoje

vzdělání sdělit. Z datových souborů nelze soudit, které ženy se pro neuvedení vzdělání rozhodují nejčastěji.

Jak zobrazují obrázky 6, 7, 8 a 9, podíly manželsky a mimomanželsky živě narozených dětí u skupin žen s daným stupněm dosaženého vzdělání se proměnily. Změnilo se také zastoupení dětí narozených ženám s daným stupněm vzdělání z celkového počtu živě narozených, které je vázáno na proměnu vzdělanostní struktury žen. Obecně lze říct, že ve srovnání let 1990 a 2019 došlo k nárůstu podílu živě narozených dětí z celkového počtu živě narozených u žen s vyššími stupni vzdělání. Tento fakt souvisí s nárůstem podílu žen s vyššími stupni dosaženého vzdělání v populaci.

Proto je vhodnější přistupovat k analýze podílu manželsky a mimomanželsky narozených z pohledu jednotlivých vzdělanostních skupin. U žen se základním vzděláním (viz obr. 6) se na počátku 90. let 20. století rodilo více než 70 % živě narozených dětí v manželství. Během následujících let se však převažující podíl manželsky živě narozených postupně snižoval a byl nahrazen vyšším podílem mimomanželsky živě narozených dětí, který v roce 2019 tvořil již více jak 80 % ze všech živě narozených ženám se základním vzděláním. Nárůst podílu mimomanželsky živě narozených dětí u žen se základním vzděláním značí, že instituce manželství pro tuto vzdělanostní skupinu žen ztrácela během let na významu. Podobný trend lze pozorovat také u žen se středoškolským vzděláním bez maturity (viz obr. 7), kterým se v roce 1990 rodilo více jak 90 % živě narozených dětí v manželství. Během následujících let se však také u této skupiny zvyšoval podíl dětí živě narozených mimo manželství, který v roce 2019 činil 65,4 %. Stejně tak tomu bylo také u žen se středoškolským vzděláním s maturitou (viz obr. 8), kterým se v roce 1990 narodily pouhé 4 % živě narozených dětí mimo manželství. V roce 2019 tato skupina dětí tvořila již 51,7 % ze všech živě narozených ženám se středoškolským vzděláním s maturitou. Také nárůst podílu mimomanželsky živě narozených vysokoškolsky vzdělaných ženám byl výrazný (viz obr. 9), ale ve srovnání s nárůstem podílů v ostatních vzdělanostních kategoriích nejnížší. Podíl mimomanželsky živě narozených ženám s vysokoškolským vzděláním vzrostl z 3,3 % v roce 1990 na 31,5 % v roce 2019. Lze tedy říct, že v roce 2019 se většině vzdělanostních skupin žen rodilo více jak 50 % živě narozených dětí mimo manželství, zatímco u vysokoškolsky vzdělaných žen byl tento podíl nižší. Ženy s vysokoškolským vzděláním tak stále preferují spíše rození dětí v manželství. Teorie druhého demografického přechodu asociující nárůst mimomanželské plodnosti s liberálními názory zastávanými vysokoškolsky vzdělanými ženami nemá na základě zobrazených dat pro Česko přílišné opodstatnění.

Obr. 6 – Podíl manželsky a mimomanželsky živě narozených dětí matkám se základním vzděláním, Česko, 1990–2019 (%)

Zdroje dat: ČSÚ, 2021a, 2021b; vlastní zpracování

Obr. 7 – Podíl manželsky a mimomanželsky živě narozených dětí matkám se středoškolským vzděláním bez maturity, Česko, 1990–2019 (%)

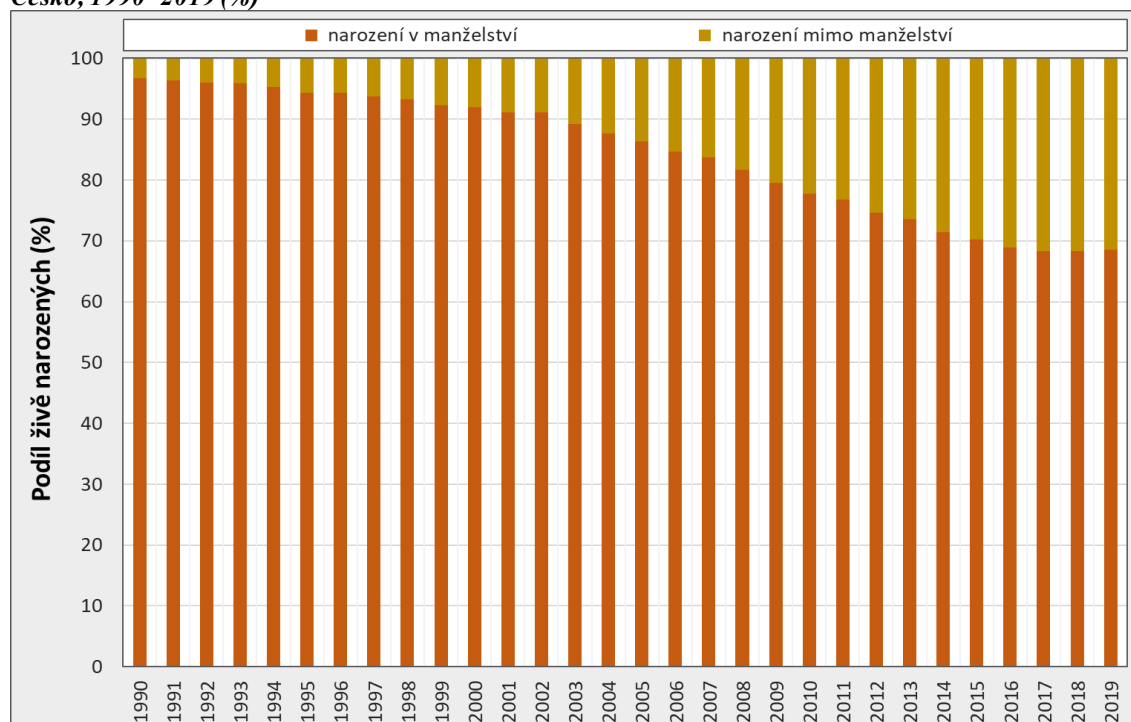
Zdroje dat: ČSÚ, 2021a, 2021b; vlastní zpracování

Obr. 8 – Podíl manželsky a mimomanželsky živě narozených dětí matkám se středoškolským vzděláním s maturitou, Česko, 1990–2019 (%)

Zdroje dat: ČSÚ, 2021a, 2021b; vlastní zpracování

Obr. 9 – Podíl manželsky a mimomanželsky živě narozených dětí matkám s vysokoškolským vzděláním, Česko, 1990–2019 (%)

Zdroje dat: ČSÚ, 2021a, 2021b; vlastní zpracování

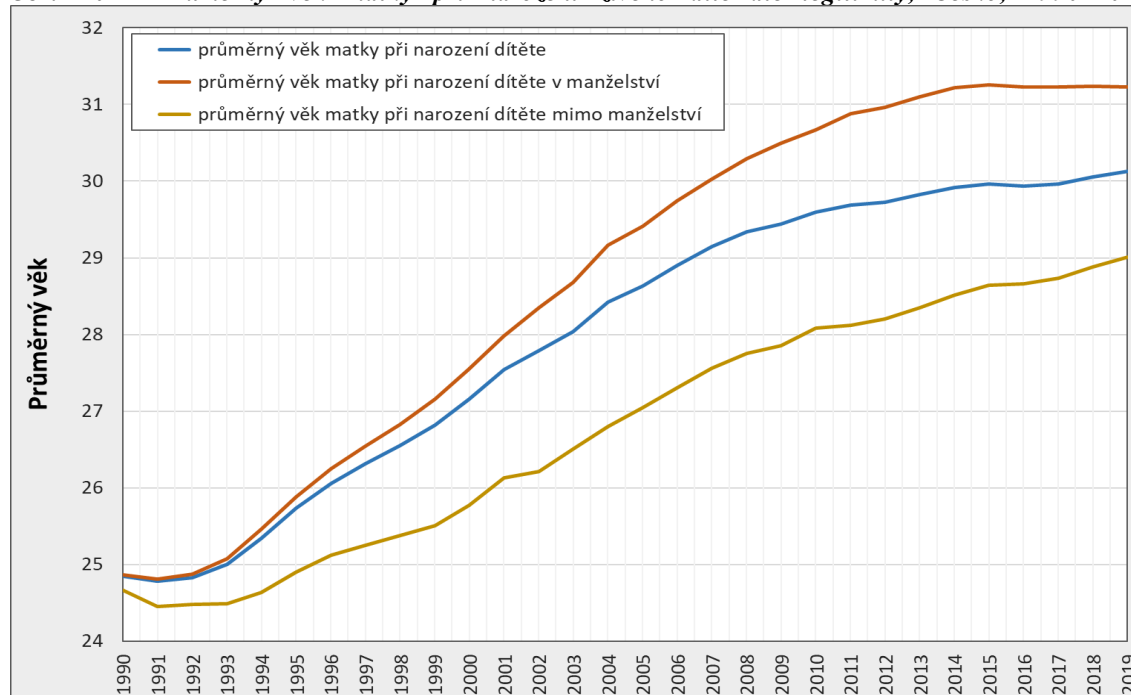
5.2 Analýza plodnosti dle věku matky

Odklad plodnosti do vyššího věku je jedním z hlavních rysů proměny rodinného chování po roce 1990. Teorie druhého demografického přechodu zahrnuje zvýšení věku při narození dítěte mezi prvotní fáze reprodukčních změn. Rodičovství v mladém věku se po roce 1990 stalo méně atraktivním, jelikož bylo nahrazeno novými možnostmi (Šťastná et al., 2017). Příležitosti v oblasti vzdělání, práce a volného času přiměly nemalou skupinu mladých lidí, především žen, přehodnotit a přeložit rodinné plány na dobu budoucí.

Odklad mateřství do vyššího věku žen lze doložit za pomoci vývoje průměrného věku žen při narození živého dítěte, který se mezi lety 1990 a 2019 zvýšil o 5,3 let (viz obr. 10). Na počátku 90. let stále přetrvával trend typický pro období před rokem 1990, kdy rodily spíše mladé ženy a průměrný věk matky při narození živého dítěte se pohyboval pod hranicí 25 let věku. Od roku 1992 započal stabilní nárůst průměrného věku matky při narození živého dítěte, který se dle dostupných dat vyšplhal na 31,1 let v roce 2019. Nejvyšší tempo růstu nastalo především během druhé poloviny 90. let a následně mírně zpomalilo po roce 2007.

Průměrný věk matky při narození živého dítěte v manželství byl na počátku 90. let 20. století vlivem vysokého podílu manželsky živě narozených dětí téměř stejný jako celkový průměrný věk matky při narození živého dítěte a v roce 1990 dosahoval hodnoty 24,9 let. Především v první polovině studovaného období se průměrný věk matky při narození živého dítěte vyvíjel podobným tempem jako celkový průměrný věk matky při narození živého dítěte a byl dlouhodobě nejvyšší. Od roku 2013 se jeho hodnota pohybovala nad hranicí 31 let. Naopak průměrný věk při narození živého dítěte mimo manželství dosahoval po celé období nejnižších hodnot a jeho nárůst byl ze všech zobrazených průměrných věků nejnižší. Mezi lety 1990 a 2019 vzrostl o 4,3 roku, a to z 24,7 na 29 let.

Obr. 10 – Průměrný věk matky při narození živého dítěte dle legitimacy, Česko, 1990–2019

Poznámka: počítáno na základě redukovанных měř, živě narození

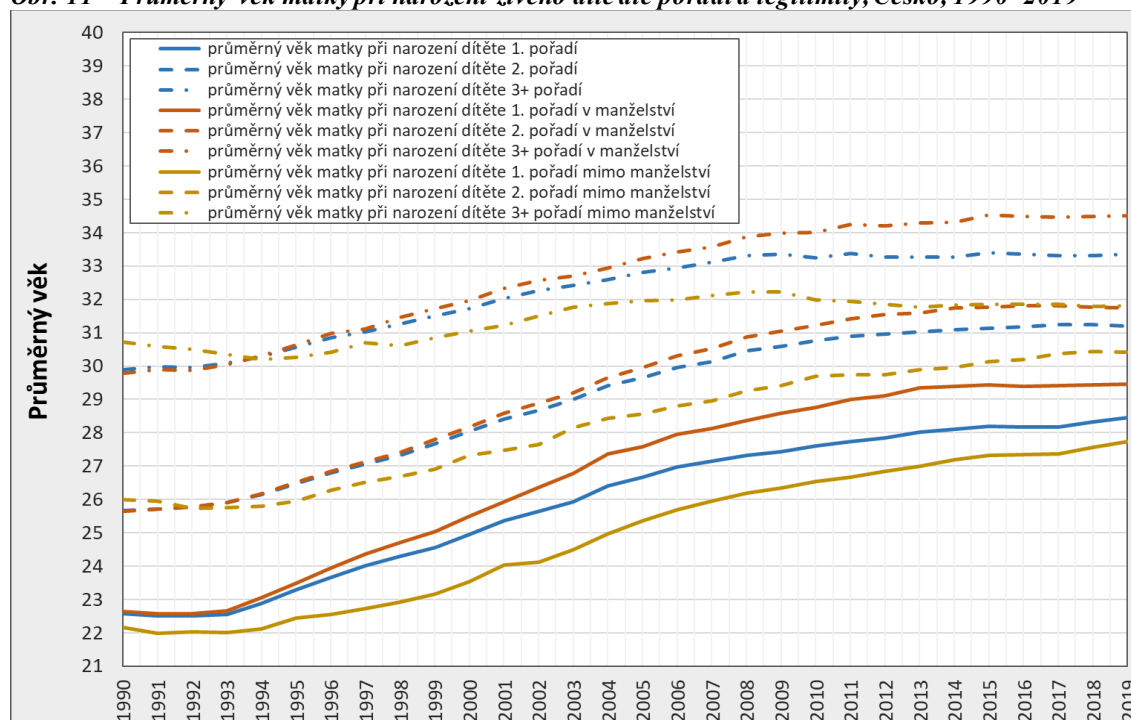
Zdroje dat: ČSÚ, 2021a, 2021b; vlastní zpracování

Vedle vzrůstajícího věku matek vzrostly také průměrné věky matek při narození dětí všech pořadí. Během studovaného období se věk matek při narození živého dítěte daného pořadí a dané legitimacy zvýšil ve všech zobrazených případech (viz obr. 11). Kromě toho se také zvýšil rozdíl mezi průměrnými věky matek při narození živého dítěte daného pořadí mimo manželství a zbylými dvěma průměrnými věky při narození živého dítěte téhož pořadí. To vypovídá o tom, že vstup do manželství nebyl na počátku 90. let tak značně diferenční vzhledem k věku při narození živého dítěte tak, jako tomu bylo v roce 2019. Rozdíly mezi průměrnými věky při narození živých dětí mimo manželství a v manželství se zvýšily u všech sledovaných pořadí narození.

Významnou vypovídající hodnotu má při zkoumání vývoje věku matek především průměrný věk matek při narození živého dítěte prvního pořadí, který se mezi lety 1990 a 2019 v celkovém součtu zvýšil z 22,5 na 28,5 let, tedy o 6 let. Odklad mateřství do vyššího věku je nejzřetelněji viditelný právě na tomto ukazateli, kdy v roce 2019 ženy zahajovaly svoje reprodukční období narozením prvního dítěte v průměru pouze o 1,5 roku dříve, než ženy v roce 1992 rodily dítě 3. a vyššího pořadí a svoje reprodukční období již ukončovaly. Ještě více vzrostla hodnota průměrného věku matky při narození živého dítěte prvního pořadí v manželství, jež se stejně jako ve vývoji celkového průměrného věku při narození živého dítěte v manželství příliš neodlišila od celkového průměrného věku při narození živého dítěte prvního pořadí. Průměrný věk při narození živého dítěte prvního pořadí v manželství se zvýšil o 6,9, a to z 22,6 na 29,5 let. Analogicky vzrostl také průměrný věk matky při narození živého dítěte prvního pořadí mimo manželství. Nevdané ženy prvorodičky jsou však stále výrazně nejmladší skupinou matek a jejich průměrný věk se zvýšil z 22 na 27,7 let. Na rozdíl od vdaných žen jsou nevdané matky prvorodičky v průměru za celé období o 1,9 roku mladší, přičemž nejvyšší rozdíl 2,4 roku byl zaznamenán v roce 2004.

K nárůstu věku při narození živého dítěte došlo také u dětí druhého pořadí a 3. a vyššího pořadí, kdy se průměrné věky matek při narození živého dítěte zvýšily z 25,7 na 31,2 let, respektive z 29,9 na 33,4 let. Při narození druhého dítěte jsou po celé období v průměru nejmladší nevdané ženy, přičemž rozdíl jejich věku vůči vdaným ženám se zvýšil. V roce 1990 byl průměrný věk nevdaných i vdaných žen při narození živého dítěte druhého pořadí velice podobný (26,0 a 25,6 let), kdežto v roce 2019 byl rozdíl mezi průměrnými věky 1,3 roku (30,4 a 31,7 let). Průměrné věky také naznačují, že vdané ženy rodily svoje druhé dítěte v kratším časovém rozestupu od narození prvního potomka. Průměrné věky matek při narození živých dětí 3. a vyššího pořadí se ze všech pořadí narozených zvýšily nejméně. Především u mimomanželských dětí došlo k nárůstu o pouhého 1,1 roku, a to z 30,7 na 31,8 let. Věková struktura nevdaných matek majících více jak 3 děti se tedy příliš nezměnila, z čehož lze vyvozovat, že tyto matky jsou věkově specifickou a příliš neměnnou skupinou žen. Naopak průměrný věk matek při narození živého dítěte 3. a vyššího pořadí v manželství se zvýšil o 4,7 roku, a to z 29,8 na 34,5 let.

Obr. 11 – Průměrný věk matky při narození živého dítěte dle pořadí a legitimacy, Česko, 1990–2019

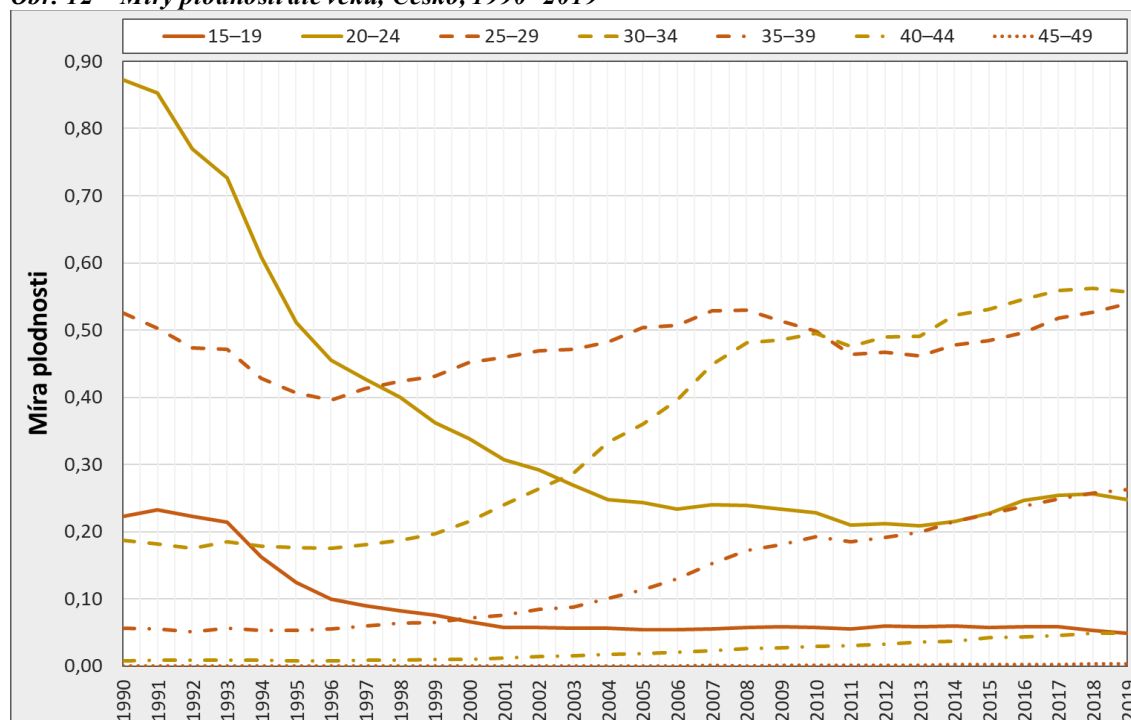

Poznámka: počítáno na základě redukováných měr, živě narození; od roku 2014 pořadí určováno pouze ze živě narozených, v přechodných letech ze všech narozených.

Zdroje dat: ČSÚ, 2021a, 2021b; vlastní zpracování

Pro detailnější analýzu plodnosti dle věku jsou zobrazeny míry plodnosti v daných věkových skupinách dle dané legitimacy (viz obr. 12, 13, 14). Míry celkové plodnosti a jejich změna mezi lety 1990 a 2019 ukazují, že se intenzity plodnosti v daných věkových skupinách velmi proměnily. Typickým trendem vývoje je posun plodnosti do vyšších věků žen a zároveň prudký propad intenzit plodnosti ve věku do 24 let (viz obr. 12). V první polovině 90. let 20. století byla nejvyšší intenzita plodnosti u žen ve věku 20–24 let. Tato věková skupina byla mezi lety 1998 a 2010 vystřídána skupinou žen ve věku 25–29 let, jež od roku 2011 nahradila skupina žen ve věku 30–34 let. Celkově intenzity plodnosti žen ve věku mezi 30 a 39 lety stoupají, což vyvolává otázky o tom, zda je možné mateřství stále více odkládat, nebo je věk blížící se 40. narozeninám již reprodukčně hraniční. Vysoká intenzita plodnosti ve vyšších věcích navíc nepřímou naznačuje, že ženy spíše tíhnou k tomu mít nižší počet dětí. Dle hodnot intenzit plodnosti nad 40 let žen lze předpokládat, že odklad do takto reprodukčně vysokého věku není častý, jelikož jsou intenzity plodnosti v těchto dvou věkových skupinách stabilně nízké.

Obr. 12 – Míry plodnosti dle věku, Česko, 1990–2019

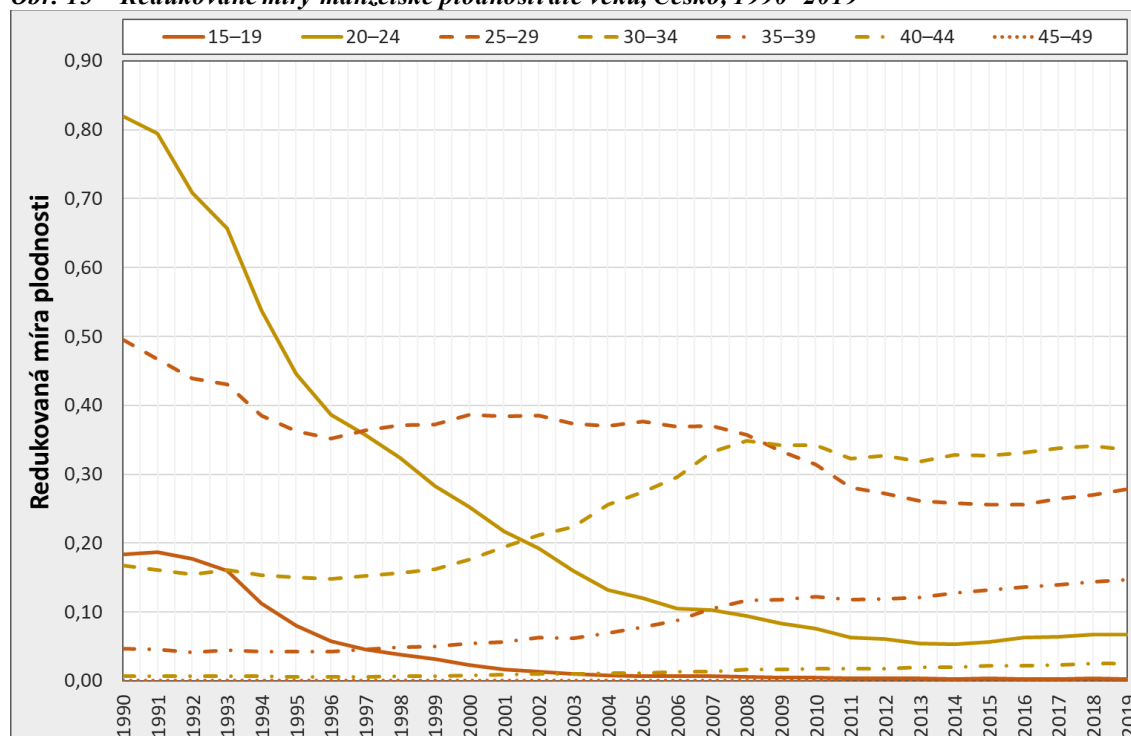
Poznámky: živě narození

Zdroje dat: ČSÚ, 2021a, 2021b; vlastní zpracování

Vývoj redukovaných měr manželské plodnosti podle věku (viz obr. 13) podporuje výše zmíněné teze o posunu životních drah žen. Křivky redukovaných měr manželské plodnosti částečně kopírují křivky celkových měr plodnosti. Tudíž stejně tak jako u celkové plodnosti, tak také u manželských měr plodnosti byla v roce 1990 nejvyšší intenzita plodnosti u žen ve věku 20–24 let, naopak v koncovém roce 2019 u výrazně starší skupiny žen ve věku 30–34 let. Je tedy zřejmé, že v Česku skutečně došlo během posledních desetiletí ke zřetelnému odkladu manželské plodnosti, a to působením výše popsaných vlivů.

Redukované míry manželské plodnosti podle věku se snížily nejenom u žen ve věku 20–24 let, ale také u nejmladších matek ve věku 15–19 let, jejichž intenzita plodnosti na počátku intervalu byla dokonce vyšší než u žen ve věcích vyšších než 30 let. Pokles intenzity manželské plodnosti žen v nejmladší věkové skupině vypovídá o změně společenského pohledu na mladé matky. Zatímco dříve byl na tyto ženy vyvíjen tlak, aby se po zjištění těhotenství provdaly, tak během 90. let se sociální normy vůči mladým matkám zmírnily. V druhé polovině zkoumaného období se tak intenzity manželské plodnosti žen ve věku 15–19 let přiblížily hodnotě 0 a přidaly se tak k hodnotám naopak nejstarší věkové skupiny 45–49 let, jejichž intenzita manželské plodnosti se pohybuje kolem nulové hodnoty stabilně po celé období.

Obr. 13 – Redukované míry manželské plodnosti dle věku, Česko, 1990–2019

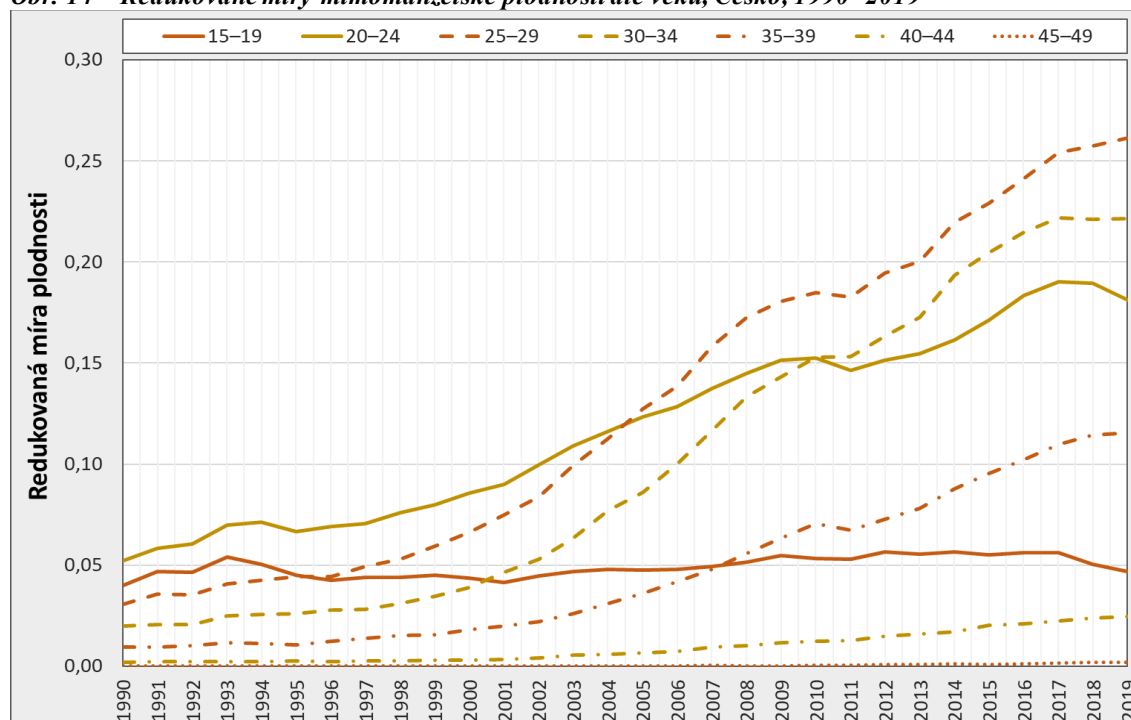
Poznámky: redukované míry, živě narození

Zdroje dat: ČSÚ, 2021a, 2021b; vlastní zpracování

Zřetelně odlišným vývojem od celkové a manželské plodnosti prošly redukované míry mimomanželské plodnosti, jejichž hodnoty byly na počátku sledovaného období výrazně nižší. Od 90. let 20. století se stabilně zvyšovaly téměř ve všech věkových skupinách (viz obr. 14). Vývoj měr mimomanželské plodnosti demonstruje, jak se během 30 let proměnily charakteristiky nevdaných žen majících dítě. Na rozdíl od měr manželské plodnosti dosahují míry mimomanželské plodnosti nejvyšších hodnot v nižších věcích žen. Část žen během sledovaného období pravděpodobně ztratila potřebu po otěhotnění vstoupit do manželství. Toto vysvětlení lze aplikovat na všechny věkové skupiny.

V 90. let byly nejvyšší intenzity plodnosti u žen v mladém věku do 24 let. Skupina žen ve věku 20–24 let vykazovala nejvyšší intenzity mimomanželské plodnosti do roku 2004 a následně byla vystřídána věkovou skupinou žen ve věku 25–29 let. Výrazně rostly také míry mimomanželské plodnosti ve věkové skupině 30–34 let. Ženy v těchto věcích vykazovaly od roku 2010 druhé nejvyšší intenzity mimomanželské plodnosti, která tak přestala být asociována pouze s mladými matkami a stále víc nabyla na intenzitě u žen ve věku vyšším než 30 let. To ukazuje také vývoj křivek mimomanželské plodnosti ve věkové skupině 35–39 let.

Obr. 14 – Redukované míry mimomanželské plodnosti dle věku, Česko, 1990–2019

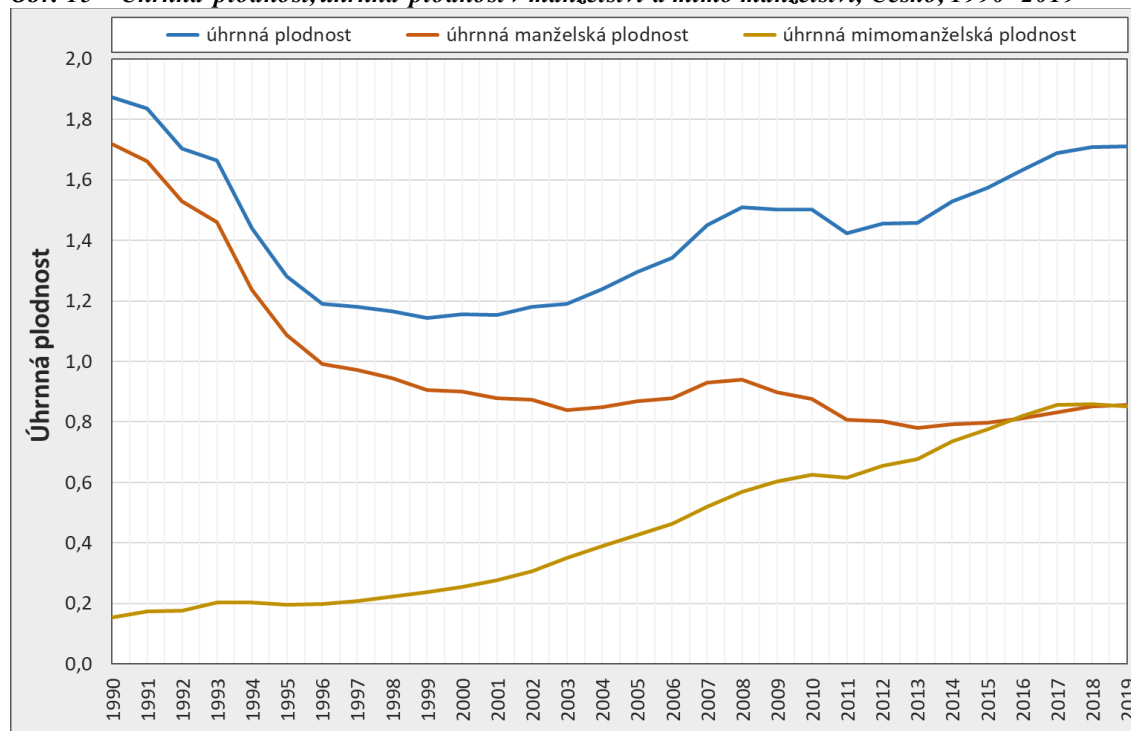
Poznámky: redukované míry, živě narození

Zdroje dat: ČSÚ, 2021a, 2021b; vlastní zpracování

5.3 Analýza úhrnné plodnosti

Hodnota úhrnné plodnosti je souhrnným ukazatelem plodnosti dané populace v určitém kalendářním roce. Celkové úhrnná plodnost vypovídá o tom, zda je intenzita plodnosti pod, nebo nad hladinou prosté reprodukce, jež je stanovena na 2,1 dítěte na jednu ženu (Pavlík et al., 1986). V Česku je úhrnná plodnost po celé zkoumané období pod hladinou prosté reprodukce (viz obr. 15). Největší propad byl zaznamenán během 90. let 20. století, konkrétněji od roku 1993, kdy se úhrnná plodnost pohybovala na nejnižších hodnotách na celém světě (Sobotka, 2011). Mezi lety 1995 a 2005 byla úhrnná plodnost v Česku dokonce nižší než hodnota 1,3. Takto nízká plodnost je označována jako lowest-low fertility rate (Sobotka, 2011). Pokles úhrnné plodnosti v Česku nebyl ničím výjimečným. Naopak se takto nízké hodnoty staly poměrně běžnou charakteristikou demografického chování v postsocialistických zemích východní a střední Evropy. Dlouhodobě nízké hodnoty úhrnné plodnosti odporují teorii druhého demografického přechodu, která je založena na předpokladu kompenzace (Polesná, Kocourková, 2016). Částečně kompenzační období nastalo po roce 2005, kdy se úhrnné plodnosti v následujících letech pohybovaly kolem stále velmi nízké hodnoty 1,5. Pozitivní vývoj plodnosti byl vystřídán opětovným poklesem po roce 2010, který lze pravděpodobně přisuzovat dozvukům ekonomické krize probíhající v předchozích letech. Ostatně zlom mezi lety 2010 a 2011 lze pozorovat na všech zobrazených křivkách (viz obr. 15 a 16), což by napovídalo vlivu vnějších podmínek na plodnost. Teprve od roku 2016 se úhrnná plodnost zvýšila nad hodnotu 1,6, respektive 1,7 od roku 2018. Vzhledem k přibližně dvacetiletému zpoždění však tento nárůst nelze spojovat s jakoukoliv kompenzací nízké plodnosti v 90. letech 20. století.

Obr. 15 – Úhrnná plodnost, úhrnná plodnost v manželství a mimo manželství, Česko, 1990–2019

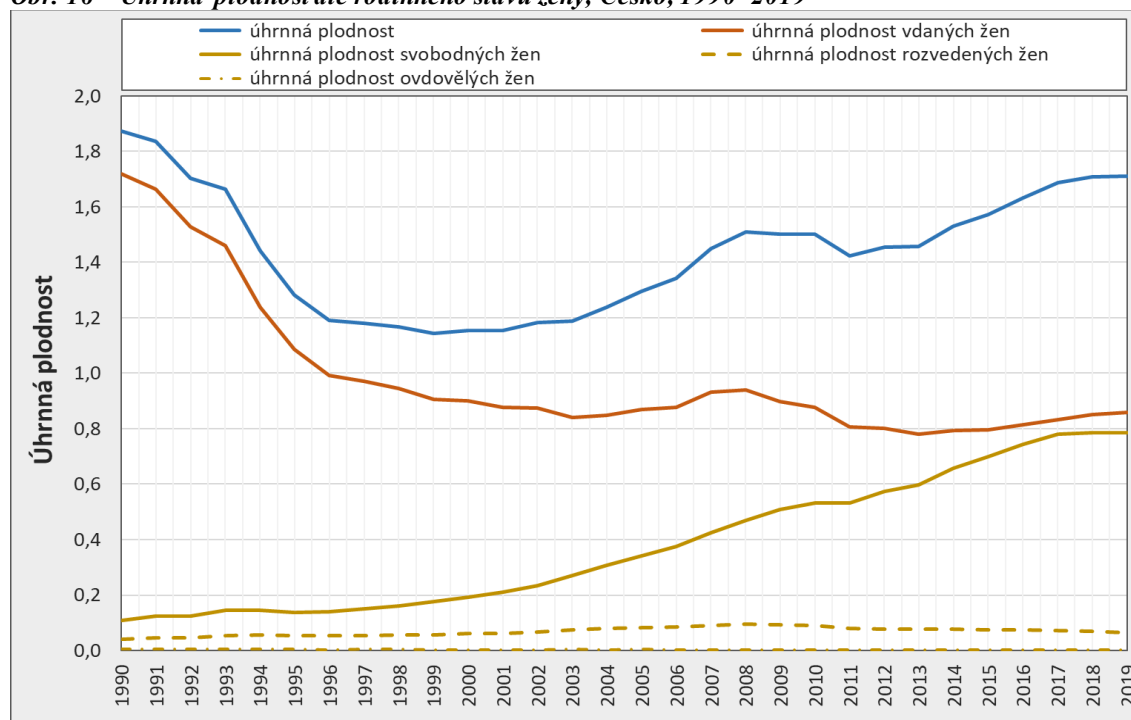
Poznámka: počítáno na základě redukováných měr, živě narození

Zdroje dat: ČSÚ, 2021a, 2021b; vlastní výpočty

Spolu s propadem úhrnné plodnosti po roce 1993 došlo také k poklesu hodnoty úhrnné plodnosti v manželství (viz obr. 16). Především v první polovině 90. let 20. století křivky těchto dvou ukazatelů kopírovaly svůj směr a vývoj, a to kvůli tomu, že byly výrazně provázané. Hodnota úhrnné manželské plodnosti se totiž po celá 90. léta pohybovala pouze o několik desetín níže než celková úhrnná plodnost. Odklad sňatků a rození dětí do vyššího věku, či omezení počtu dětí pravděpodobně zapříčinily pokles celkové úhrnné plodnosti. Na křivce úhrnné manželské plodnosti lze pozorovat výkyv po roce 2005, který napovídá již dříve zmiňovanému kompenzačnímu období. Od roku 2010 se úhrnná manželská plodnost stabilně drží kolem hodnoty 0,8.

Zatímco hodnota úhrnné manželské plodnosti během zkoumaného období výrazně poklesla, tak naopak hodnota úhrnné mimomanželské plodnosti vzrostla. Na pozvolný nárůst v 90. letech navázal výraznější růst, který hodnoty úhrnné mimomanželské plodnosti přiblížil, ba dokonce převýšil nad hodnoty úhrnné manželské plodnosti. Z detailnější analýzy mimomanželské plodnosti vyplývá, že nárůst její úhrnné plodnosti je navázán především na svobodné ženy, jejichž úhrnná plodnost je ze skupiny nevdaných žen výrazně nejvyšší. Rychtaříková (2007) ve své studii zaměřené na svobodné mateřství v Česku mezi lety 1986 a 2005 uvádí, že svobodné mateřství má v Česku „nejenom převažující váhu v mimomanželské plodnosti, ale tato váha v čase narůstá“ (Rychtaříková, 2007, s. 3). Hodnoty zobrazené na obrázku 16 tento výrok podporují a ukazují, že váha svobodného mateřství stabilně roste a v posledních letech studovaného období se dokonce blíží úhrnné plodnosti vdaných žen, která je rovna úhrnné manželské plodnosti.

Obr. 16 – Úhrnná plodnost dle rodinného stavu ženy, Česko, 1990–2019

Poznámka: počítáno na základě redukovanych měr, živě narození

Zdroje dat: ČSÚ, 2021a, 2021b; vlastní zpracování

Zbylé dvě skupiny nevdaných žen, tedy rozvedené a ovdovělé, vykazují po celé období poměrně stabilní hodnoty úhrnné plodnosti. V případě rozvedených žen se hodnoty mírně zvýšily mezi lety 2005 a 2010. Tento nárůst má spíše souvislost s nárůstem počtu rozvedených žen než se samotnou intenzitou plodnosti, ale pro takový závěr by bylo třeba se více zaměřit na samotnou rozvodovost v tomto období. Úhrnná plodnost ovdovělých žen je dlouhodobě a stabilně kolem hodnoty 0.

5.4 Dekompozice rozdílu úhrnné plodnosti v Česku v letech 1990 a 2019

Za pomoci rozkladu rozdílu úhrnné plodnosti na efekt struktury dle rodinného stavu, efekt manželské plodnosti a efekt mimomanželské plodnosti lze zkoumat, který z těchto tří zmíněných efektů má největší vliv na změnu úhrnné plodnosti mezi dvěma kalendářními roky. V tomto případě je dekompozice provedena pro rozklad rozdílu úhrnné plodnosti v počátečním a koncovém roce sledovaného období, tedy pro rozdíl hodnot úhrnné plodnosti v letech 1990 a 2019.

Výsledky zobrazené v tabulce 1 ukazují, že největší vliv na rozdíl úhrnných plodností mezi lety 1990 a 2019 má změna struktury dle rodinného stavu žen v reprodukčním období (15–49 let). Je to především nárůst zastoupení nevdaných žen v populaci, který se podílel na poklesu úhrnné plodnosti mezi lety 1990 a 2019, kdy tento efekt činil -1,20. Výrazně záporný efekt struktury žen dle rodinného stavu je kompenzován efekty manželské a mimomanželské plodnosti, díky kterým není rozdíl úhrnné plodnosti ještě vyšší než skutečných -0,16. Nejvýrazněji proti poklesu úhrnné plodnosti působil efekt manželské plodnosti, jenž byl 0,74. Podobně působil také efekt

mimomanželské plodnosti, který byl 0,30. Z výsledků lze tedy vyvodit, že je to především manželská plodnost, která mezi lety 1990 a 2019 zajistila poměrně nízký rozdíl hodnot úhrnné plodnosti.

Tab. 1 – Rozklad změny úhrnné plodnosti v Česku mezi lety 1990 a 2019 na efekt změny ve struktuře žen dle rodinného stavu, efekt manželské plodnosti a efekt mimomanželské plodnosti, absolutní a relativní počty v %

	absolutně	relativně (%)
Efekt struktury žen dle rodinného stavu	-1,20	752,5
Efekt manželské plodnosti	0,74	-462,8
Efekt mimomanželské plodnosti	0,30	-189,8
Součet efektů	-0,16	100
Úhrnná plodnost 1990	1,87	
Úhrnná plodnost 2019	1,71	
Rozdíl 1990 a 2019	-0,16	

Poznámky: živě narození

Zdroje dat: ČSÚ, 2021a, 2021b; vlastní zpracování

5.5 Analýza mimomanželské plodnosti za pomoci metody binární logistické regrese

Analýza mimomanželské plodnosti za pomoci metody binární logistické regrese umožňuje detailnější nahlížení na populaci mimomanželsky narozených dětí. Modely pro roky 1990, 2000, 2010 a 2019 ukazují šance porodit dítě mimo manželství u jednotlivých kategorií nezávislých proměnných proti referenčním kategoriím týchž proměnných. Nezávislé proměnné věk matky, vzdělání matky, pořadí narození, porodní hmotnost a vitalita umožňují určit charakteristiky matek majících dítě mimo manželství a také charakteristiky samotných mimomanželských dětí. Vzhledem ke změnám ve způsobu zpracování dat, které proběhly během studovaného období, není možné sestavit čtyři stejné modely. Z důvodů více popsanych kapitolou 4 se mezi sebou liší. První odlišností je kategorie vzdělání nezjištěno, která se objevuje v modelech pro roky 2010 a 2019. Druhá odlišnost je způsobena změnou v zápisu pořadí narozených. To je od roku 2014 zjišťováno pouze u živě narozených dětí. Vzhledem k tomu, že je v Česku po celé období velice nízké procento mrtvorozených dětí a vitalita v modelech vychází jako nesignifikanční nezávislá proměnná (viz tab. 2 a 3), tak je model pro rok 2019 konstruován pouze pro živě narozené. Při porovnávání výsledků jednotlivých modelů je nutné brát odlišnosti v potaz. Přes všechny jmenované problémy však modely ukazují, jaké jsou charakteristiky pojící se s populací mimomanželsky narozených dětí a zároveň také to, jak se mění v čase.

Při zaměření na věk matky ukazují výsledky binární logistické regrese, že děti narozené mimo manželství se rodily v zobrazených letech především velice mladým matkám (viz tab. 2, 3 a 4). Šance porodit dítě mimo manželství byla v roce 1990 u žen do 19 let věku 1,25krát vyšší než u věkové skupiny žen 25–29 let. V dalších analyzovaných letech se šance zvýšila na 3,66 v roce 2000, 6,11 v roce 2010 a 5,69 v roce 2019. Takový vývoj lze mimo jiné přisoudit změně společenského pohledu na rození dětí mimo manželství. Na mladé těhotné ženy byl především

dříve vyvíjen tlak, aby vstoupily do manželství. Tyto společenské konvence se během let zdá se zmírňují a mohou tak hrát roli v nárůstu šancí porodit dítě mimo manželství u nejmladší věkové skupiny žen. Opačnou tendenci lze z hlediska vývoje šancí během zobrazených let pozorovat na druhém pólu věkového rozpětí, tedy u žen starších než 40 let. Ty jsou vzhledem k relativně nízkým počtům narozených dětí sloučeny do jedné kategorie 40+. Zatímco v roce 1990 měla skupina žen ve věku 40+ 3,48krát vyšší šanci porodit dítě mimo manželství než skupina žen ve věku 25–29 let, tak v následujících letech tato šance postupně klesala na 2,17 v roce 2000, 1,84 v roce 2010 a 1,63 v roce 2019. Stejný trend lze sledovat také u věkových skupin 30–34 let a 35–39 let, u kterých se šance snižovaly. Zajímavým výsledkem modelů je fakt, že jsou to právě nejmladší (–19 let) a nejstarší skupiny žen (40+), které mají nejvyšší šance porodit dítě mimo manželství proti referenční skupině žen ve věku 25–29 let. Z výsledků také vyplývá, že pouze ve dvou případech byla šance porodit dítě mimo manželství nižší než u referenční skupiny. Konkrétně tomu tak dle modelů bylo v roce 1990 ve věkové skupině 20–24 let a v roce 2019 u žen ve věku 30–34 let. Z toho lze soudit, že referenční skupina žen ve věku 25–29 let byla v daných letech nositelem reprodukčního chování orientovaného spíše tradičním směrem ve smyslu soužití rodičů v manželském svazku.

U nezávislé proměnné vzdělání matky z modelů vyplývá (viz tab. 2, 3 a 4), že proti referenční kategorii žen se středoškolským vzděláním s maturitou mají nejvyšší šanci porodit dítě mimo manželství ženy se základním vzděláním, a naopak nižší šanci mají ženy vysokoškolačky. V roce 1990 byla šance porodit dítě mimo manželství u žen se základním vzděláním 8,09krát vyšší než u žen se středoškolským vzděláním s maturitou. Během následujících zobrazených let se šance snižovala na 7,00 v roce 2000, 4,88 v roce 2010 a nakonec 3,79 v roce 2019. Přes postupný pokles lze však během všech let mimomanželskou plodnost asociovat se ženami se základním vzděláním. Středoškolské vzdělání bez maturity se během zkoumaných let příliš nezměnilo a ve všech letech značilo vyšší šanci pro narození dítěte mimo manželství proti ženám se středním vzděláním s maturitou. V roce 1990 byla šance u žen se středoškolským vzděláním bez maturity 1,89krát vyšší než u referenční skupiny. V následujících letech pak 1,96krát (2000), 1,99krát (2010) a 1,89krát (2019) vyšší. Zcela rozdílné šance lze z modelů přisuzovat ženám s vysokoškolským vzděláním, které ve všech letech vykazovaly proti ženám se středoškolským vzděláním s maturitou nižší šance pro narození dítěte mimo manželství. Během let tato šance dosáhla hodnot 0,70 v roce 1990, 0,56 v roce 2000, 0,53 v roce 2010 a 0,44 v roce 2019. Vysokoškolačky tak dle výsledků modelů jasně preferovaly rození dětí v manželství. V letech 2010 a 2019 je do modelu přidána také kategorie žen, které se rozhodly u porodu svoje vzdělání neuvést. Za předpokladu, že by měly proti referenční kategorii výrazně vyšší, respektive nižší šance porodit dítě mimo manželství, by bylo možné spekulovat, že jsou tyto ženy nositelkami specifického chování. Z výsledných šancí 1,17 v roce 2010 a 0,77 v roce 2019 však bohužel nelze žádný závěr vyvodit. Výsledky šancí blížíci se číslu 1 by snad mohly napovídat, že kategorie nezjištěno zastupuje ženy, jež mají podobné chování jako referenční kategorie žen se středoškolským vzděláním s maturitou.

Předchozí části práce ukazují, že se v Česku během studovaného období zvyšoval podíl dětí narozených v prvním pořadí mimo manželství (viz obr. 2) a také, že u populace mimomanželsky narozených stabilně převažují děti prvního pořadí (viz obr. 4). Výsledky modelů (viz tab. 2, 3 a 4)

ukazují, že šance narodit se mimo manželství je ve všech zobrazených letech vyšší u dětí narozených v prvním pořadí ve srovnání s dětmi druhého pořadí, které jsou zvoleny jako referenční kategorie. V roce 1990 byla šance narodit se mimo manželství u dětí prvního pořadí 2,83krát vyšší než u dětí druhého pořadí. V následujících letech se tato šance příliš nezměnila a dosáhla hodnot 2,17 v roce 2000, 2,69 v roce 2010 a 2,24 v roce 2019. Opět je nutné připomenout několikrát zmíněnou změnu v klasifikaci pořadí narozených a odlišnost modelu 2019, který zahrnuje pouze živě narozené. Z výsledků šancí se zdá, že tato drobná odlišnost modelu nehraje výraznou roli. Děti narozené ve 3. a vyšším pořadí jsou sloučeny do jedné kategorie a z výsledných šancí zobrazených v modelech nevykazují velkou odlišnost od dětí narozených ve druhém pořadí. V roce 1990 a 2000 byla šance narodit se mimo manželství u dětí 3. a vyššího pořadí 1,15krát, respektive 1,31krát vyšší než u dětí druhého pořadí. V roce 2010 není tato kategorie signifikantní a v roce 2019 byla šance narodit se mimo manželství dokonce 0,75krát nižší než u dětí druhého pořadí.

Předposlední nezávislou proměnnou je porodní hmotnost, která dle autorů (Rychtaříková, 2013; Šídlo et al., 2019) souvisí se zdravotním stavem novorozenců. Novorozenci s nízkou porodní hmotností, tedy hmotností nižší než 2 499 gramů, mají dle autorů vyšší šanci být mrtvorození než novorozenci s vyšší porodní hmotností. V modelech jsou porovnávány šance narodit se mimo manželství u dětí s nízkou porodní hmotností (do 2 499 gramů) a u dětí s normální porodní hmotností (nad 2 500 gramů). Ukazuje se, že ve všech zobrazených letech byla šance narodit se mimo manželství vyšší u dětí s nízkou porodní hmotností. Konkrétně byla tato šance proti dětem s normální porodní hmotností vyšší 1,89krát v roce 1990, 1,31krát vyšší v roce 2000, 1,06krát vyšší v roce 2010 a 1,15krát vyšší v roce 2019. To, zda takto nevýrazně vyšší šance narodit se mimo manželství u dětí s nízkou porodní hmotností negativně ovlivňuje vyšší mrtvorozenost napovídá poslední proměnná zahrnutá v modelech, kterou je vitalita dítěte.

Šance narodit se mimo manželství u mrtvorozených proti živě narozeným však z modelů nepřináší v žádném z roků signifikantní výsledky. Na základě zahrnutých dat v modelech nelze statisticky významně potvrdit či vyvrátit, že je šance narodit se mimo manželství vyšší u mrtvorozených, jak by tomu mohly napovídat přechodné poznatky o porodní hmotnosti, která negativně ovlivňuje zdravotní stav novorozence.

Z výsledků modelů binární logistické regrese konstruovaných pro roky 1990, 2000, 2010 a 2019 vyplývají závěry, které se většinou shodují s poznatky uvedenými v odborné literatuře diskutované v teoretických kapitolách práce. Šance porodit dítě mimo manželství je v modelech nejvyšší především u velmi mladých žen (do 19 let věku) se základním vzděláním majících svoje první dítě. Naopak nejnižší šance jsou u žen s vysokoškolským vzděláním, které se dlouhodobě vyznačují preferencí rodit děti v manželství. Statisticky nesignifikantně vychází v modelech pouze vitalita, kdy se ve studovaných letech nepodařilo statisticky významně prokázat rozdílné šance mrtvorozených a živě narozených dětí narodit se mimo manželství.

Tab. 2 – Poměry šancí ($\exp(\beta)$), že se dítě narodí mimo manželství u vybraných nezávislých proměnných, Česko, 1990 a 2000

nezávislá proměnná	1990				2000			
	$\exp(\beta)$	Sign.	95% interval spolehlivosti		$\exp(\beta)$	Sign.	95% interval spolehlivosti	
Věk matky								
–19 vs. 25–29	1,25	***	1,16	1,34	3,66	***	3,39	3,95
20–24 vs. 25–29	0,70	***	0,66	0,75	1,33	***	1,28	1,39
30–34 vs. 25–29	1,70	***	1,57	1,83	1,51	***	1,43	1,59
35–39 vs. 25–29	2,49	***	2,26	2,74	2,11	***	1,95	2,29
40+ vs. 25–29	3,48	***	2,86	4,25	2,17	***	1,82	2,59
Vzdělání matky								
základní vs. střední s maturitou	8,09	***	7,62	8,58	7,00	***	6,64	7,39
střední bez maturity vs. střední s maturitou	1,89	***	1,79	2,00	1,96	***	1,89	2,05
vysokoškolské vs. střední s maturitou	0,70	***	0,62	0,78	0,56	***	0,51	0,60
Pořadí narození								
1. pořadí vs. 2. pořadí	2,83	***	2,68	3,00	2,17	***	2,08	2,27
3+ pořadí vs. 2. pořadí	1,15	***	1,07	1,24	1,31	***	1,24	1,39
Porodní hmotnost								
nízká vs. normální	1,89	***	1,77	2,03	1,31	***	1,23	1,40
Vitalita								
mrtvě narozené vs. živě narozené	1,03		0,80	1,33	1,06		0,78	1,42
Počet pozorování	131 094				91 169			
Nagelkerkeho koeficient	0,17				0,20			
Podíl úspěšně zařazených případů (%)	91,4				80,0			

Poznámky: *** značí $p < 0,001$; statisticky nevýznamná vitalita; Nagelkerkeho koeficient udává procento variability v datech; podíl úspěšně zařazených případů udává kolik procent bylo klasifikováno správně

Zdroj dat: ČSÚ, soubor individuálních anonymizovaných záznamů o narozených, 1990, 2000; vlastní zpracování

Tab. 3 – Poměry šancí ($\exp(\beta)$), že se dítě narodí mimo manželství u vybraných nezávislých proměnných, Česko, 2010

nezávislá proměnná	2010			
	$\exp(\beta)$	Sign.	95% interval spolehlivosti	
Věk matky				
–19 vs. 25–29	6,11	***	5,33	7,01
20–24 vs. 25–29	2,11	***	2,02	2,20
30–34 vs. 25–29	1,01		0,98	1,04
35–39 vs. 25–29	1,45	***	1,39	1,51
40+ vs. 25–29	1,84	***	1,67	2,02
Vzdělání matky				
základní vs. střední s maturitou	4,88	***	4,63	5,13
střední bez maturity vs. střední s maturitou	1,99	***	1,92	2,05
vysokoškolské vs. střední s maturitou	0,53	***	0,51	0,55
nezjištěno vs. střední s maturitou	1,17	***	1,09	1,25
Pořadí narození				
1. pořadí vs. 2. pořadí	2,69	***	2,61	2,77
3+ pořadí vs. 2. pořadí	0,96		0,92	1,01
Porodní hmotnost				
nízká vs. normální	1,06	**	1,02	1,11
Vitalita				
mrtvě narozené vs. živě narozené	0,78		0,60	1,01
Počet pozorování	117446			
Nagelkerkeho koeficient	0,22			
Podíl úspěšně zařazených případů (%)	69,3			

Poznámky: *** značí $p < 0,001$, ** značí $p < 0,05$; statisticky nevýznamný věk matky 30–34 let, 3+ pořadí a vitalita; Nagelkerkeho koeficient udává procento variability v datech; podíl úspěšně zařazených případů udává kolik procent bylo klasifikováno správně

Zdroj dat: ČSÚ, soubor individuálních anonymizovaných záznamů o narozených, 2010; vlastní zpracování

Tab. 4 – Poměry šancí ($\exp(\beta)$), že se živé dítě narodí mimo manželství u vybraných nezávislých proměnných, Česko, 2019

nezávislá proměnná	2019			
	$\exp(\beta)$	Sign.	95% interval spolehlivosti	
Věk matky				
–19 vs. 25–29	5,69	***	4,72	6,86
20–24 vs. 25–29	1,15	***	1,57	1,73
30–34 vs. 25–29	0,95	***	0,92	0,98
35–39 vs. 25–29	1,26	***	1,21	1,31
40+ vs. 25–29	1,63	***	1,53	1,74
Vzdělání matky				
základní vs. střední s maturitou	3,79	***	3,57	4,02
střední bez maturity vs. střední s maturitou	1,89	***	1,81	1,97
vysokoškolské vs. střední s maturitou	0,44	***	0,42	0,45
nezjištěno vs. střední s maturitou	0,77	***	0,74	0,80
Pořadí narození				
1. pořadí vs. 2. pořadí	2,24	***	2,17	2,30
3+ pořadí vs. 2. pořadí	0,75	***	0,72	0,78
Porodní hmotnost				
nízká vs. normální	1,15	***	1,10	1,20
Počet pozorování	112 633			
Nagelkerkeho koeficient	0,19			
Podíl úspěšně zařazených případů (%)	65,6			

Poznámky: *** značí $p < 0,001$; živě narození; Nagelkerkeho koeficient udává procento variability v datech; podíl úspěšně zařazených případů udává kolik procent bylo klasifikováno správně

Zdroj dat: ČSÚ, soubor individuálních anonymizovaných záznamů o narozených, 2019; vlastní zpracování

Kapitola 6

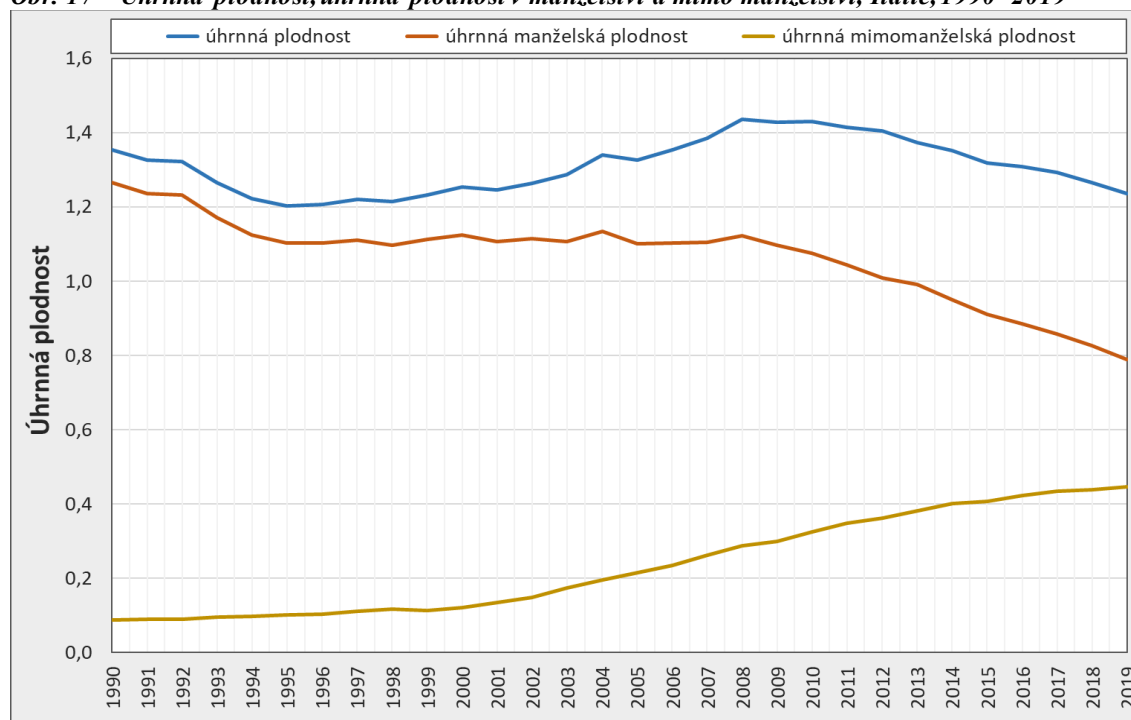
Analýza mimomanželské plodnosti v Itálii a Japonsku

Následující kapitola analyzuje mimomanželskou plodnost v Itálii a Japonsku. Vedle demografické analýzy dostupných dat pojednává také o socioekonomickém pozadí mimomanželské plodnosti v těchto zemích. První podkapitola je věnována Itálii, druhá pak Japonsku.

6.1 Itálie

Itálie je jednou z vyspělých zemí, která je typická dlouhodobě nízkou úrovní plodnosti (viz obr. 17). Stejně tak je často vnímána jako země, která má v evropském kontextu poměrně nízký podíl dětí rodících se mimo manželství. Obě domněnky částečně dokládají hodnoty úhrnných plodností zobrazené na obrázku 17. Celková úhrnná plodnost ukazuje, že se v Itálii dlouhodobě průměrně rodí jedné ženě během jejího reprodukčního období méně než 1,43 dítěte. Právě hodnota úhrnné plodnosti 1,43 z roku 2008 je maximální dosaženou hodnotou v Itálii během studovaného období. Ve většině zbylých let se úhrnná plodnost spíše přibližovala hodnotě 1,3, která je označována jako lowest-low fertility (Sobotka, 2011). V obdobích let 1993–2003 a 2018–2019 byla úhrnná plodnost italských žen dokonce nižší než 1,3. Po celé období podstatnou část úhrnné plodnosti tvořila úhrnná manželská plodnost, která však kontinuálně klesala ku prospěchu nárůstu úhrnné mimomanželské plodnosti. Ve výsledku při srovnání po čátečního a koncového roku intervalu 1990–2019, se úhrnná manželská plodnost snížila z 1,27 na 0,79, kdežto úhrnná mimomanželská plodnost vzrostla z velice nízké hodnoty 0,09 v roce na 0,45. K výraznějšímu nárůstu hodnot úhrnné mimomanželské plodnosti došlo především až po roce 2000, kdy se mezi lety 2000 a 2019 zvýšila 3,7krát.

Obr. 17 – Úhrnná plodnost, úhrnná plodnost v manželství a mimo manželství, Itálie, 1990–2019

Poznámka: počítáno na základě redukovanych měr, živě narození

Zdroje dat: Eurostat, 2021a, Eurostat 2021b; vlastní zpracování

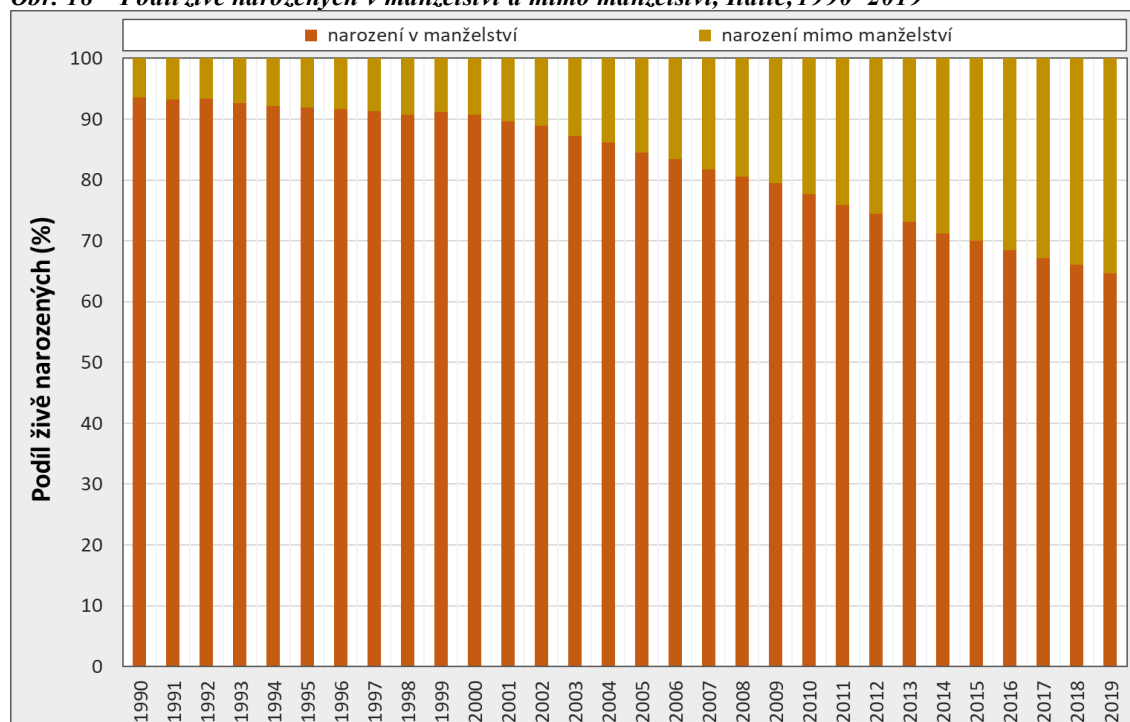
Chování italské populace je velmi vázáno na tradice a kulturní prostředí, jež mají vliv mimo jiné právě na plodnost italských žen. Je ale nutné podotknout, že zvyky a tradice jsou v Itálii velice regionálně odlišné. Stejně tak i ostatní sféry života. Regionální srovnání severních a jižních provincií Itálie v některých aspektech spíše připomíná srovnání dvou odlišných států. Zatímco severní, ekonomicky velmi silné, provincie se přibližují zemím západní Evropy, tak chování obyvatel jižních provincií je profilováno jinými směry. Zřetelně je tento rozdíl patrný také v reprodukčním chování, kdy je mnohem vyšší zastoupení kohabitací a mimomanželsky narozených dětí v severních provinciích Itálie. Rozšíření nových forem rodinného chování se však týká také zbylých částí Itálie (Vignoli a Salvini, 2014).

V italské populaci probíhá v posledních letech proces sekularizace, avšak i přesto hraje církev a katolická morálka důležitou roli v životech Italů. Vysoký podíl věřících obyvatel je jedním z vysvětlujících faktorů nižší úrovně mimomanželské plodnosti než jaká je zaznamenána ve většině ostatních zemí Evropy. Převaha a preference rození dětí v manželství je stále jasně patrná, a to i přes postupné přibližování postavení kohabitací a manželského soužití (Di Giulio et al., 2019). Náboženství úzce spjaté s obecně přijímanými normami, morálkou a celkovým společenským klimatem je tak jedním z hlavních faktorů ovlivňujících reprodukční chování v Itálii. Církevní sňatek a chování dle katolické morálky je stále velice zásadním aspektem rodinného chování Italů (Perelli-Harris et al., 2014), a to i pro osoby bez vyznání, na které je také vyvíjen tlak náboženskými tradicemi (Vignoli a Salvini, 2014). Dle Di Giulio et al. (2019) nelze proměnu reprodukčního chování vysvětlovat pomocí myšlenek teorie druhého demografického přechodu, ale spíše za pomoci popisu změn vázaných na kulturní prostředí, které je také ovlivněno náboženstvím.

Změny v reprodukčním chování se začaly projevovat již v 80. letech 20. století. Vyústily v nový reprodukční model odlišný od většiny zbylých zemí, který byl typický nízkou úhrnnou plodností, vysokým průměrným věkem při narození dítěte a při sňatku a zároveň nízkým podílem mimomanželského soužití a mimomanželsky narozených dětí (Castiglioni a Dalla Zuanna, 1994, 2008). Počet nesezdaných soužití výrazněji narůstal teprve po roce 2000, kdy jejich podíl dosáhl hodnoty, která byla například ve zemích severní Evropy zaznamenána téměř o čtyři desetiletí dříve (Thomson et al., 2019). Silné postavení instituce manželství v Itálii dokládá také nízká rozvodovost.

Z výše zmíněného vyvstávají důvody, proč je intenzita mimomanželské plodnosti v Itálii proti většině evropských zemí stále nízká. Avšak při pominutí mezinárodního srovnání již není nárůst podílu mimomanželsky narozených dětí tak nevýrazný. Naopak lze v Itálii především po roce 2000 pozorovat znatelný nárůst podílu mimomanželsky živě narozených dětí, který navázal na pozvolný růst v 90. letech 20. století (viz obr. 18). Teprve v roce 2001 překonal podíl mimomanželsky živě narozených dětí v Itálii hranici 10 %. Od té doby se do roku 2019 3,4krát zvýšil na koncových 34,4 %.

Obr. 18 – Podíl živě narozených v manželství a mimo manželství, Itálie, 1990–2019

Poznámky: v letech 1999–2012 zahrnují původní data také kategorii unknown, do které spadají všechny živě narozené děti matkám, jejichž rodinný stav nebyl uveden, kategorie unknown není v grafu zahrnuta

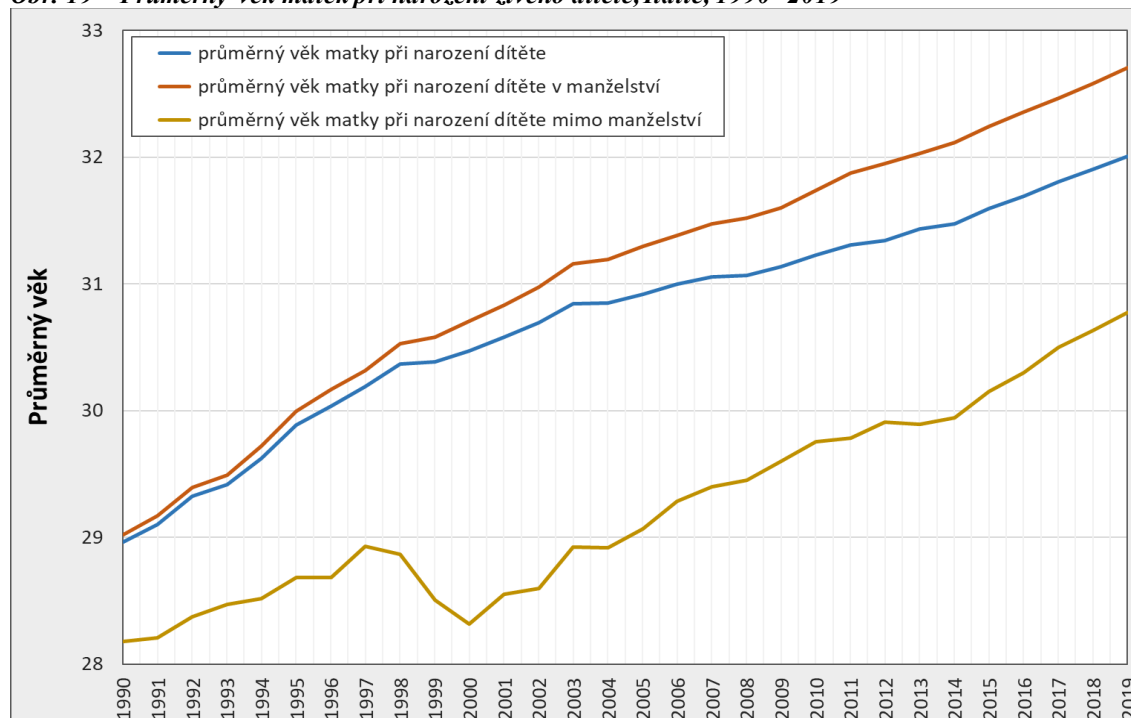
Zdroj dat: Eurostat 2021a; vlastní zpracování

Dalšími znaky, kterými se vyznačuje demografické chování italské populace jsou vyšší věk při vstupu do manželství a také vyšší průměrný věk žen při narození dítěte. Oba znaky souvisejí s fenoménem typickým pro jihoevropské země, kdy mladí lidé po dosažení dospělosti setrvávají v domě svých rodičů. Dle dat Eurostatu za rok 2019 (Eurostat, 2020) sdílelo téměř 50 % Italů ve věku 25–34 let domov se svými rodiči. Pro porovnání v Česku bylo takových osob v témže roce necelých 30 % (Eurostat, 2020). Důvodů, proč se mladí lidé neosamostatní dříve, je hned několik. Castiglioni a Dalla Zuanna (2008) tento fenomén přičítají materiálním

omezením. Nedostatečný počet bytů, nezaměstnanost a nedostatečná finanční podpora mladých lidí státem vedou k materiálním omezením, která staví překážky v cestě za nezávislým způsobem života mladých Italů. Autoři upozorňují na regionální paradox, kdy nejvíce mladých lidí sdílí domov se svými rodiči v severních provinciích Itálie, kde je nezaměstnanost a s ní spojená ekonomická nejistota nejnižší. Dalším vlivným faktorem je vzdělání, které odsouvá odchod z domácnosti rodičů do vyššího věku. Dle autorů Perelli-Harris et al. (2010) a Mack (2017) je v Itálii mimomanželská plodnost asociována spíše se ženami, které dosáhly vyššího stupně vzdělání, čímž se Itálie odlišuje od většiny evropských zemí. V neposlední řadě jsou to samotné rodinné vztahy, které spojují mladé Italy a jejich rodiče. Vliv rodičů na výběr partnera a také jejich častá finanční pomoc vázaná na vstup do manželství, staví překážky nesezdanému soužití před uzavřením sňatku (Castiglioni a Dalla Zuanna, 2008). Nárůst počtu kohabitací je dle Perelli-Harris et al. (2014) převážně díky párům, které chtějí otestovat funkčnost svého soužití před vstupem do manželství, a ne díky těm, kteří kohabitaci preferují jako dlouhodobou možnost fungování partnerského vztahu.

Odsun mateřství do vyššího věku demonstruje průměrný věk matky při narození živého dítěte, který byl již v 90. letech 20. století poměrně vysoký (viz obr. 19). V roce 1990 dosahoval hodnoty téměř 29 let a následně po celé období stoupal na konečných 32 let v roce 2019. Po celé období byl převyšován průměrným věkem matky při narození živého dítěte v manželství, jehož hodnota se zvýšila až na 32,7 let. Nejnižších hodnot ze všech zobrazených křivek na obrázku 19 dosáhl průměrný věk matky při narození živého dítěte mimo manželství, který se v porovnání se zbylými průměrnými věky zvýšil nejméně, a to o 2,6 roku z věku 28,2 let na 30,8 let.

Obr. 19 – Průměrný věk matek při narození živého dítěte, Itálie, 1990–2019

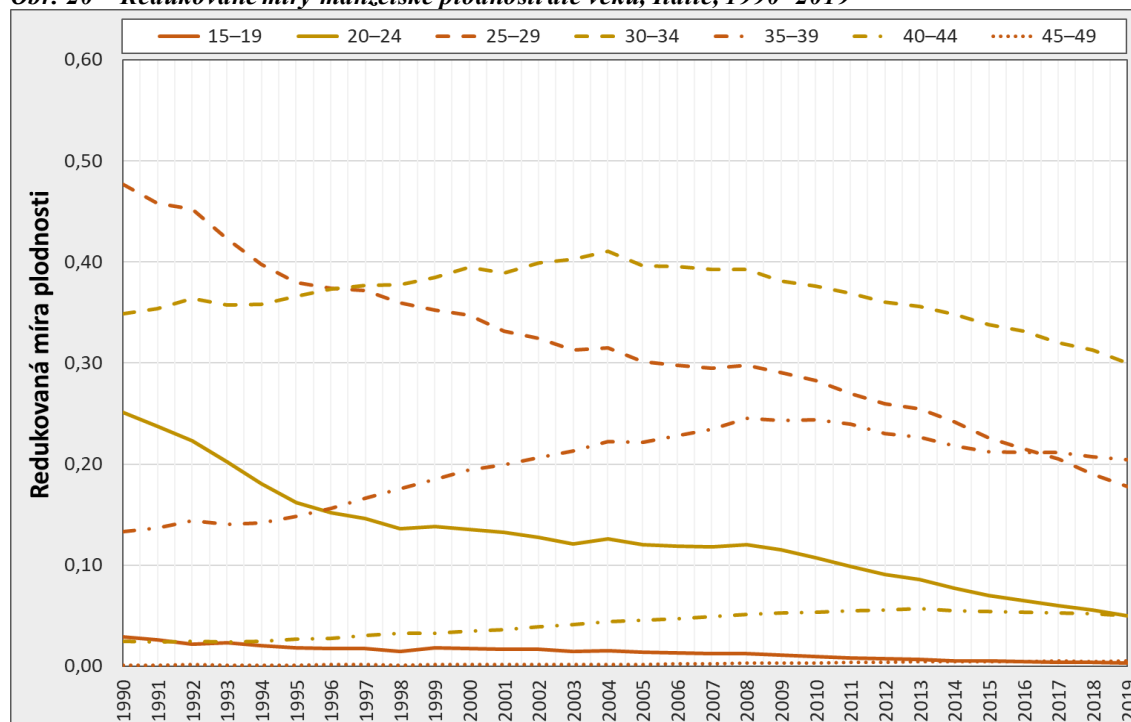

Poznámky: počítáno na základě redukováných měr, živě narození; statistika živě narozených dětí mimo manželství obsahuje mezi lety 1990 a 1998 také kategorii unknown, která zahrnuje děti živě narozené mimo manželství ženám, jejichž věk není znám

Zdroje dat: Eurostat, 2021a, 2021b; vlastní zpracování

Věkovou strukturu matek zobrazují také redukované míry manželské a mimomanželské plodnosti dle věku (viz obr. 20 a 21), přičemž z obou ukazatelů je patrné, že italské ženy skutečně realizují svoje mateřské plány spíše ve vyšších věcích. U živě narozených v manželství po většinu zkoumaného období převažují ženy ve věku vyšším než 25 let (viz obr. 20). Na počátku 90. let 20. století to byly ženy spadající do věkové skupiny 25–29 let, které měly nejvyšší intenzitu plodnosti. Následně však hodnoty redukovaných měr v této věkové kategorii kontinuálně klesaly. Od roku 1996 jim pomyslné prvenství přebraly ženy ve věku 30–34 let, které měly nejvyšší intenzity plodnosti až do koncového roku 2019. Po celé období také stoupaly redukované míry plodnosti vdaných žen ve věcích vyšším než 35 let. Skupina žen ve věcích 35–39 let se od roku 2017 stala věkovou kategorií s druhou nejvyšší redukovanou mírou manželské plodnosti. Redukovaná míra manželské plodnosti ve věku 40–44 let se také zvýšila a v roce 2019 se dokonce vyšplhala na podobnou hodnotu, jakou se vyznačovaly ženy ve výrazně mladší věkové skupině 20–24 let.

Obr. 20 – Redukované míry manželské plodnosti dle věku, Itálie, 1990–2019

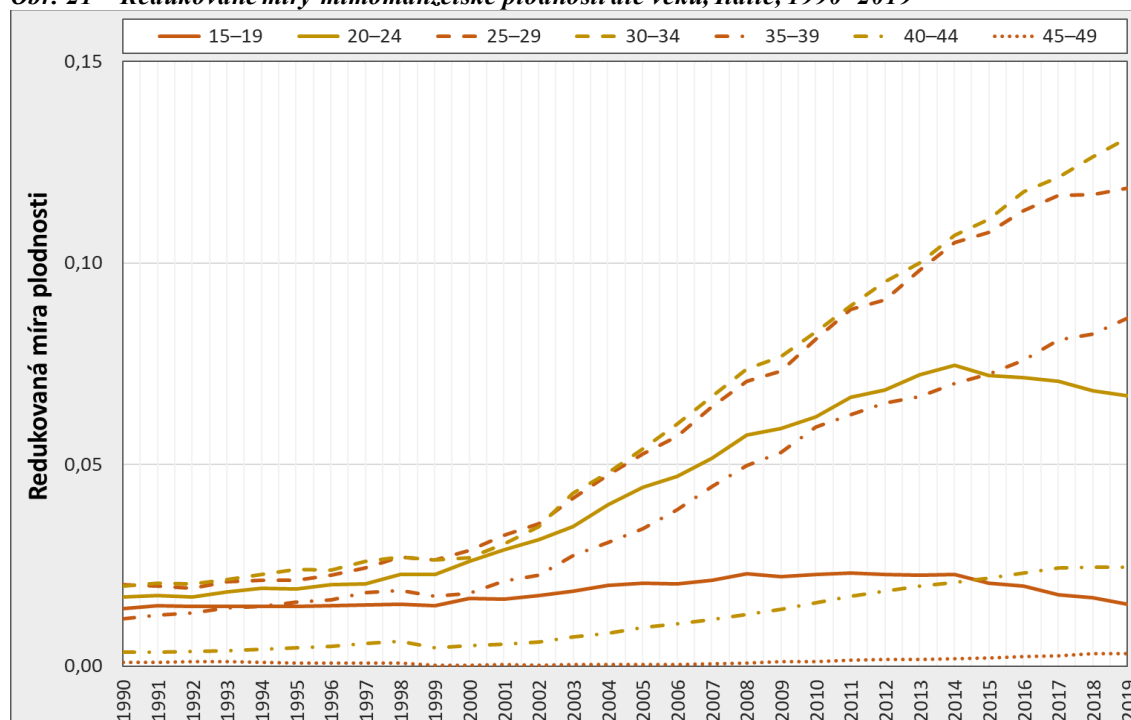

Poznámky: redukované míry, živě narození

Zdroje dat: Eurostat, 2021a, 2021b; vlastní zpracování

Vývoj redukovaných měr mimomanželské plodnosti dle věku má společný rys nárůstu hodnot u všech věkových skupin mezi lety 1990 a 2019 (viz obr. 21). U většiny věkových skupin se jednalo o nárůst pozvolný a kontinuální. Výjimkou byly pouze dvě nejmladší věkové skupiny žen ve věku 15–19 a 20–24 let, jejichž redukované míry mimomanželské plodnosti dosáhly maxima shodně v roce 2014 a následně mírně klesaly. Téměř po celé období byly nejvyšší intenzity mimomanželské plodnosti u žen ve věku 30–34 let, a to spolu se skupinou žen ve věku 25–29 let, které vykazovaly obdobné hodnoty. Narostly také intenzity mimomanželské plodnosti u žen ve věku 35 let a vyšším.

Obr. 21 – Redukované míry mimomanželské plodnosti dle věku, Itálie, 1990–2019

Poznámky: redukované míry, živě narození

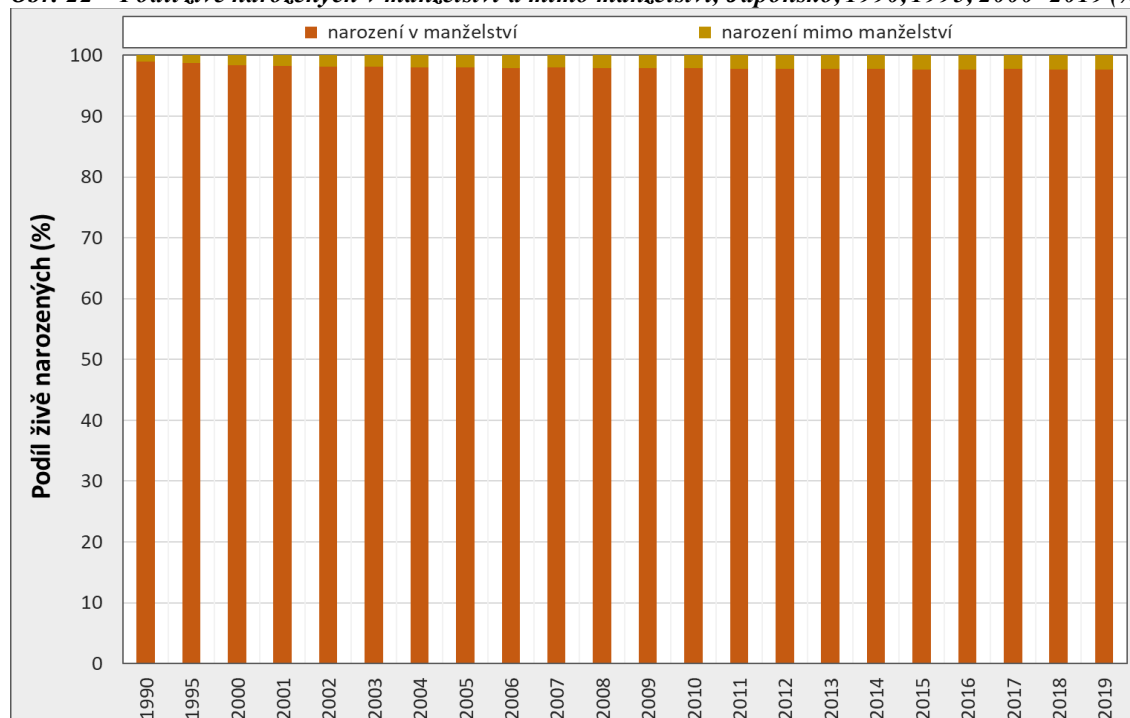
Zdroje dat: Eurostat, 2021a, 2021b; vlastní zpracování

6.2 Japonsko

Pokud bychom měli jmenovat jednu ze zemí světa, která vyniká nízkým podílem dětí narozených mimo manželství, tak by jistě mezi prvními jmenovanými figurovalo právě Japonsko. Vzhledem k tomu, že se jedná o vyspělou a vysoce industrializovanou zemi, je nízká mimomanželská plodnost skutečně ojedinělým jevem ve srovnání s ostatními vyspělými zeměmi. Podobně nízký podíl mimomanželsky narozených dětí lze hledat už jen v dalším východoasijské zemi, a to v Jižní Koreji, která se pyšní prvenstvím v pořadí zemí s nejnižší mimomanželskou plodností na světě (Fukuda, 2020).

Podíl živě narozených mimo manželství ze všech živě narozených není v Japonsku příliš proměnlivý. Po celé zkoumané období se podíl pohyboval v rozmezí 1 a 2,3 % (viz obr. 22). Podobně stabilní vývoj lze u mimomanželské plodnosti v Japonsku sledovat již od 60. let 20. století. To je možným důvodem toho, že mimomanželská plodnost není hlavním tématem spojovaným s populačním vývojem v Japonsku a není jí příliš věnován prostor v odborné literatuře. Mnohem větší pozornost je věnována nízké celkové plodnosti, která je jednou z charakteristik populačního vývoje Japonska v posledních desetiletích.

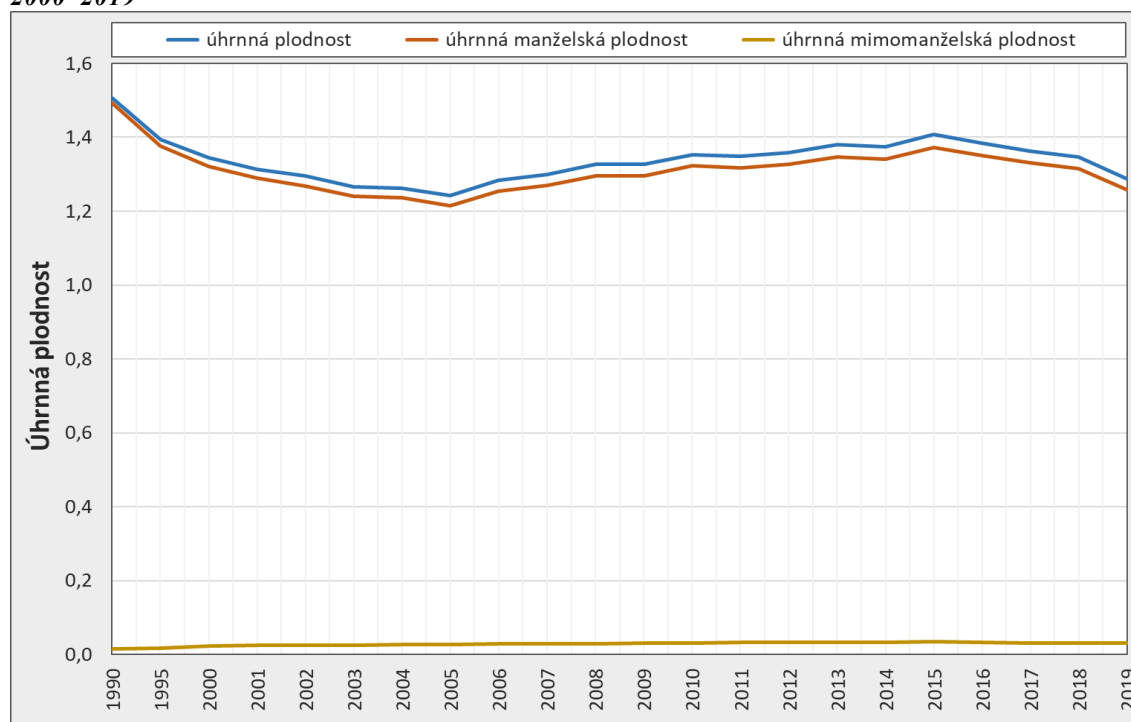
Obr. 22 – Podíl živě narozených v manželství a mimo manželství, Japonsko, 1990, 1995, 2000–2019 (%)

Zdroje dat: e-Stat 2010, 2020; vlastní zpracování

Hodnota úhrnné plodnosti v Japonsku patří k těm nejnižším na světě. S ohledem na omezená data je na obr. 23 zobrazena úhrnná plodnost a úhrnná plodnost dle legitimacy živě narozených pouze v roce 1990 a 1995 a následně v období let 2000–2019. Hodnota úhrnné plodnosti počátkem 90. let 20. století klesla pod hodnotu 1,5, kde se následně stabilně pohybovala až do roku 2019 (viz obr. 23). To, že se její hodnota pohybuje hluboko pod hladinou prosté reprodukce, spolu s vysokou nadějí dožití Japonců, dělá z Japonska jednu z nejvíce stárnoucích populací světa. Z obrázku 23 je patrné, že je vývoj úhrnné plodnosti vázán především na úhrnnou manželskou plodnost. Hodnoty těchto ukazatelů se v zobrazených letech téměř rovnají a pohybují se přibližně mezi 1,24 a 1,40 živě narozených dětí japonským ženám v reprodukčním období.

Obr. 23 – Úhrnná plodnost, úhrnná plodnost v manželství a mimo manželství, Japonsko, 1990, 1995, 2000–2019

Poznámka: počítáno na základě redukovanych měr, živě narození

Zdroje dat: e-Stat 2010, 2019, 2020, 2021; vlastní zpracování

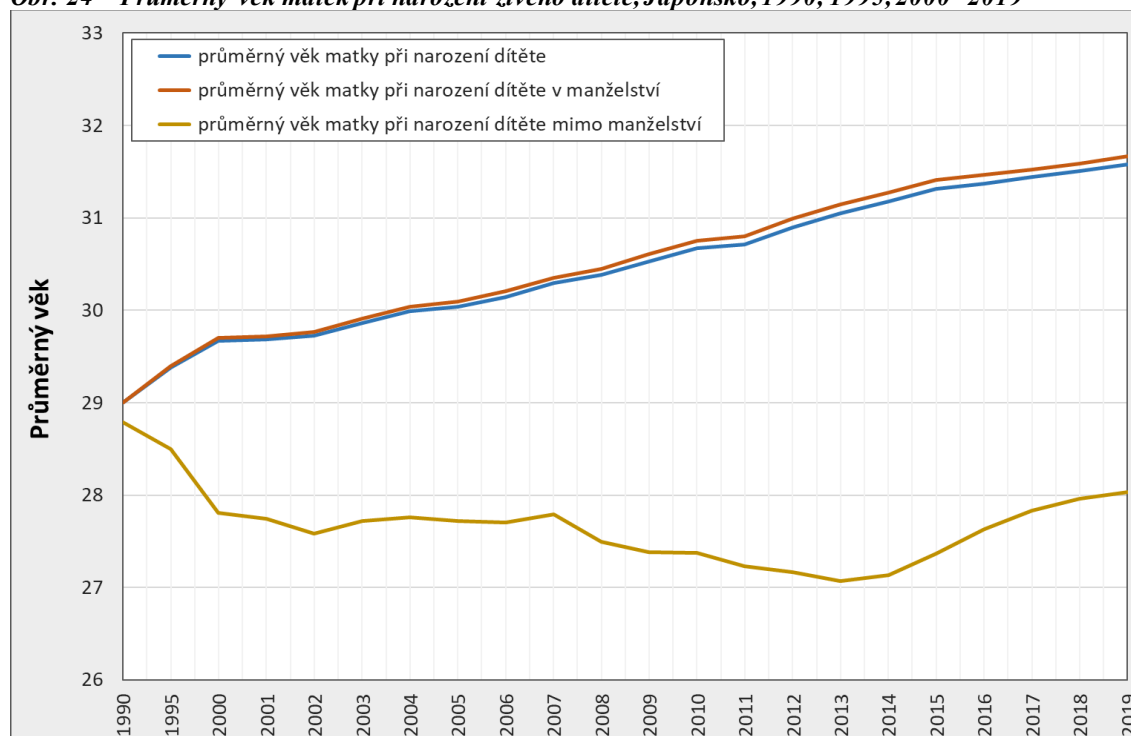
Důvodů, proč je v Japonsku plození dětí spojováno téměř výlučně s manželstvím, je dle autorů několik. Prvním, možná nejdůležitějším, je samotné nastavení a smýšlení japonské společnosti. Dle Fukuda et al. (2020) jsou mladí Japonci, a to především dívky, vychováni k tomu, aby svoje reprodukční plány realizovali výhradně v manželství. Narození dítěte mimo manželství je nejenom společensky, ale také individuálně nechtěná událost. Samotné japonské ženy považují otěhotnění a následný porod dítěte mimo manželství za rozporující se s vlastními morálními hodnotami (Hertog a Iwasaka, 2011). V případě nechtěného otěhotnění se tak většina žen rozhodne vstoupit do manželství, čímž je zapříčiněno vysoké procento předmanželských koncepcí. Podíl předmanželských koncepcí tak kontinuálně narůstá, a to především právě kvůli nezamýšleným těhotenstvím, která jsou pro japonské ženy impulsem pro vstup do manželství (Raymo et al., 2015). Důležitou roli v nárůstu počtu předmanželských koncepcí hrají antikoncepční metody, které nejsou v Japonsku například narozdíl od většiny evropských zemí tak rozšířeny. Přístupné jsou sice veškeré metody, ale rozšířené jsou především ty méně spolehlivé. Antikoncepční pilulka, která je obecně považována za více spolehlivou formu antikoncepce, si mezi japonskými ženami nezískala přílišnou oblibu (Raymo a Iwasaka, 2017).

Ani alternativní formy soužití nejsou v Japonsku příliš rozšířené. Vedle narůstajícího počtu kohabitací se vyskytují také tzv. common-law marriages (Fukuda, 2020), které jsou založeny na dohodě partnerů a v registrech jsou reflektovány jako manželské páry. V některých aspektech požívají dokonce podobná práva jako manželé. Výrazně se však liší v právech rodičovských. Při narození dítěte v common-law marriage jsou rodičovství a stejně tak i povinnost péče o děti uznány výhradně matce. Otcovství je uznáno pouze za předpokladu vznesení požadavku otcem, který tím vysloví zájem o péči o mimomanželsky narozené dítě. Z důvodů těchto překážek nejsou

common-law marriages příliš častou formou soužití pro výchovu dětí. Takovou formou soužití nejsou ani kohabitanice, jejichž funkcí zůstává otestování vztahu před vstupem do manželství, nikoliv plození dětí. Otěhotnění ženy je pak častým důvodem pro přechod z kohabitanice do manželství. Strach z nechtěného těhotenství je pro mnohé japonské ženy důvodem, proč se raději kohabitačním a podobným alternativním formám soužití spíše vyhýbají.

Stejně tak jako v Česku a Itálii, tak také v Japonsku je typickým rysem vývoje reprodukčního chování odsun plození dětí do vyššího věku. Kromě delší doby studia, která je interpretována jako důvod odsunu mateřství do vyššího věku ve většině vyspělých zemích, je to také touha po nezávislosti. Ačkoliv je Japonsko velice vyspělou zemí, tak je dle Fukudy et al. (2020) také silně genderově nevyrovnanou. Nerovnost se odráží především ve sféře soukromé, ve které stále přetrvává model muže jako živitele rodiny a ženy jako pečovatelky o domácnost. Nestejná dělba práce v péči o domácnost je pro mladé ženy podnětem pro odsunutí reprodukce do vyššího věku, a to z důvodů obav o svoje vlastní životní dráhy, které směřují jiným než rodinným směrem. Jasně se to projevuje na průměrném věku matek při narození živého dítěte, který je po celé studované období vyšší než 29 let (viz obr. 24). Vzhledem k tomu, že je v Japonsku silně provázána celková a manželská plodnost, tak se celkový průměrný věk matky při narození živého dítěte téměř shoduje s průměrným věkem matky při narození živého dítěte v manželství. Vyšší však zůstal průměrný věk vdaných matek. Jasně patrná je věková odlišnost žen majících dítě mimo manželství. Proti celkovému průměrnému věku matek, a tedy de facto i proti průměrnému věku vdaných žen při narození živého dítěte, byl průměrný věk matky při narození živého dítěte mimo manželství v průběhu let 1990–2019 nižší a rozdíl mezi nimi se během let dokonce zvyšoval.

Obr. 24 – Průměrný věk matek při narození živého dítěte, Japonsko, 1990, 1995, 2000–2019

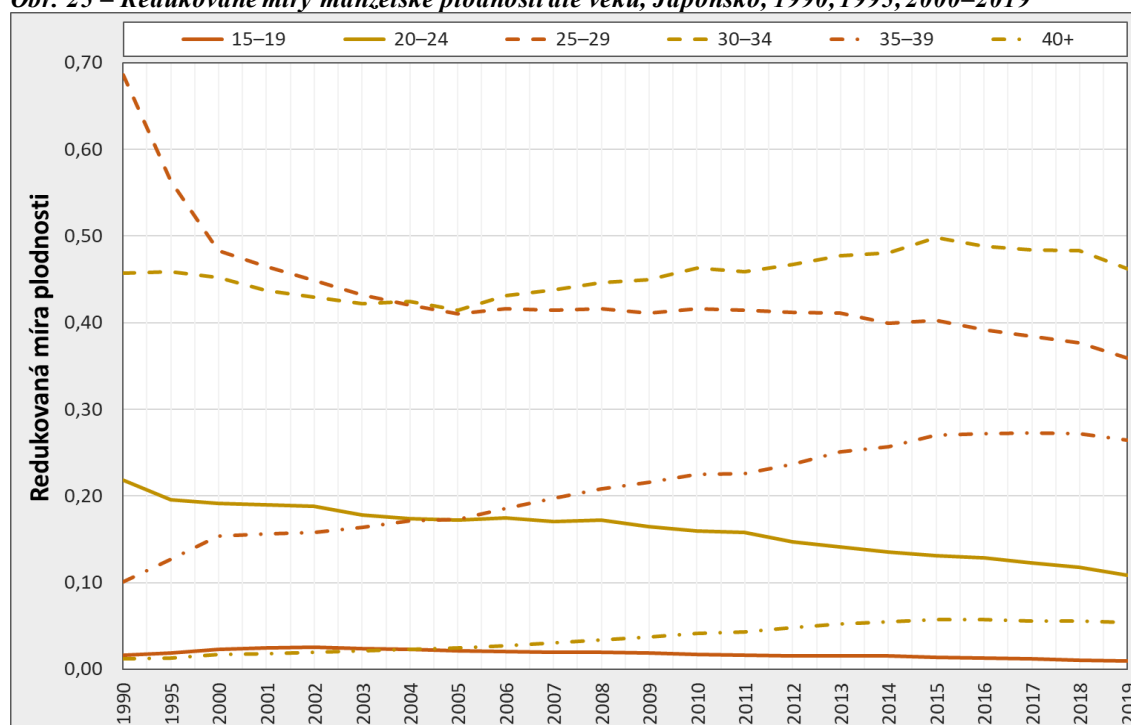

Poznámka: počítáno na základě redukovanych měř, živě narození

Zdroje dat: e-Stat 2010, 2019, 2020, 2021; vlastní zpracování

Zobrazené redukované míry manželské i mimomanželské plodnosti dle věku v letech 1990, 1995 a období let 2000–2019 (viz obr. 25 a 26) podporují často interpretovaný rys japonské plodnosti založený na zažitých a neměnicích se zvycích. Raymo a Iwasaka (2017) uvádějí, že časování formování rodiny a její následné uspořádání je pro velkou část japonské populace shodné a v průběhu let příliš neměnné. Tento názor dokládají redukované míry manželské plodnosti dle věku zobrazené na obrázku 25, které byly v období 1990–2019 relativně stabilní. Po celé období vykazovaly nejvyšší intenzitu manželské plodnosti ženy ve věkové skupině 30–34 let, které byly následovány skupinami 25–29 let a 35–39 let. U skupiny 20–24 let došlo k poklesu, u skupiny 40–44 let k mírnému nárůstu a u zbylých dvou skupin (15–19 let, 45–49 let) se hodnoty redukovaných měr manželské plodnosti téměř nezměnily.

Obr. 25 – Redukované míry manželské plodnosti dle věku, Japonsko, 1990, 1995, 2000–2019

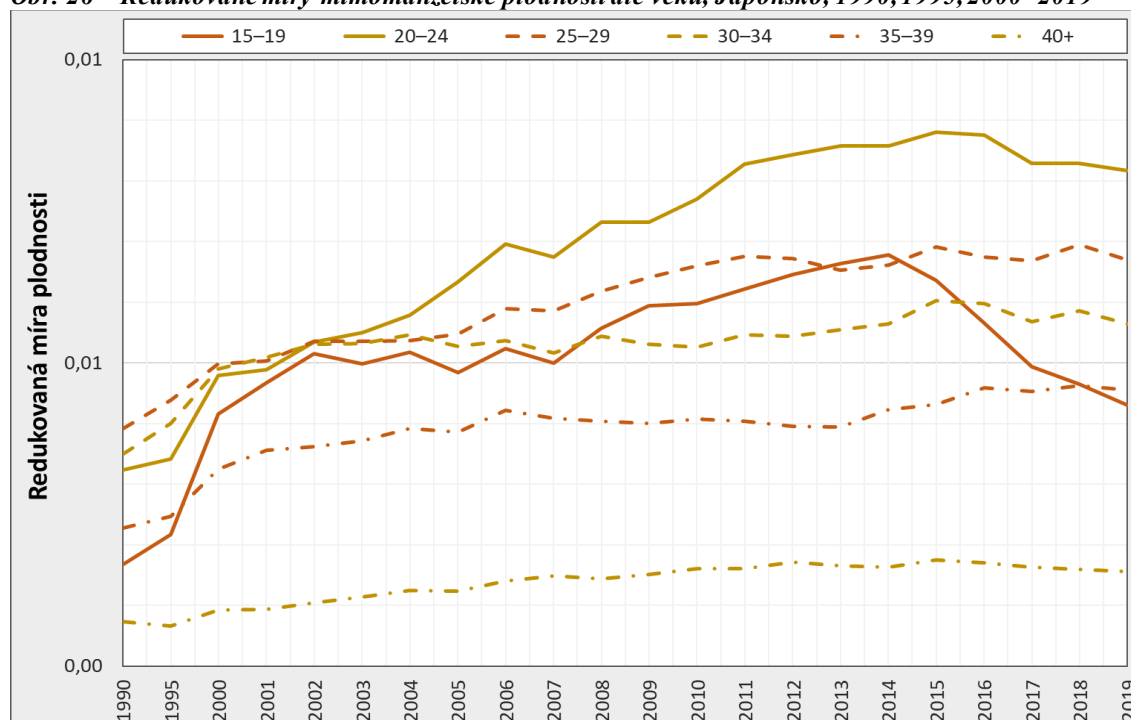

Poznámky: redukované míry, živě narození

Zdroje dat: e-Stat 2010, 2019, 2020, 2021; vlastní zpracování

K výrazným změnám nedošlo mezi v letech 1990, 1995 a období let 2000–2019 ani u mimomanželských redukovaných měr plodnosti dle věku, jejichž hodnoty jsou vzhledem k velice nízkému podílu mimomanželsky živě narozených dětí extrémně nízké a je nutné tento fakt brát při hodnocení v potaz. Z obrázku 26 vyplývá, že mimomanželská plodnost je v Japonsku záležitostí spíše mladších věkových skupin žen, a to s nejvyššími hodnotami u žen ve věku mezi ve věkových skupinách 20–24 let a 25–29 let. Naopak redukované míry mimomanželské plodnosti žen starších 35 let se po celé období skutečně blíží nule.

Obr. 26 – Redukované míry mimomanželské plodnosti dle věku, Japonsko, 1990, 1995, 2000–2019

Poznámky: redukované míry, živě narození

Zdroje dat: e-Stat 2010, 2019, 2020, 2021; vlastní zpracování

Předchozí zobrazené ukazatele tedy jasně poukazují na to, že už tak velice nízká mimomanželská plodnost v Japonsku je spíše záležitostí mladších žen. Vyšší podíl žen majících dítě mimo manželství je u žen s nižším stupněm dosaženého vzdělání, které také častěji žijí v kohabitaci (Raymo a Iwasaka, 2017). Fukuda (2020) navíc uvádí, že vysokoškolsky vzdělané ženy mají v Japonsku lepší postavení na sňatkovém trhu, a tudíž na rozdíl od žen s nižším vzděláním vstupují do manželství častěji.

Kapitola 7

Analýza mimomanželské plodnosti – srovnání Česka, Itálie a Japonska

Následující kapitola srovnává výsledky analýzy plodnosti, která byla v předchozích kapitolách provedena pro Česko, Itálii a Japonsko. První podkapitola srovnává výsledné hodnoty vybraných demografických ukazatelů ve všech analyzovaných zemích. Druhá podkapitola ukazuje výsledky dekompozice rozdílů úhrnných plodností v Česku a Itálii a Česku a Japonsku ve vybraných letech.

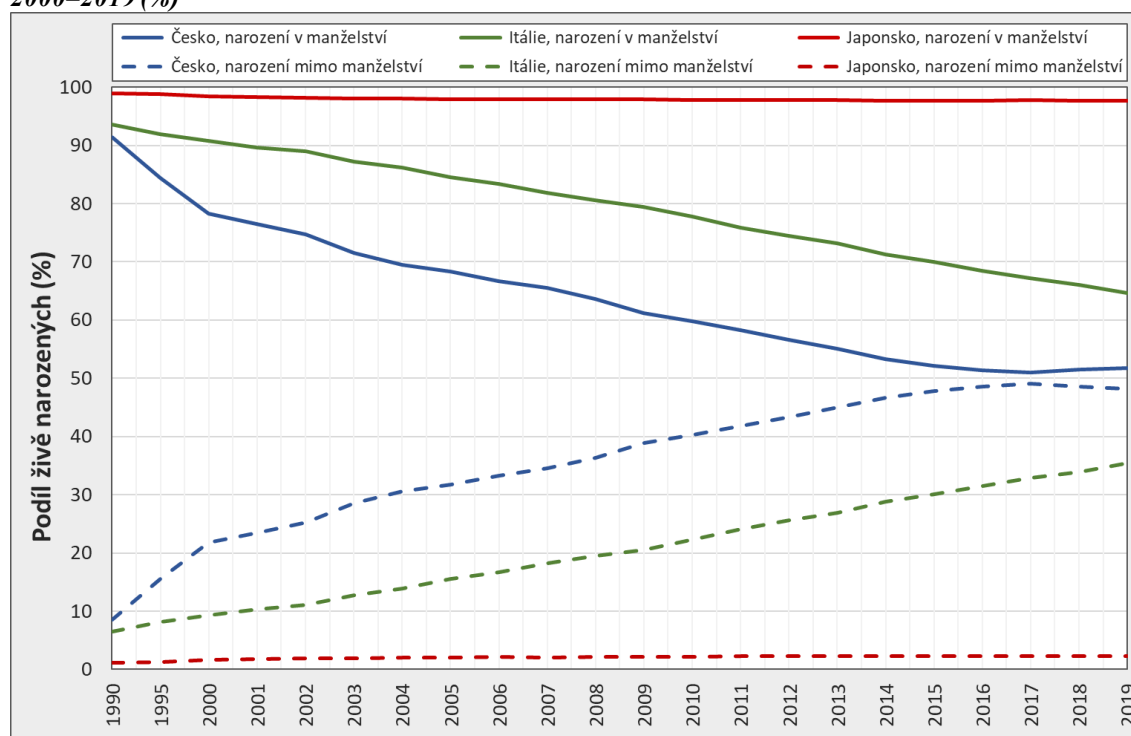
7.1 Srovnání ukazatelů plodnosti v Česku, Itálii a Japonsku

Již základní ukazatel podílu živě narozených dětí v manželství a mimo manželství napovídá, že se Česko, Itálie a Japonsko odlišují (viz obr. 27). Zajímavý je rozdílný vývoj, který byl zaznamenán v Česku a Itálii. V obou těchto zemích byl podíl živě narozených mimo manželství v roce 1990 relativně nízký a pohyboval se pod 10 % (8,6 % v Česku a 6,5 % v Itálii). Zatímco v Itálii zůstal podíl mimomanželsky živě narozených dětí pod hranicí 10 % po celá 90. léta 20. století, tak v Česku došlo již během tohoto desetiletí k více než zdvojnásobení podílu mimomanželsky živě narozených dětí. Z původního rozdílu necelých 2 % v roce 1990 se rozdíl mezi Českem a Itálií zvýšil na 12,5 % v roce 2000. Během druhého desetiletí studovaného období se podíly narozených v Česku i v Itálii přibližně zdvojnásobily, a to z 21,8 % na 40,3 % v Česku a z 9,2 % na 22,3 % v Itálii. Od roku 2010 výraznější nárůst podílu mimomanželsky živě narozených zaznamenala Itálie, kde se mezi lety 2010 a 2019 zvýšil podíl o 13,1 p. b., kdežto v Česku o pouhých 7,9 p. b. Lze tedy říct, že přestože byly v roce 1990 podíly mimomanželsky živě narozených v Česku a Itálii relativně podobné, tak v roce 2019 se již výrazně odlišovaly. Rozdíl podílu mezi Českem a Itálií v roce 2019 činil 12,8 %. Zásadní roli ve vývoji sehrály především odlišné přístupy italské populace k instituci manželství. Zatímco v Česku tato instituce u nemalé části populace ztratila svůj význam pro rození dětí, tak v Itálii svoje postavení díky kulturním zvyklostem natolik neztratila.

Vývoj podílů mimomanželsky živě narozených dětí byl v Japonsku na rozdíl od Česka a Itálie výrazně odlišný. Vzhledem k tomu, že se podíly narozených dle legitimacy téměř neproměnily,

lze pouze konstatovat, že si Japonsko dlouhodobě drží neměnné formy rodinného uspořádání s dominantním postavením manželských párů s dětmi.

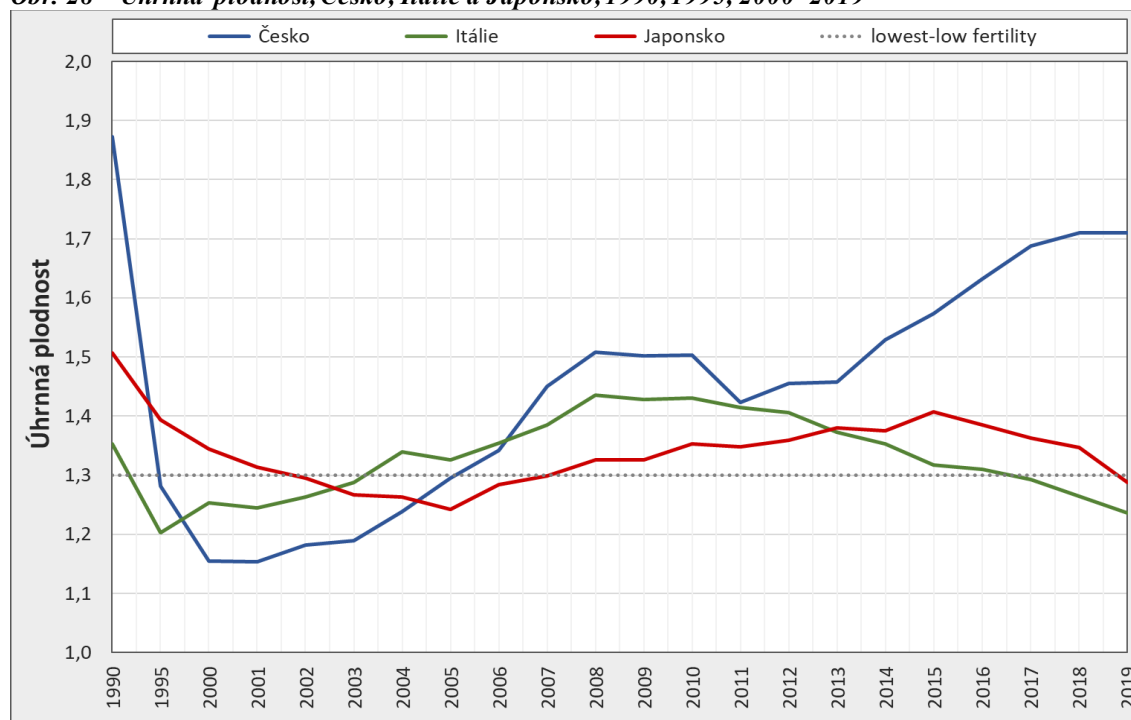
Obr. 27 – Podíl živě narozených v manželství a mimo manželství, Česko, Itálie, Japonsko, 1990, 1995, 2000–2019 (%)

Zdroje dat: ČSÚ, 2021a, 2021b, Eurostat 2021a, e-Stat, 2010, 2020; vlastní zpracování

Z obrázku 28 je patrné, že největšími výkyvy ve vývoji úhrnné plodnosti prošlo Česko. Během zkoumaného období se hodnoty úhrnné plodnosti v Česku propadly z původně nejvyšších hodnot na počátku 90. let 20. století na hodnoty nejnižší v letech 1996–2005, kdy byly pod hranici nazývanou jako *lowest-low fertility*. Od roku 2007 se Česko stalo opět zemí s nejvyšší hodnotou úhrnné plodnosti ze všech tří zobrazených zemí. Přestože Česko prošlo ve srovnání s Itálií a Japonskem největšími výkyvy hodnot úhrnné plodnosti, tak především díky růstu v posledních letech zkoumaného období se dostalo zpět na pomyslnou první pozici v průměrném počtu dětí narozených na jednu ženu během jejího reprodukčního období. Zatímco na křivce úhrnné plodnosti v Česku v 90. letech 20. století je parné kolísání v důsledku socioekonomických změn, tak křivky úhrnné plodnosti v Itálii a Japonsku mají znatelně stabilnější vývoj, kdy ani jedna z těchto zemí nezaznamenala tak výrazný pokles úhrnné plodnosti. Z toho lze soudit, že Česko jakožto nově formující se postsocialistický stát prošlo skutečně odlišným vývojem ve srovnání s ostatními vyspělými zeměmi, které jsou v této práci reprezentovány Itálií a Japonskem. Úhrnné plodnosti v Itálii a Japonsku byly po celé období relativně stabilní a pohybovaly se na nízkých hodnotách.

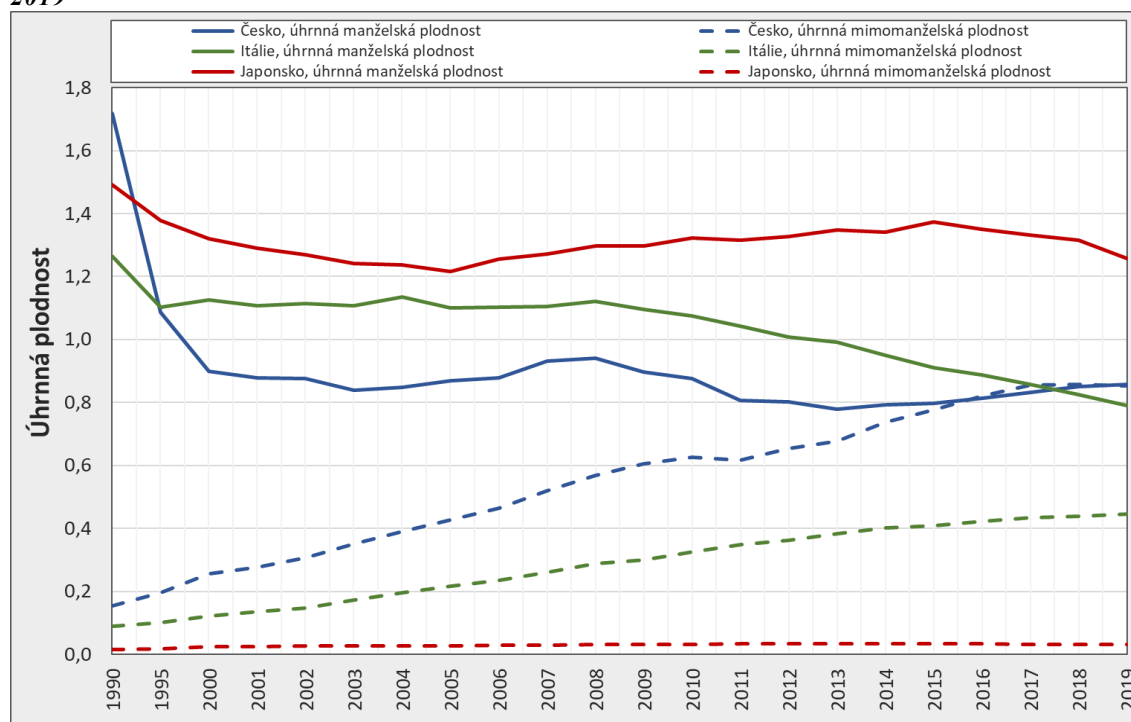
Obr. 28 – Úhrnná plodnost, Česko, Itálie a Japonsko, 1990, 1995, 2000–2019

Poznámky: živě narození

Zdroje dat: ČSÚ, 2021a, 2021b, Eurostat 2021a, 2021b, e-Stat 2010, 2019, 2020, 2021; vlastní zpracování

Na obrázku 29 je zobrazena úhrnná manželská a mimomanželská plodnost v Česku, Itálii a Japonsku. O vývoji mimomanželské plodnosti v Česku lze říci, že mezi lety 1990 a 2019 došlo k největší změně hodnot úhrnné mimomanželské plodnosti. Ty se v Česku stabilně zvyšovaly a na konci studovaného období se dokonce přiblížily úhrnné manželské plodnosti. Také v Itálii došlo k nárůstu úhrnné mimomanželské plodnosti. Ta však byla i přes kontinuální nárůst, a to především od roku 2000, stále nižší než úhrnná manželská plodnost. V Japonsku byla úhrnná mimomanželská plodnost, stejně tak jako předchozí ukazatele, během let 1990 a 2019 téměř neměnná.

Obr. 29 – Úhrnná manželská a mimomanželská plodnost, Česko, Itálie a Japonsko, 1990, 1995, 2000–2019

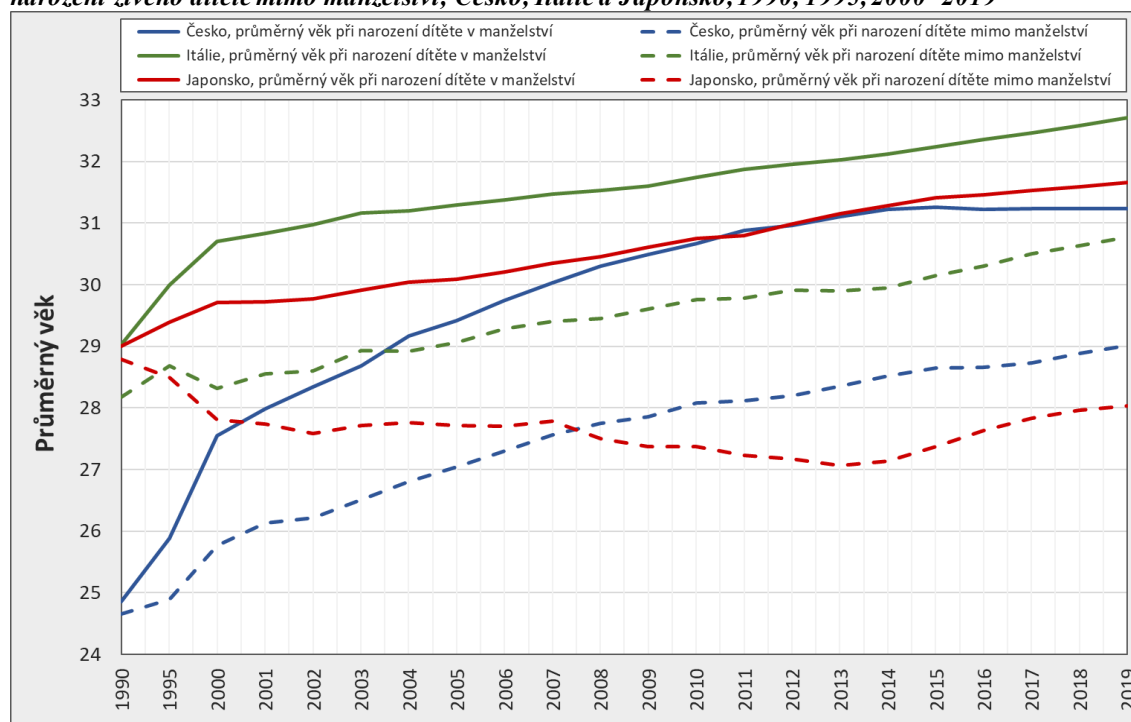
Poznámky: počítáno na základě redukovanych měr, živě narození

Zdroje dat: ČSÚ, 2021a, 2021b, Eurostat 2021a, 2021b, e-Stat 2010, 2019, 2020, 2021; vlastní zpracování

Odklad plodnosti do vyššího věku je trendem, který je společný všem studovaným zemím. České, italské i japonské ženy proměnily v posledních desetiletích svoje životní dráhy v tom smyslu, že se nejenom vlivem vlastních preferencí, ale také společenských okolností, rozhodly pro přesunutí reprodukce do vyšších věků.

Trend odkladu mateřství do vyššího věku je patrnější na hodnotách průměrných věků při narození živého dítěte v manželství, jejichž nárůst koresponduje se zvyšujícím se průměrným věkem vstupu do manželství ve všech třech zemích. Nejvyšší průměrný věk matky při narození živého dítěte v manželství vykazují po celé období italské ženy. Stejně tomu je také u průměrného věku matky při narození živého dítěte mimo manželství. Na počátku 90. let 20. století byl průměrný věk matek při narození dětí manželství i mimo manželství nejvýrazněji odlišný u českých žen, které byly při narození živého dítěte v manželství v roce 1990 v průměru o přibližně 4 roky mladší než italské a japonské ženy. Stejně tak při narození živého dítěte mimo manželství. Rozdíly v průměrném věku českých žen při narození živého dítěte se během let na rozdíl od žen italských a japonských snižovaly. V roce 2019 byly české ženy při narození dítěte v manželství v průměru o 1,5 roku mladší než italské ženy a o 0,4 roku mladší než japonské ženy. Také průměrný věk českých matek při narození živého dítěte mimo manželství se přiblížil hodnotám v Itálii a Japonsku. V roce 2019 byl o 1,8 roku nižší než u italských žen a dokonce o 1 rok vyšší než u japonských žen. Populace českých žen se tak v průměrném věku při narození živého dítěte v manželství a mimo manželství přiblížila zbylým analyzovaným zemím.

Obr. 30 – Průměrný věk matky při narození živého dítěte v manželství a průměrný věk matky při narození živého dítěte mimo manželství, Česko, Itálie a Japonsko, 1990, 1995, 2000–2019

Poznámka: počítáno na základě redukovanych měr, živě narození

Zdroje dat: ČSÚ, 2021a, 2021b, Eurostat 2021a, 2021b, e-Stat 2010, 2019, 2020, 2021; vlastní zpracování

7.2 Dekompozice rozdílů úhrnných plodností v Česku, Itálii a Japonsku

Za pomoci metody dekompozice jsou rozloženy rozdíly hodnot úhrnné plodnosti v Česku a Itálii v letech 2005 a 2019. Výsledky ukazují, že ať už je rozdíl mezi hodnotami úhrnné plodnosti jakkoliv velký, v obou případech je výrazný efekt mimomanželské plodnosti, který zvyšuje hodnotu úhrnné plodnosti v Česku proti hodnotě úhrnné plodnosti v Itálii.

V roce 2005 byl rozdíl mezi úhrnnou plodností v Česku a Itálii téměř zanedbatelný a činil pouhých -0,01 (viz tab. 5). Přesto lze z hodnot jednotlivých efektů vyvodit, že to byly efekty manželské a mimomanželské plodnosti, které nejvíce ovlivnily rozdíl úhrnné plodnosti v Česku a Itálii v roce 2005. Zatímco efekt mimomanželské plodnosti (0,22) působil proti zvyšování rozdílu úhrnné plodnosti v Česku a Itálii, tak efekt manželské plodnosti (-0,29) působil opačným směrem. Efekt struktury žen dle rodinného stavu byl proti zbylým dvěma efektům zanedbatelný (0,06).

Podobné výsledky lze vidět také při rozložení rozdílu úhrnných plodností v Česku a Itálii v roce 2019. Proti roku 2005 byl rozdíl mezi úhrnnými plodnostmi v Česku a Itálii výrazně vyšší, a to 0,47. Opět byl nejvýraznější efekt mimomanželské plodnosti působící na výsledný rozdíl úhrnných plodností. Vyšší efekt mimomanželské plodnosti (0,39) se nejvýrazněji podílel na vyšší hodnotě úhrnné plodnosti v Česku. Naopak efekt manželské plodnosti ztratil proti roku 2005 na síle a činil pouhých 0,05.

Tab. 5 – Rozklad rozdílu úhrnné plodnosti v Česku a Itálii v letech 2005 a 2019 na efekt změny ve struktuře žen dle rodinného stavu, efekt manželské plodnosti a efekt mimomanželské plodnosti, absolutní počty

	2005	2019
	absolutně	absolutně
Efekt struktury žen dle rodinného stavu	0,06	0,03
Efekt manželské plodnosti	-0,29	0,05
Efekt mimomanželské plodnosti	0,22	0,39
Součet efektů	-0,01	0,47
Úhrnná plodnost Česko	1,30	1,71
Úhrnná plodnost Itálie	1,31	1,24
Rozdíl Česko a Itálie	-0,01	0,47

Poznámka: živě narození

Zdroje dat: ČSÚ, 2021a, 2021b, Eurostat, 2021a, Demo-Geodemo, 2020a, 2020b; vlastní zpracování

Dekompozice je provedena také pro rozklad rozdílu úhrnné plodnosti v Česku a Japonsku v letech 2005 a 2019. Vzhledem k tomu, že struktura japonské populace dle věku a rodinného stavu je zjišťována pouze z populačního censu, tak je druhým analyzovaným rokem 2015, ve kterém proběhl v Japonsku poslední census publikující potřebná data.

Výsledky dekompozice rozdílu úhrnné plodnosti v Česku a Japonsku v letech 2005 a 2015 (viz tab. 6) ukazují, že hodnoty úhrnné plodnosti v Česku v daných letech byly vyšší především díky efektu mimomanželské plodnosti. Ten byl v roce 2005 0,41 a v roce 2015 dokonce 0,70. Naopak efekt manželské plodnosti působil ve prospěch úhrnné plodnosti v Japonsku, respektive působil proti zvyšování rozdílu mezi úhrnnou plodností v Česku a Japonsku v daných letech. Efekt manželské plodnosti činil v roce 2005 -0,44, v roce 2015 pak -0,31. Nejnižší byl v obou letech efekt struktury žen dle rodinného stavu, který v roce 2005 působil na zvyšování rozdílu (0,08), kdežto v roce 2015 působil proti zvyšování rozdílu (-0,23) mezi úhrnnou plodností v Česku a Japonsku.

Tab. 6 – Rozklad rozdílu úhrnné plodnosti v Česku a Japonsku v letech 2005 a 2015 na efekt změny ve struktuře žen dle rodinného stavu, efekt manželské plodnosti a efekt mimomanželské plodnosti, absolutní počty

	2005	2015
	absolutně	absolutně
Efekt struktury žen dle rodinného stavu	0,08	-0,23
Efekt manželské plodnosti	-0,44	-0,31
Efekt mimomanželské plodnosti	0,41	0,70
Součet efektů	0,05	0,17
Úhrnná plodnost Česko	1,30	1,57
Úhrnná plodnost Japonsko	1,24	1,41
Rozdíl Česko a Japonsko	0,05	0,17

Poznámky: živě narození

Zdroje dat: ČSÚ, 2021a, 2021b, e-Stat 2010, 2019, 2020; vlastní zpracování

Kapitola 8

Závěr

Nárůst mimomanželské plodnosti je jednou z nejvýraznějších demografických změn, která byla v posledních desetiletích zaznamenána ve většině vyspělých zemí světa. Stejně tak tomu bylo také v Česku, které v období velkých, a to nejenom demografických, změn v 90. letech 20. století zaznamenalo velký nárůst podílu dětí rodících se mimo manželství, který vyvolal diskuse o jeho příčinách. Část odborníků za nárůstem mimomanželské plodnosti hledala především změnu hodnot zastávaných českou populací. Další část autorů se přikláněla spíše k vysvětlení souvisejícím s ekonomickou a společenskou nestabilitou. Odpověď na první výzkumnou otázku, *zda měl nárůst mimomanželské plodnosti v Česku po roce 1990 spojitost se změnou hodnotového systému, nebo spíše s ekonomickými změnami*, není zcela jednoznačná. S odstupem času je možné současným pohledem říct, že lze nalézt podklady pro oba názorové směry, ačkoliv z výsledků analýzy dat spíše vyplývá spojitost mezi mimomanželskou plodností a ekonomickými vlivy.

Mezi lety 1990 a 2019 došlo v Česku k velkému nárůstu podílu mimomanželsky narozených dětí. Zatímco v roce 1990 tvořily mimomanželské děti pouhých 8,5 % všech živě narozených, v roce 2019 tomu bylo již 48,2 %. Česko tak zaznamenalo pozvolný kontinuální nárůst podílu živě narozených mimo manželství, který vyústil v téměř poloviční zastoupení mimomanželských dětí ze všech živě narozených v koncovém roce studovaného období. Z údajů o pořadí narozených vyplývá, že nejvíce narostl podíl dětí rodících se mimo manželství prvního pořadí, jež se zvýšil z 10,9 % v roce 1990 na 57,3 % v roce 2019. Děti prvního pořadí po celé období dominovaly u populace mimomanželsky živě narozených, kdežto u populace manželsky živě narozených to byly od roku 2005 děti druhého pořadí, které tvořily nejvyšší podíl manželsky živě narozených.

Dalším z hlavních rysů reprodukčního chování po roce 1990 byl odklad plodnosti do vyššího věku žen. Časování reprodukce žen bylo ovlivněno novými životními příležitostmi, které přišly spolu se socioekonomickými změnami. Nárůst průměrného věku žen při narození živého dítěte dokládá odklad mateřství do vyšších věků. Vlivem velké propojenosti celkové a manželské plodnosti, způsobené nižším podílem mimomanželsky narozených dětí, se především na počátku studovaného období průměrné věky matek při narození živého dítěte a při narození živého dítěte v manželství příliš nelišily a v roce 1990 se pohybovaly pod hranicí 25 let. Během následujících let se nejenom jednotlivé průměrné věky zvýšily, ale zvýšil se také rozdíl mezi nimi. V roce 2019 byl nejnižší ze všech zmíněných průměrný věk matky při narození živého dítěte mimo manželství,

který dosáhl hodnoty 29 let. Podobné rysy vývoje lze spatřit také u průměrných věků matek při narození živého dítěte dané legitimacy a pořadí. Po celé období byly v průměru nejmladší nevdané ženy, a to u všech pořadí živě narozených. Naopak nejstarší byly v průměru vdané ženy, a to také u všech pořadí živě narozených. Tyto poznatky částečně potvrzují druhou hypotézu definovanou v úvodu práce znějící: *Děti narozené mimo manželství se častěji rodily mladším ženám.* V tomto kontextu tomu tak opravdu bylo, jelikož ve všech zobrazených letech byly v průměru ženy při narození živého dítěte mimo manželství mladší než ženy při narození živého dítěte v manželství.

Česko zaznamenalo po roce 1990 výrazný propad úhrnné plodnosti, která se v období let 1995–2005 pohybovala dokonce pod hranicí 1,3, která značí velice nízkou plodnost. Především na počátku studovaného období byl propad hodnot úhrnné plodnosti doprovázen a kopírován propadem úhrnné manželské plodnosti. Pokles byl pozvolně kompenzován nárůstem úhrnné mimomanželské plodnosti pohybující se ke konci studovaného období již na podobných hodnotách jako úhrnná manželská plodnost. Při detailnějším pohledu na úhrnné plodnosti dle rodinného stavu matky vyplývá, že nejvyšší hodnoty úhrnných plodností mezi neprovdanými ženami vykazovaly svobodné ženy. Hodnoty úhrnných plodností rozvedených a ovdovělých žen se příliš neproměnily a stabilně se držely na nízkých hodnotách. Z tohoto pohledu lze potvrdit první hypotézu práce, která říká, že *mimomanželskou plodnost lze v Česku spojovat převážně se svobodnými ženami.* To, jaký efekt měly na změnu úhrnné plodnosti manželská a mimomanželská plodnost, ukazuje rozklad rozdílu úhrnné plodnosti mezi roky 1990 a 2019 pomocí metody dekompozice. Tato metoda pomáhá nalézt odpověď na třetí výzkumnou otázku, *zda přispěl nárůst mimomanželské plodnosti k nárůstu úhrnné plodnosti.* Efekty manželské a mimomanželské plodnosti byly oba kladné, a přispívající k růstu úhrnné plodnosti. Vyšší byl však při rozkladu úhrnných plodností v letech 1990 a 2019 efekt manželské plodnosti, který nejvíce přispěl k jejímu nárůstu. Vedle zmíněných efektů zobrazuje metoda dekompozice také efekt rodinného stavu, který působil proti růstu úhrnné plodnosti.

Analytická část práce zaměřená výhradně na Česko je zakončena detailním pohledem na populaci mimomanželsky narozených dětí za pomoci binární logistické regrese. Touto metodou konstruované modely pro roky 1990, 2000, 2010 a 2019 ukazují šance narodit se mimo manželství u jednotlivých kategorií nezávislých proměnných vůči referenčním kategoriím týchž nezávislých proměnných. Výsledky binární logistické regrese přináší odpovědi na hypotézy a výzkumné otázky definované v úvodu práce. Z hlediska věku vyplývá, že nejvyšší šance porodit dítě mimo manželství měly proti referenční kategorii 25–29 let velice mladé matky do 19 let věku, jejichž šance v průběhu zkoumaných let narůstaly. Z toho lze potvrdit hypotézu, že *děti narozené mimo manželství se častěji rodily mladším ženám,* jež je částečně potvrzena také průměrným věkem matky při narození živého dítěte mimo manželství, který byl ve všech zkoumaných letech nejnižší. Zařazením nejvyššího dosaženého vzdělání matky při porodu do modelů lze potvrdit hypotézu, že *v Česku lze mimomanželskou plodnost asociovat s nejvyšším dosaženým vzděláním matky.* Vzdělání v modelech skutečně signifikantně ukazuje, že šance porodit dítě mimo manželství byly pro jednotlivé vzdělanostní skupiny žen odlišné. Charakteristika nejvyššího dosaženého vzdělání ženy při porodu ukazuje, že proti ženám se středoškolským vzděláním s maturitou, které jsou referenční kategorií, měly nejvyšší šance

porodit dítě mimo manželství ženy se základním vzděláním. To je také odpovědí na druhou výzkumnou otázku, která se ptá, *zda byla v Česku vyšší šance porodit dítě mimo manželství ženou, která dosáhla nižšího stupně vzdělání*. Z konstruovaných modelů vyplývá, že to byly skutečně ženy se základním vzděláním, které měla vyšší šance porodit dítě mimo manželství. Naopak nižší šance měly ženy s vysokoškolským vzděláním, které spíše preferovaly rození dětí v manželství. S ohledem na pořadí narozených byly vyšší šance narodit se mimo manželství u dětí prvního pořadí než u dětí druhého pořadí. Prokázal se také vztah poukazující na to, že byla vyšší šance narodit se mimo manželství u dětí s nízkou porodní hmotností. Vzhledem k tomu, že je nízká porodní hmotnost v odborné literatuře asociována s vyšším rizikem mrtvorozenosti, je v modelech zkoumána také vitalita. Ta však neprokázala statisticky signifikantní výsledek při srovnání šancí dané vitality narodit se mimo manželství. Z výsledků modelů tedy plyne, že šance narodit se mimo manželství byly vyšší u mladých matek do 19 let věku, které dosáhly základního vzdělání a které měly svoje první dítě. Naopak nižší šance porodit dítě mimo manželství byly v analyzovaných letech u vysokoškolsky vzdělaných žen.

Od analýzy Česka je pozornost přesunuta k zemím, které jsou považovány za reprezentanty vyspělých zemí s nízkou mimomanželskou plodností. Jsou jimi Itálie a Japonsko. Itálie sice také v posledních desetiletích zažívá nárůst mimomanželské plodnosti, ale přesto zaznamenává v evropském kontextu poměrně nízký podíl mimomanželsky narozených dětí. Teprve po roce 2000 byl tento podíl mimomanželsky živě narozených dětí vyšší než 10 % a následně rostl na koncových 34,4 % v roce 2019. Tento trend byl dán především jiným nastavením italské populace, která byla a stále je proti většině Evropy velmi orientována na tradiční uspořádání rodiny. Obecně přijímané normy a hodnoty, úzce vázané na náboženskou morálku, prosazují spíše soužití manželů a plození dětí v manželství, než kohabitace a plození dětí mimo manželství. Podobné společenské klima je patrné také v Japonsku, kde je však založeno na zcela odlišných základech. Extrémně nízký podíl dětí rodících se mimo manželství, pohybující se po celé období kolem 2 %, se řadí mezi nejnižší na světě a podle autorů je mimo jiné zapříčiněn výchovou mladých Japonců. Především dívky jsou vedeny k tomu, aby svoje reprodukční a rodinné plány realizovaly v manželství, nikoliv v kohabitaci, která je asociována spíše s nižšími vrstvami obyvatelstva. Otěhotnění mimo manželství je nechtěnou událostí, pro kterou je často jediným řešením neprodlený vstup do manželství a tím způsobený vysoký podíl předmanželských koncepcí. Výše zmíněné odlišnosti částečně odpovídají na čtvrtou výzkumnou otázku, *zda se liší charakteristiky žen majících dítě mimo manželství v Česku, Itálii a Japonsku*. Posledními odlišnostmi žen majících dítě mimo manželství v těchto zemích jsou dle autorů socioekonomické charakteristiky. V Česku a Japonsku je mimo manželská plodnost asociována spíše se ženami s nižším stupněm dosaženého vzdělání a nižším společenským postavením, kdežto v Itálii je naopak asociována spíše se ženami, které dosáhly vyššího stupně vzdělání.

Při srovnání všech analyzovaných zemí vyvstávají další dílčí rozdíly, které odpovídají na čtvrtou výzkumnou otázku, *zda se liší charakteristiky žen majících dítě mimo manželství v Česku, Itálii a Japonsku*. Prvním rozdílem je samotný podíl dětí rodících se mimo manželství, který za celé zkoumané období nejvíce vzrostl v Česku. Nárůst zaznamenala také Itálie. Naopak v Japonsku byl podíl téměř neměnný. Stejný trend lze pozorovat také na křivkách úhmných manželských a mimomanželských plodností v jednotlivých zemích. Nejvyšší úhmná

mimomanželská plodnost byla v Česku, nejnižší naopak v Japonsku. Zcela opačný trend lze pozorovat u úhrnné manželské plodnosti, která byla téměř po celé studované období nejvyšší v Japonsku a nejnižší v Česku. Rozdílné bylo v těchto zemích také časování plodnosti, avšak ve všech byl typický nižší průměrný věk matek při narození živého dítěte mimo manželství proti průměrnému věku při narození živého dítěte v manželství. Nejstarší ze všech zobrazených byly dle průměrných věků při narození živého dítěte italské ženy. Naopak nejmladší byly po většinu zkoumaného období české ženy. Díky pozvolnému nárůstu průměrného věku českých matek při narození živého dítěte mimo manželství se české nevdané matky staly v průměru starší než japonské matky mající živé dítě mimo manželství, jejichž průměrný věk se v čase příliš nezměnil.

Při rozkladu rozdílů úhrnných plodností mezi Českem a Itálií a Českem a Japonskem ve vybraných letech vyvstává ve všech případech jeden závěr, a to sice ten, že úhrnná plodnost v Česku byla vyšší především právě díky efektu mimomanželské plodnosti. Tento poznatek je odpovědí na poslední výzkumnou otázku, která se ptá, *jak odlišuje efekt mimomanželské plodnosti hodnotu úhrnné plodnosti v Česku od hodnot úhrnných plodností v Itálii a Japonsku*. Naopak efekt manželské plodnosti působil spíše v neprospěch Česka, a to s výjimkou rozdílu úhrnných plodností mezi Itálií a Českem v roce 2019, kdy byl efekt téměř nulový.

Práce souhrnně popisuje vývoj mimomanželské plodnosti v Česku, Itálii a Japonsku, přičemž se zaměřuje nejenom na samotnou analýzu dostupných dat, ale výsledky také zařazuje do širšího socioekonomického kontextu. Ukazuje se, že Česko skutečně prošlo během období let 1990–2019 výraznou změnou v podílu mimomanželsky narozených dětí. Naopak struktura žen majících děti mimo manželství se výrazně neproměnila a po celé zkoumané období byla asociována spíše s mladými a méně vzdělanými matkami. Ve zbylých zemích, tedy Itálii a Japonsku, byla situace odlišná, a to především vlivem odlišného vnímání rodiny a norem pro její formování. Vhodné by bylo tyto země zkoumat podrobněji za pomoci dat, která však nejsou běžně dostupná, a proto nebylo možné je v práci analyzovat.

Mimomanželská plodnost je širokým tématem, které je aktuální pro většinu vyspělých zemí. Pojí se s ním nejenom nespočet demografických aspektů, které lze zahrnout i do dalších výzkumů. Téma vhodně doplňuje analýza sociálních systémů v jednotlivých zemích, či ekonomické souvislosti spojené se svobodným mateřstvím. Pro další zpracování tématu mimomanželské plodnosti by bylo také jistě přínosné srovnat více vyspělých zemí světa a tím získat širší vhled do tématu.

SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY

- BECKER, Gary Stanley, 1996. *A Treatise on the Family*. Cambridge: Harvard University Press. ISBN 9780674906990.
- CASEY, Timothy a Laurie MALDONADO, 2012. Worst off–Single-Parent Families in the United States: A Cross-National Comparison of Single Parenthood in the U.S. and Sixteen Other High-Income Countries. *Legal momentum: The Women's Legal Defense and Education Fund*. 1–35 [cit. 2021-04-10] Dostupné z: <https://www.legalmomentum.org/sites/default/files/reports/worst-off-single-parent.pdf>.
- CASTIGLIONI, Maria a Gianpiero DALLA ZUANNA, 1994. Innovation and tradition: Reproductive and marital behavior in Italy in the 1970s and 1980s. *European Journal of Population*. 10(2), 107–142 [cit. 2021-04-10]. Dostupné z: <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/12288063/>.
- CASTIGLIONI, Maria a Gianpiero DALLA ZUANNA, 2008. Marital and Reproductive Behavior in Italy after 1995: Bridging the Gap with Western Europe? *European Journal of Population*. 25(1), 1–26 [cit. 2021-04-10]. Dostupné z: <https://link.springer.com/article/10.1007%2Fs10680-008-9155-9>.
- COLEMAN, David, 2004. Why we don't have to believe without doubting in the "Second Demographic Transition"—some agnostic comments. *Vienna Yearbook of Population Research*. 2, 11–24 [cit. 2021-04-10]. Dostupné z: <https://www.jstor.org/stable/23025433>.
- ČSÚ, 2015. *Metodické vysvětlivky*. s. 1–7 [cit. 2021-04-10]. Dostupné z: <https://www.czso.cz/csu/czso/demograficka-prirucka-2014>.
- ČSÚ, 2020a. *Podíl dětí narozených mimo manželství v letech 1950-2019*. [cit. 2021-04-10]. Dostupné z: <https://www.czso.cz/csu/czso/podil-deti-narozenyh-mimo-manzelstvi-v-letech-1950-2019>.
- ČSÚ, 2020b. *Pohyb obyvatelstva – Metodika*. [cit. 2021-04-10]. Dostupné z: <https://www.czso.cz/csu/czso/pohyb-obyvatelstva-metodika>.
- DI GIULIO, Paola, Roberto IMPICCIATORE a Maria SIRONI, 2019. The changing pattern of cohabitation: A sequence analysis approach. *Demographic Research*. 40(42), 1211–1248 [cit. 2021-04-10]. Dostupné z: <https://www.jstor.org/stable/26727031>.

- DUNCAN, Simon a Rosalind EDWARDS, ed., 1997. *Single Mothers In International Context: Mothers Or Workers?*. 1. London: University College London Press. ISBN 9781857287912.
- EUROSTAT, 2020. *When are they ready to leave the nest?*. [cit. 2021-04-10]. Dostupné z: https://ec.europa.eu/eurostat/web/products-eurostat-news/-/EDN-20200812-1?fbclid=IwAR1QMH3mSKLHjbpYTQUlfnyRSrxfVZ_3aCZw6fCCXWMIksn_cvdo4afuZ8.
- FUKUDA, Setsuya, 2020. Marriage will (continue to) be the key to the future of fertility in Japan and East Asia. *Vienna Yearbook of Population Research*. 18, 71–79 [cit. 2021-04-10]. Dostupné z: https://www.researchgate.net/publication/343688559_Marriage_will_continue_to_be_the_key_to_the_future_of_fertility_in_Japan_and_East_Asia.
- FUKUDA, Setsuya, James M. RAYMO a Shohei YODA, 2020. Revisiting the Educational Gradient in Marriage in Japan. *Journal of Marriage and Family*. 82(4), 1378–1396 [cit. 2021-04-10]. Dostupné z: <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/full/10.1111/jomf.12648>.
- GIBSON, Campbell, 1976. The U.S. Fertility Decline, 1961-1975: The Contribution of Changes in Marital Status and Marital Fertility. *Family Planning Perspectives*. 8(5), 249–252 [cit. 2021-04-10]. Dostupné z: <https://www.jstor.org/stable/2134321>.
- GOLDSCHIEDER, Frances, Eva BERNHARDT a Trude LAPPEGÅRD, 2015. The Gender Revolution: A Framework for Understanding Changing Family and Demographic Behavior. *Population and Development Review*. 41(2), 207–239 [cit. 2021-04-10]. Dostupné z: <https://www.jstor.org/stable/24639356>.
- GONZÁLEZ, Libertad, 2007. The effect of benefits on single motherhood in Europe. *Labour Economics*. 14(3), 393–412 [cit. 2021-04-10]. Dostupné z: <https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S0927537106000339?via%3Dihub>.
- HAMPLOVÁ, Dana, 2003. *Vstup do manželství a nesezdaného soužití v České republice po roce 1989 v souvislosti se vzděláním*. Sociologické texty/Sociological Papers. Praha: Sociologický ústav AV ČR. ISBN 80-7330-029-X.
- HAMPLOVÁ, Dana, 2007a. Děti bez partnera nebo na psí knížku? CHALOUPKOVÁ, Jana, Eva SOUKUPOVÁ, Petr SUNEKA a Kryštof ZEMAN, HAMPLOVÁ, Dana, ed. *Děti na psí knížku?: Mimomanželská plodnost v ČR*. Praha: Sociologický ústav Akademie věd ČR, 49–58 [cit. 2021-04-10]. Dostupné z: https://www.soc.cas.cz/sites/default/files/publikace/hamplova_ed._-deti_na_psi_knizku.pdf.
- HAMPLOVÁ, Dana, 2007b. Děti bez manželství nebo bez otců? *Data výzkum–SDA Info*. Sociologický ústav AV ČR, 1(2), 141–154 [cit. 2021-04-10]. Dostupné z: http://dav.soc.cas.cz/uploads/35f034179654ba04a4dd181a60c4b80e17a69bfa_DaV0702_p141_154.pdf.

- HAMPLOVÁ, Dana, 2010. Non-Marital Fertility as a New Form of Social Inequality? Transformation of Czech Families after 1989. In: SCHLEINSTEIN, N., D. SUCKER, A. WENNINGER a A. WILDE, ed. *Social Sciences Eastern Europe: Family Patterns and Demographic Development*. GESIS Leibniz Institute for the Social Sciences, 35–38 [cit. 2021-04-10]. Dostupné z: https://www.gesis.org/fileadmin/upload/dienstleistung/fachinformationen/series_ssee_01/Family_Patterns_and_Demographic_Development.pdf?getStatIcon=true.
- HAMPLOVÁ, Dana a Simona PIKÁLKOVÁ, 2002. Manželství, nesezdané soužití a partnerský vztah. MANSFELDOVÁ, Zdenka a Milan TUČEK, ed. *Současná česká společnost: Sociologická studie*. Praha: Sociologický ústav AV ČR, s. 127–147 [cit. 2021-04-10]. Dostupné z: https://www.soc.cas.cz/sites/default/files/publikace/soucasna_ceska_spolecnost.pdf.
- HAMPLOVÁ, Dana a Blanka ŘEHÁKOVÁ, 2006. Mimomanželská plodnost: individuální charakteristiky žen a vliv regionu. ZEMAN, Kryštof, Blanka ŘEHÁKOVÁ, Vladimír POLÁŠEK a Eva SOUKUPOVÁ, HAMPLOVÁ, Dana, ed. *Mimomanželská plodnost v České republice po roce 1989: sociální a ekonomické souvislosti*. Praha: Sociologický ústav Akademie věd České republiky, 26–39 [cit. 2021-04-10]. Dostupné z: https://www.soc.cas.cz/sites/default/files/publikace/242_ss_06_05.pdf.
- HERTOG, Ekaterina a Miho IWASAKA, 2011. Marriage, Abortion, or Unwed Motherhood?: How Women Evaluate Alternative Solutions to Premarital Pregnancies in Japan and the United States. *Journal of Family Issues*. 32(12), 1674–1699 [cit. 2021-04-10]. Dostupné z: https://www.researchgate.net/publication/254114920_Marriage_Abortion_or_Unwed_Motherhood_How_Women_Evaluate_Alternative_Solutions_to_Premarital_Pregnancies_in_Japan_and_the_United_States.
- HEUVELINE, Patrick, Jeffrey M. TIMBERLAKE a Frank F. FURSTENBERG, 2003. Shifting Childrearing to Single Mothers: Results from 17 Western Countries. *Population and Development Review*. 29(1), 47–71 [cit. 2021-04-10]. Dostupné z: <https://www.jstor.org/stable/3092734>.
- HEUVELINE, Patrick a Jeffrey M. TIMBERLAKE, 2004. The Role of Cohabitation in Family Formation: The United States in Comparative Perspective. *Journal of Marriage and Family: Special Issue: International Perspectives on Families and Social Change*. 66(5), 1214–1230 [cit. 2021-04-10]. Dostupné z: <https://www.jstor.org/stable/3600335>.
- HIEKEL, Nicole, Aart C. LIEFBROER a Anna-Rigt POORTMAN, 2014. Understanding Diversity in the Meaning of Cohabitation Across Europe. *European Journal of Population*. 30(4), 391–410 [cit. 2021-04-10]. Dostupné z: <https://www.jstor.org/stable/24571423>.
- CHALOUPKOVÁ, Jana, 2011. Nejdříve dítě, potom svatba?: Rodinné dráhy neprovdaných matek. *Gender, rovné příležitosti, výzkum*. 12(2), 30–39 [cit. 2021-04-10]. Dostupné z: <https://www.genderonline.cz/pdfs/gav/2011/02/03.pdf>.

- CHALOUPKOVÁ, Jana a Eva SOUKUPOVÁ, 2007. Postoje k manželství, nesezdanému soužití a rodičovství mimomanželství. CHALOUPKOVÁ, Jana, Eva SOUKUPOVÁ, Petr SUNEGA a Kryštof ZEMAN, HAMPLOVÁ, Dana, ed. *Děti na psi knížku?: Mimomanželská plodnost v ČR*. Praha: Sociologický ústav Akademie věd ČR, 29–48. [cit. 2021-04-10]. Dostupné z: https://www.soc.cas.cz/sites/default/files/publikace/hamplova_ed._deti_na_psi_knizku.pdf.
- KATRŇÁK, Tomáš, 2006. Kdo jsou svobodné matky v české společnosti. KOCOURKOVÁ, Jiřina a Ladislav RABUŠIC, ed. *Sňatek a rodina: zájem soukromý nebo veřejný?*. Praha: Univerzita Karlova, 45–55. ISBN 80-86566-93-3.
- KŘEŠŤANOVÁ, Jana, 2016. Analýza vývoje plodnosti na území České republiky po roce 1950 do současnosti za využití dekompozičních metod. *Demografie*. 58(2), 142–158 [cit. 2021-04-10]. Dostupné z: <https://www.czso.cz/documents/10180/33199353/Demografie+2016-4.pdf/0c87437a-a8c4-4eae-b7d0-ea49c9dae62c?version=1.0>.
- KUPROVÁ, Barbora, 2015. Trendy mimomanželské plodnosti v České republice po roce 1989. *Naše společnost*, 13(2), 35–49 [cit. 2021-04-10]. Dostupné z: https://cvvm.soc.cas.cz/media/com_form2content/documents/c3/a1982/f28/NS152_Trendy%20mimomanzelske%20plodnosti.pdf.
- LESTHAEGHE, Ron, 2010. The Unfolding Story of the Second Demographic Transition. *Population and Development Review*. 36(2), 211–251 [cit. 2021-04-10]. Dostupné z: <https://www.jstor.org/stable/25699059>.
- MACK, Alexander, 2017. *Non-Marital Fertility in Europe: Development, Parents' Socioeconomic Resources and Social Context*. GESIS series. Leibniz Institute for the Social Sciences, 16, 1–213 [cit. 2021-04-10]. Dostupné z: https://www.ssoar.info/ssoar/bitstream/handle/document/57226/ssoar-2017-mack-Non-Marital_Fertility_in_Europe_Development.pdf?sequence=3
- MALDONADO, Laurie C. a Rense NIEUWENHUIS, 2019. *Single Parents in Context*. Sociology. Oxford Bibliographie. [cit. 2021-04-10]. Dostupné z: https://www.researchgate.net/publication/332678628_Single_Parents_in_Context.
- MISRA, Joya, Stephanie MOLLER a Michelle J. BUDIG, 2007. Work-Family Policies and Poverty for Partnered and Single Women in Europe and North America. *Gender and Society*. 21(6), 804–827 [cit. 2021-04-10]. Dostupné z: <https://www.jstor.org/stable/27641020>.
- NĚMEČKOVÁ, Michaela a Anna ŠŤASTNÁ, 2016. Determinanty nevyplnění údajů o otci do hlášení o narození. *Demografie*. 58(3), 249–262 [cit. 2021-04-10]. Dostupné z: <https://www.czso.cz/csu/czso/demografie-revue-pro-vyzkum-populacniho-vyvoje-c-32016>.
- NIEUWENHUIS, Rense, 2020. The situation of single parents in the EU. In: *European Parliament: Policy Department for Citizens' Rights and Constitutional Affairs*. 1-95 [cit. 2021-04-10]. Dostupné z: <https://www.europarl.europa.eu/committees/en/supporting-analyses/sa-highlights>.
- ONDŘEJOVÁ, Eva, 2015. Kohabitace v Evropě. *Bulletin-advokacie.cz*. [cit. 2021-04-10]. Dostupné z: <http://www.bulletin-advokacie.cz/kohabitace-v-evrope?browser=full>.

- OPPENHEIMER, Valerie Kincade, 1994. Women's Rising Employment and the Future of the Family in Industrial Societies. *Population and Development Review*. 20(2), 293-342 [cit. 2021-04-10]. Dostupné z: <https://www.jstor.org/stable/2137521>.
- PALONCYOVÁ, Jana, 2009. *Manželství a nesezdané soužití v České republice a ve Francii: projevy druhého demografického přechodu?*. Praha. Disertační práce. Univerzita Karlova. Vedoucí práce Jitka Rychtaříková.
- PAVLÍK, Zdeněk, Jitka RYCHTAŘÍKOVÁ a Alena ŠUBRTOVÁ, 1986. *Základy demografie*. Vydání. 1. Praha: Academia, 736 s.
- PERELLI-HARRIS, Brienna, Wendy SIGLE-RUSHTON, Michaela KREYENFELD, Trude LAPPEGARD, Renske KEIZER a Caroline BERGHAMMER, 2010. The Educational Gradient of Childbearing within Cohabitation in Europe. *Population and Development Review*. 36(4), 775–801 [cit. 2021-04-10]. Dostupné z: <https://www.jstor.org/stable/25749225>.
- PERELLI-HARRIS, Brienna, Michaela KREYENFELD, Wendy SIGLE-RUSHTON, Renske KEIZER, Trude LAPPEGÅRD, Aiva JASILIONIENE a Paola DI GIULIO, 2012. Changes in union status during the transition to parenthood in eleven European countries, 1970s to early 2000s. *Population Studies*. 66(2), 167–182 [cit. 2021-04-10]. Dostupné z: <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/00324728.2012.673004?scroll=top&needAccess=true>.
- PERELLI-HARRIS, Brienna, Monika MYNARSKA, Ann BERRINGTON, Caroline BERGHAMMER, Ann EVANS, Olga ISUPOVA, Renske KEIZER, Andreas KLÄRNER, Trupe LAPPEGÅRD a Daniele VIGNOLI, 2014. Towards a new understanding of cohabitation: Insights from focus group research across Europe and Australia. *Demographic Research*. 31(34), 1043–1078 [cit. 2021-04-10]. Dostupné z: https://www.demographic-research.org/volumes/vol31/34/31-34.pdf?fbclid=IwAR0ZZieO_iLrUyvyKEffmELU9J_2-9PQeU16_JzxLLRYpBPXJwU9P9aZtHM.
- POLÁŠEK, Vladimír, 2006. Nevdané matky a co je čeká. ZEMAN, Kryštof, Blanka ŘEHÁKOVÁ, Vladimír POLÁŠEK a Eva SOUKUPOVÁ, HAMPLOVÁ, Dana, ed. *Mimomanželská plodnost v České republice po roce 1989: sociální a ekonomické souvislosti*. Praha: Sociologický ústav Akademie věd České republiky. 40–75 [cit. 2021-04-10]. Dostupné z: https://www.soc.cas.cz/sites/default/files/publikace/242_ss_06_05.pdf.
- POLESNÁ, Helena a Jiřina KOCOURKOVÁ, 2016. Je druhý demografický přechod stále relevantní koncept pro evropské státy? *Geografie*. 121(3), 390–418 [cit. 2021-04-10]. Dostupné z: https://geografie.cz/media/pdf/geo_2016121030390.pdf.
- RABUŠIC, Ladislav, 2001. Value Change and Demographic Behaviour in the Czech Republic. *Czech Sociological Review: Czech Values in the 1990s*. 9(1), 99–122 [cit. 2021-04-10]. Dostupné z: <http://www.jstor.com/stable/41133175>.
- RAYMO, James M, Wei-Jun JEAN YEUNG a Hyunjoon PARK, 2015. Marriage and Family in East Asia: Continuity and Change. *The Annual Review of Sociology*. 41(1), 471–492 [cit. 2021-04-10]. Dostupné z: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC6070151/pdf/nihms981966.pdf>.

- RAYMO, James M. a Miho IWASAKA, 2017. *Diversing Destinies: The Japan Case*. Springer. [cit. 2021-04-10]. Dostupné z: <http://ndl.ethernet.edu.et/bitstream/123456789/17018/1/298.pdf.pdf>.
- RUGGERI, Kai a Chloe E. Bird, 2014. *Single parents and employment in Europe: Short Statistical Report No. 3.*: European Union [cit. 2021-04-10]. Dostupné z: https://www.rand.org/pubs/research_reports/RR362.html.
- RYCHTAŘÍKOVÁ, Jitka, 1997. Česká republika a druhý demografický přechod?. *Geografické rozhledy*. 7(2), 39-42 [cit. 2021-02-18]. Dostupné z: <https://www.geograficke-rozhledy.cz/archiv/clanek/1804/pdf>.
- RYCHTAŘÍKOVÁ, Jitka, 1999. Is Eastern Europe experiencing a second demographic transition? *Acta Universitatis Carolinae Geographica*. 34(1), 19–44 [cit. 2021-04-10]. Dostupné z: https://web.natur.cuni.cz/ksgrrek/acta/1999/AUC_1999_34_Rychtarikova_Is_Eastern_Europe.pdf.
- RYCHTAŘÍKOVÁ, Jitka, 2007. Dvacet let svobodného mateřství v České republice (1986-2005). *Demografie*. 49(1), 1–12 [cit. 2021-04-10]. Dostupné z: <https://www.czso.cz/documents/10180/20564427/180307q1.pdf/1e5c1bda-6d56-44b6-9a3a-8c3e06025978?version=1.0>.
- RYCHTAŘÍKOVÁ, Jitka, 2013. Děti narozené v manželství a mimo manželství: dvě různé populace. *Demografie*. 55(1), 4–26 [cit. 2021-04-10]. Dostupné z: <https://www.czso.cz/documents/10180/20555369/180313q1.pdf/4cbf606a-f9cf-4482-871015cc5caed6c?version=1.0>.
- ŘEHÁKOVÁ, Blanka, 2000. Nebojte se logistické regrese. *Sociologický časopis*. 36(4), 475-492 [cit. 2021-04-10]. Dostupné z: https://sreview.soc.cas.cz/pdfs/csr/2000/04/06.pdf?fbclid=IwAR1Sni5LzYzsMVAbAgtAgnTpXPdq6x_svPgDV5VYMu48kaDAnocy_ILIUOs.
- SOBOTKA, Tomáš, 2008. Overview Chapter 6: The diverse faces of the Second Demographic Transition in Europe. *Demographic Research*. 19(8), 171–224 [cit. 2021-04-10]. Dostupné z: <https://www.jstor.org/stable/26349249>.
- SOBOTKA, Tomáš, 2011. Fertility in Central and Eastern Europe after 1989: Collapse and Gradual Recovery. *Historical Social Research*. 36(2), 246–296 [cit. 2021-04-10]. Dostupné z: <https://www.jstor.org/stable/41151282>.
- SOBOTKA, Tomáš, Kryštof ZEMAN a Vladimíra KANTOROVÁ, 2003. Demographic Shifts in the Czech Republic after 1989: A Second Demographic Transition View. *European Journal of Population*. 19(3), 249–277 [cit. 2021-02-18]. Dostupné z: <https://www.jstor.org/stable/20164232>.
- SOBOTKA, Tomáš a Laurent TOULEMON, 2008. Overview Chapter 4: Changing family and partnership behaviour: Common trends and persistent diversity across Europe. *Demographic Research*. 19(6), 85–138 [cit. 2021-02-18]. Dostupné z: <https://www.jstor.org/stable/26349247>.
- SOONS, Judith P.M., Matthijs KALMINJ a Jay TEACHMAN, 2009. Is Marriage More than Cohabitation? Well-Being Differences in 30 European Countries. *Journal of Marriage and Family*. 71(5), 1141–1157 [cit. 2021-02-18]. Dostupné z: <https://www.jstor.org/stable/27752530>

- SOUKUPOVÁ, Eva, 2006. Jak je výhodné mít manžela. ZEMAN, Kryštof, Blanka ŘEHÁKOVÁ, Vladimír POLÁŠEK a Eva SOUKUPOVÁ, HAMPLOVÁ, Dana, ed. *Mimomanželská plodnost v České republice po roce 1989: sociální a ekonomické souvislosti*. Praha: Sociologický ústav Akademie věd České republiky, 76–88 [cit. 2021-04-11]. Dostupné z: https://www.soc.cas.cz/sites/default/files/publikace/242_ss_06_05.pdf.
- ŠÍDLO, Luděk, Anna ŠTASTNÁ, Jiřina KOCOURKOVÁ a Tomáš FAIT, 2019. Vliv věku matky na zdravotní stav novorozenců v Česku. *Demografie*. 61(3), 155–174 [cit. 2021-04-10]. Dostupné z: <https://www.czso.cz/documents/10180/91917738/13005319q3.pdf/08dd97c7-61fe-4675-8386-8fb030ec7416?version=1.1>.
- ŠTASTNÁ, Anna, 2009. *Neúplné rodiny v České republice a ve vybraných evropských zemích*. Praha: VÚPSV [cit. 2021-02-18]. ISBN 978-80-7416-038-7. Dostupné z: http://praha.vupsv.cz/Fulltext/vz_296.pdf.
- ŠTASTNÁ, Anna, Jitka SLABÁ a Jiřina KOCOURKOVÁ, 2017. Plánování, načasování a důvody odkladu narození prvního dítěte v České republice. *Demografie*. 59(3), 207–223 [cit. 2021-04-10]. Dostupné z: https://www.czso.cz/documents/10180/46203816/Demografie+3_2017.pdf/1b57c9e2-71ab-42ab-8f7c-e6c8a6d67bd3?version=1.0.
- ŠTÍPKOVÁ, Martina, 2015. Ideational and Economic Causes of the Rise in Non-marital Childbearing in the Czech Republic. *European Journal of Population*. 31(5), 473–494 [cit. 2021-04-11]. Dostupné z: <https://www.jstor.org/stable/24571465>.
- THOMSON, Elizabeth, Maria WINKLER-DWORAK a Éva BEAUJOUAN, 2019. Contribution of the Rise in Cohabiting Parenthood to Family Instability: Cohort Change in Italy, Great Britain, and Scandinavia. *Demography*. 56, 2063–2082 [cit. 2021-04-09]. Dostupné z: <https://link.springer.com/article/10.1007/s13524-019-00823-0>.
- TRIMARCHI, Alessandra a Jan VAN BAVEL, 2017. Pathways to marital and non-marital first birth: the role of his and her education. *Vienna Yearbook of Population Research: Special issue on Education and fertility in low-fertility settings*. 15, 143–179 [cit. 2021-02-18]. Dostupné z: <https://www.jstor.org/stable/10.2307/26506104>.
- VÁLKOVÁ, Kateřina, 2014. Vývoj plodnosti žen do 25 let v České republice. *Demografie*. 56(1), 4–20 [cit. 2021-04-10]. Dostupné z: https://www.czso.cz/documents/10180/20555385/130053_14-01.pdf/ee915a4-2ea4-4934-93ad-63928274bd08?version=1.0.
- VAN DE KAA, Dirk J., 1987. Europe's Second Demographic Transition. *Population Bulletin*. 42(1), 1–59. [cit. 2021-02-21]. Dostupné z: <https://estvitalesydemografia.files.wordpress.com/2013/04/europec2b4s-second-demographic-transition.pdf>.
- VAN DE KAA, Dirk J., 1997. Options and sequences: Europe's demographic Patterns. *Journal of the Australian Population Association*. 14(1), 1–29 [cit. 2021-04-11]. Dostupné z: <https://www.jstor.org/stable/41110439>.
- VAN DE KAA, Dirk J., 2002. The Idea of a Second Demographic Transition in Industrialized Countries. *Japanese Journal of Population*. 1–34 [cit. 2021-04-11]. Dostupné z: https://www.researchgate.net/publication/253714045_The_Idea_of_a_Second_Demographic_Transition_in_Industrialized_Countries.

- VAN GASSE, Dries, 2020. *Unfolding the single-parent family*. Antwerpen: Centrum voor Demografie, Familie en Gezondheid (CDFG) [cit. 2021-02-18]. Dostupné z: https://www.researchgate.net/publication/343481970_Unfolding_the_single-parent_family/citations.
- VAŠKOVÁ, Renáta, 2006. Rozhodovací procesy náctiletých matek vedoucí k volbě časného rodičovství. HAMPLOVÁ, Dana, Petra ŠALAMOUNOVÁ a Gabriela ŠAMANOVÁ, ed. *Životní cyklus. Sociologické a demografické perspektivy*. Praha: Sociologický ústav AV ČR, 79–117. ISBN 80-7330-082-6.
- VIGNOLI, Daniele a Silvana SALVINI, 2014. Religion and union formation in Italy: Catholic precepts, social pressure, and tradition. *Demographic Research*. 31(35), 1079–1106 [cit. 2021-04-10]. Dostupné z: <https://www.demographic-research.org/volumes/vol31/35/31-35.pdf>.
- VILLENEUVE-GOKALP, Catherine, 1991. From Marriage to Informal Union: Recent Changes in the Behaviour of French Couples. *Population*. 3, 81–111 [cit. 2021-02-18]. Dostupné z: <https://www.jstor.org/stable/2949133>.
- ZEMAN, Kryštof, 2007. Nemanželská plodnost–demografický přehled. CHALOUPKOVÁ, Jana, Eva SOUKUPOVÁ, Petr SUNEKA a Kryštof ZEMAN, HAMPLOVÁ, Dana, ed. *Děti na psi knížku?: Mimomanželská plodnost v ČR*. Praha: Sociologický ústav Akademie Věd ČR, 17-28 [cit. 2021-04-11]. Dostupné z: https://www.soc.cas.cz/sites/default/files/publikace/hamplova_ed_deti_na_psi_knizku.pdf.
- ŽILINČÍKOVÁ, Zuzana, 2017. Do Children Matter for the Stability of Cohabitation? A Cross-National Comparison. *Population*. 72(4), 649–670 [cit. 2021-02-18]. Dostupné z: <https://www.jstor.org/stable/44878324>.

SEZNAM POUŽITÝCH DATOVÝCH ZDROJŮ

- ČSÚ. Individuální anonymizované záznamy o narozených z let 1990, 2000, 2010 a 2019. Poskytnuté pro zpracování práce Katedrou demografie a geodemografie PrF UK.
- ČSÚ, 2021a. Demografické ročenky (pramenná díla) 2019–2010. *Český statistický úřad* [cit. 2021-04-10]. Dostupné z: https://www.czso.cz/csu/czso/casova_rada_demografie.
- ČSÚ, 2021b. Demografické ročenky (pramenná díla) 2009–1990. *Český statistický úřad* [cit. 2021-04-10]. Dostupné z: https://www.czso.cz/csu/czso/casova_rada_demografie_2009_1990.
- DEMO-GEODEMO, 2020a. Resident population by age, sex and marital status on 1st January. *Demo-Geodemo – Maps, Population, Demography of ISTAT: Italian Institute of Statistics* [cit. 2021-04-10]. Dostupné z: http://demo.istat.it/index_e.php.
- DEMO-GEODEMO, 2020b. Resident Population by age, sex and marital status on 1st January. *Demo-Geodemo – Maps, Population, Demography of ISTAT: Italian Institute of Statistics* [cit. 2021-04-10]. Dostupné z: <http://demo.istat.it/archive.html>.
- E-STAT, 2010. Vital statistics. *E-Stat: Portal Site of Official Statistics of Japan* [cit. 2021-04-10]. Dostupné z: <https://www.e-stat.go.jp/en/stat-search/files?page=1&layout=datalist&toukei=00450011&tstat=000001028897&cycle=7&year=20090&tclass1=000001053058&tclass2=000001053061&tclass3=000001053064&tclass4val=0>.
- E-STAT, 2019. Population Census. *E-Stat: Portal Site of Official Statistics of Japan* [cit. 2021-04-10]. Dostupné z: https://www.e-stat.go.jp/en/stat-search/files?page=1&layout=datalist&toukei=00200521&tstat=000001080615&cycle=0&tclass1=000001124175&result_page=1&tclass2val=0.
- E-STAT, 2020. Vital Statistics. *E-Stat: Portal Site of Official Statistics of Japan* [cit. 2021-4-10]. Dostupné z: <https://www.e-stat.go.jp/en/stat-search/files?page=1&layout=datalist&toukei=00450011&tstat=000001028897&cycle=7&year=20190&tclass1=000001053058&tclass2=000001053061&tclass3=000001053064&tclass4val=0>.
- E-STAT, 2021. Population Estimates. *E-stat: Portal Site of Official Statistics of Japan* [cit. 2021-04-10]. Dostupné z: https://www.e-stat.go.jp/en/stat-search/files?page=1&layout=datalist&toukei=00200524&tstat=000000090001&cycle=7&tclass1=000001011679&result_page=1&tclass2val=0.

EUROSTAT, 2021a. Live births by mother's age and legal marital status. *Eurostat: data browser* [cit. 2021-04-10]. Dostupné z: https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/demo_fagec/default/table?lang=en&fbclid=IwAR3MyyEIr28q7qHJUDVNNUWZ8ev4LqwDYhM1NYUbfBX_kuL7GZ2Nb3pD8Nk.

EUROSTAT, 2021b. Population on 1 January by age group and sex. *Eurostat: data browser* [cit. 2021-04-10]. Dostupné z: https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/DEMO_PJANGROUP__custom_772678/default/table?lang=en&fbclid=IwAR0_PbQD1abZzBpvrES8ZfxSOH9cjBmRLAllbzNIoSAqxEaoKzZE0QzPBWk.